

AZƏRBAYCAN TARİXİ

METODİK VƏSAİT

6

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

*Musiqisi Üzeyir Hacıbəylinin,
sözləri Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadiriz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

AİDƏ MƏMMƏDOVA

AZƏRBAYCAN TARİXİ 6

*Ümumtəhsil məktəblərinin
6-cı sinfi üçün Azərbaycan tarixi fənni üzrə dərsliyin*

METODİK VƏSAİTİ

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
tahsil_az@yahoo.com və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığa görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

BAKİ – 2017

**DƏRSLİKDƏ İSTİFADƏ OLUNAN
ŞƏRTİ İŞARƏLƏR**

	Sual və tapşırıqlar
	Açar sözlər İnternet axtarış sisteminə müraciət etmək üçün verilir
	Bunu bilmək maraqlıdır
	Gəlin araşdıraq
	Ev tapşırıqları

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Tarix fənni üzrə təlimin planlaşdırılması	6
İnteraktiv iş formaları	7
Fəal dərslərin ümumi quruluşu	8
Qruplarla işin təşkili	13
İş vərəqlərindən nümunələr.....	17
Qiyətləndirmənin növləri – tərkib hissələri	20
6-cı sinif Azərbaycan tarixi fənn kurikulumunun məzmun standartları	24
Standartların açılışı.....	26
Fənlərarası inteqrasiya.....	30
Standartların reallaşdırılması və inteqrasiya cədvəli	32

İBTİDAİ İCMA QURULUŞU

1. Azərbaycan qədim ölkədir	34
2. Azərbaycan ərazisində Alt Paleolit dövrü.....	36
3. Azərbaycan Orta və Üst Paleolit dövründə.....	38
4. Mezolit – Orta Daş dövrü	40
5. Neolit inqilabı. Eneolit dövrü	43
6. Erkən və Orta Tunc dövrü.....	46
7. Son Tunc – İlk Dəmir dövrü	49
8. Təqdimat: Azərbaycan ərazisində qədim insan məskənləri.....	52
9. Azərbaycan ərazisində iri tayfa birlikləri və erkən dövlət qurumları	54

AZƏRBAYCANDA ƏN QƏDİM VƏ QƏDİM DÖVLƏTLƏR

10. Manna dövlətinin yaranması və yüksəlişi.....	57
11. Mannanın xarici siyasəti	59
12. Mannanın süqutu.....	61
13. Mannanın şəhərləri. Mədəniyyət	63
14. Azərbaycan Midiya və Əhəmənilər imperiyası dövründə	65
15. Atropatena dövləti.....	67
16. Atropatenanın qonşu dövlətlərlə münasibətləri	69

17. Atropatena mədəniyyəti	70
18. Albaniya dövlətinin yaranması	73
19. Albaniyada əhalinin təsərrüfat həyatı. Şəhərlər	76
20. Albanların yadellilərə qarşı mübarizəsi	78
21. Albaniya mədəniyyəti	80

**AZƏRBAYCAN TORPAQLARI
SASANİLƏR İMPERİYASININ TƏRKİBİNDƏ**

22. Azərbaycanda feodal münasibətlərinin bərqərar olması	83
23. Atropatena Sasanilər imperiyasının tərkibində	86
24. Albaniya Sasanilər imperiyasının tərkibində	88
25. Albaniya V–VI əsrlərdə	90
26. Arxeoloji xəritə	94
27. Dərs nümunələri	96
28. Qiymətləndirmə vasitələrinə dair nümunələr	113
29. İstifadə edilmiş ədəbiyyat	126

Əziz müəllimlər!

Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşmasında, müstəqil və yaradıcı düşünməsində, praktik bacarıqlara yiyələnməsində yeni təlim standartları, strategiyalarının və qiymətləndirmə mexanizmlərinin mühüm əhəmiyyəti vardır. Kurikulum sənədi əsasında hazırlanan dərsləklər və metodik vəsaitlər də məhz bu zəmin əsasında tərtib olunmuşdur.

Tarixi zaman, tarixi məkan, dövlət, şəxsiyyət, mədəniyyət məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar nəzərə alınaraq tərtib olunmuş yeni dərslək və metodik vəsait şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşmasına xidmət edir. Təqdim olunan metodik vəsait bu sahədə müəllimlərə istiqamət verən bir vasitədir.

Məzmun standartları müəllimin fəaliyyət mexanizmidir. Fəal dərsləğin ən mühüm mərhələsi motivasiyadır. Təfəkkür prosesini canlandıran yönəldici suallar verməklə motivasiya yaratmaq ilkin addımdır. Bunun üçün bilavasitə mövzu ilə bağlı, yaş xüsusiyyətlərinə uyğun, cəlbedici, maraqlı, rəngli şəkil, xəritə, illüstrasiyalar, söz assosiasiyaları və s. ilkin açar ola bilər.

Şagirdlərin təfəkkür prosesinin hərəkətə gətirilməsi şagirdlərin bilgiləri əsasında tədqiqat sualının yaranmasına, idrak fəallığının artması isə onları tədqiqat fəallığına istiqamətləndirir. Tədqiqat sualını cavablandırmaq üçün qruplarda tədqiqat işi aparılır. Qruplarda problemin həlli zamanı ümumi cavabın qəbul edilməsi kollektivçilik, bir-birini dinləmə mədəniyyətini formalaşdırır. Qrupda tapşırıqlar yerinə yetirilərkən istedadlı və zəif oxuyan şagirdlər arasında düzgün bölgü aparılmalıdır. Qrupların tərkibi ayrı-ayrı mövzuların tədrisi zamanı dəyişməlidir.

Tarixi zaman, tarixi məkan məzmun xətləri üzrə, ilkin olaraq, iş apararkən əsas və alt-standartların reallaşması diqqətdə saxlanmalıdır. Tarixi zaman xronoloji məsələlərin həllində hadisələrin baş verməsi ardıcılığını, tarixi zaman kateqoriyalarını – il, əsr, minillik, dövr, era anlayışlarını fərqləndirmək və tətbiq edə bilmək bacarığının olduğunu müəyyən etməkdir. Metodik vəsaitdə şagirdlərin xronoloji məsələlərlə bağlı cədvəllər tərtib etmək, yaxud cədvəlləri tamamlamaq, zaman oxu üzərində hadisələrin baş verdiyi dövrləri qeyd etmək, il fərqlərini müəyyən etmək kimi idrak fəallığını təmin edən tapşırıqlar verilmişdir.

Metodik vəsaitdə, tədqiqat prosesində şagirdlərin fəaliyyət prosesini canlandırmaq və bilikləri səmərəli mənimsətmək üçün tamamlanmayan cədvəllər, sxemlər, xəritələr verilmişdir ki, şagirdlər onu cavablandırmaqla məntiqi təfəkkürlərini və idraki bacarıqlarını inkişaf etdirləsinlər.

Məkan haqqında təsəvvürlər yaratmaq üçün xəritə üzərində tapşırıqlar verilmişdir ki, bu da şagirdlərdə praktik vərdiş şərait yaradır.

Metodik vəsaitdə tətbiq olunmuş rollu oyun (şəxsiyyət məzmun xətti üzrə) təlim nəticələrinin reallaşdırılmasında böyük əhəmiyyətə malikdir.

Siz tədqiqat sualları olaraq dərsləkdə verilən qrup üçün sual-tapşırıqlardan da istifadə edə bilərsiniz. Bu sual-tapşırıqlar elə tərtib olunmuşdur ki, onların qruplar tərəfindən işlənməsi və təqdim edilməsi mövzunun tam açılmasına şərait yaradır.

Mətnlərin sonunda müxtəlif formada sualların verilməsi şagirdlərin əldə etdikləri biliklərin möhkəmləndirilməsinə və onların nə üçün lazım olduğunu, hansı şəraitdə onlardan istifadə edə biləcəyini göstərməyə xidmət edir. Mənbələr və sənədlərdən tapşırıq vermək şagirdlərdə tarixi məlumatların təhlili vərdişlərini inkişaf etdirir.

Şagirdlərin yaradıcı, praktiki tətbiqetmə tapşırıqlarını yoxladıqdan sonra fərdi qiymətləndirmə aparılır.

Metodik vəsaitdə göstəriləyi kimi, suallardan istifadə edərək refleksiya dərslərini yekunlaşdırılması ilə həyata keçirilir. Yekunlaşdırıcı ümumiləşdirmələr yığcam, aydın və sadə olmalıdır.

Ev tapşırıqları şagirdin təfəkkürünü, yaradıcı qabiliyyətini inkişaf etdirməyə yönəldilməlidir. Metodik vəsaitdə mövzularla bağlı olaraq riyaziyyat, coğrafiya, ədəbiyyat, təsviri incəsənət fənləri ilə inteqrasiya izlənilir.

Şagirdlərin müstəqil yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşmasında, inkişafında İnternet materiallarından və müxtəlif mənbələrdən istifadə edilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Vəsaitdə qrup tapşırıqları ilə bərabər, kollektiv iş (suallar) da yerləşdirilmişdir. Müəllimlər, yeri düşdükcə, şagirdlərin biliyini möhkəmləndirmək üçün, qalan vaxt ərzində şagirdləri yaradıcı işə cəlb etmək üçün onlardan istifadə edə bilər.

Vəsaitin sonunda verilmiş xronoloji hadisələr və illüstrasiyalar yaradıcı mətnlərin hazırlanmasında köməkçi vasitə ola bilər.

TARİX FƏNNİ ÜZRƏ TƏLİMİN PLANLAŞDIRILMASI

İllik planlaşdırmanın aparılması müəllimin qarşısında duran əsas vəzifədir. Planlaşdırma əsas məqsədləri müəyyənləşdirmək və onlara nail olmaq üçün müəllimlərin fəaliyyətini istiqamətləndirir. İllik planlaşdırmada tədris vahidlərinin xronoloji ardıcılıqla tədris ediləcəyi göstərilir. Eyni zamanda hər fəslə ayrılacaq vaxt əks etdirilir.

Təlimin planlaşdırılması aşağıdakı ardıcılıqla aparılmalıdır:

1. Öyrədiləcək tədris vahidlərini məzmun standartlarına əsasən müəyyən etmək;
2. Tədris vahidlərinin ardıcılıq prinsiplərini müəyyənləşdirmək (xronoloji, məntiqi, sadədən mürəkkəbə ardıcılığı nəzərdə tutulur);
3. Hər tədris vahidi üçün tədris planına uyğun vaxt bölgüsü apararkən həmin fənn üzrə illik dərslər saatlarının ümumi miqdarını, tədris vahidinin əhəmiyyətliliyini və mürəkkəbliyini nəzərə almaq.

İllik planlaşdırma aparılarkən müəllim aşağıdakı sənədlərə istinad etməlidir:

1. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş məzmun standartları;
2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş qiymətləndirmə standartları;

3. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş tədris planı;
4. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş dərslik komplekti.

Təqvim planı tərtib edilərkən dərs ilinin həftələri, tədris ilində baş verəcək mühüm hadisələr (tarixi günlər), tədris vahidlərinin və onlara daxil olan mövzuların adı müəyyən edilir. Hər tədris vahidi və mövzu vasitəsilə reallaşdırılacaq məzmun standartları (alt-standartlar) seçilir, istifadə olunacaq mənbələr (resurslar) müəyyən edilir, hər mövzu üçün ayrılmış vaxt qeyd olunur.

Nümunəvi illik planlaşdırma əsasında müəllim fərdi olaraq gündəlik və ya həftəlik planlaşdırma tərtib edir.

Sıra №-si	Reallaşdırılacaq standartlar	Tədris vahidi	Mövzu	İnteqrasiya	Resurslar	Saat	Tarix

İTERAKTİV İŞ FORMALARI

Cütlük şəklində iş. İşin bu forması zamanı şagirdlər cüt-cüt işləyirlər ki:

1. Hər hansı bir tapşırığın, qərarın, problemin yerinə yetirilməsində bir-birilərinə kömək etsinlər;

2. Öz işlərinin (sınıf və ya ev tapşırıqları) nəticələri barədə fikir mübadiləsi aparsınlar;

3. Qarşılıqlı qiymətləndirmə, qarşılıqlı yoxlama keçirsinlər.

Bu hallarda zəruridir ki, şagirdlərin müxtəlif nöqtəyi-nəzərlərinin müqayisəsi və əlaqələndirilməsi, onların bir-birinə qarşılıqlı köməyi (güclü cütlük zəif şagird) tələb olunur. Cütlük şəklində iş şagirdlərin bir-birilərinin baxışlarını daha yaxşı başa düşməsinə, əməkdaşlıq etməsinə, bir-biriləri qarşısında öz məsuliyyətlərini dərk etməsinə imkan yaradır.

Qrup şəklində iş. Bu, qrupda (3–6 nəfərdən ibarət) bir neçə şagirdin hansısa problemin həllinə yönəldilmiş birgə, uzlaşdırılmış fəaliyyətidir. Təlimin qrup forması fəal təlim şəraitindəki işin əsas formalarından biridir. Qrup şəklində təlim «müəllim-şagird» dialoqundan imtina edilməsini və «müəllim-qrup-şagird» üçlüyünün qarşılıqlı münasibətlərinə keçməyi nəzərdə tutur. Qrup işinin gedişində şagirdlərin birgə fəaliyyəti nəinki əməkdaşlıq və müxtəlif problemləri bir yerdə həll etməyi öyrədir, həm də:

- hər bir şagirdin idrak prosesinə cəlb edilməsini təmin edir;
- hər bir uşağa öz fikrini söyləmək və başqalarını dinləmək imkanı verir;
- şagirdlərə problemin həllində müxtəlif baxışların, yanaşma və metodların mövcudluğunu göstərir;
- öz imkanlarını və qrupun digər üzvlərinin imkanlarını dərk etməsi və qiymətləndirməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Bu da öz növbəsində, hər bir şagirdin təlim prosesində öz bacarığını nümayiş etdirməsi, özünə inamın artması, özünü tam dəyərli şəxsiyyət kimi dərk etməsi, problemin həlli üçün vacib olan fərdin və qrupun qarşılıqlı surətdə bir-birini tamamlaması prinsipini mənimsəməsi hesabına hər bir uşağın müstəqil şəxsiyyət kimi inkişafını təmin edir. Qrupda iş, eyni zamanda biliyi sərbəst əldə etmək bacarıqlarının inkişaf etməsi üçün şərait yaradır.

Qrup şəklində təlimin müxtəlif formaları mövcuddur. Bir halda, sinif tərkibə kiçik və çevik qruplara bölünür və onların hər biri təlim materialına müxtəlif metodlarla yiyələnir. İkinci halda, qruplar eyni bir problemi müxtəlif materiallar əsasında öyrənir, onu müxtəlif mövqedən qiymətləndirirlər. Bundan əlavə, qrup işinin təşkili-nin 3 variantını fərqləndirmək olar:

1. Bütün qruplar müxtəlif təlim materialı əsasında tapşırılmış mövzu üzərində işləyirlər;

2. Əgər material mühüm əhəmiyyət kəsb edirsə və ya qruplarda bölüşdürülmək üçün kifayət qədər böyük deyilsə, onda bütün qruplar ondan eyni vaxtda bəhrələnilər;

3. Qruplar ardıcıl surətdə bir-birilərini əvəzləməklə eyni bir material əsasında işləyirlər.

FƏAL DƏRSİN ÜMUMİ QURULUŞU

Dərsin 1-ci mərhələsi: *Motivasiya, problemin qoyulması*

Hər bir tədqiqatı başlamaq üçün **problemi** müəyyənləşdirmək lazımdır. Əsl problem həmişə çoxsaylı fərziyyələr, ehtimallar doğurur və bunları yoxlamaq üçün, ilk növbədə, tədqiqat sualı formalaşdırılmalıdır. Məhz tədqiqat sualı yeni biliklərin kəşfinə aparan bələdçi, «yolgöstərən ulduz» rolunu oynayır. Fəal təlimin 1-ci mexanizminə əsasən məhz problemin olması idrak fəallığının yaranmasının başlıca addımı olur («Azərbaycan ərazisində Alt Paleolit dövrü»).

Bəs nə üçün biz dərsin bu mərhələsini **motivasiya** adlandırırıq? Psixoloji amil kimi motivasiya hər hansı fəaliyyətin mexanizmini işə salan sövqedici qüvvədir. Motivasiya qismində ortaya gətirilmiş problem və onun həlli tələbatı fəal dərsdə təfəkkür prosesini işləməyə sövq edən və şagirdlərin idrak fəallığını artıran amil kimi çıxış edir.

Bu prosesin ən mühüm nailiyyətlərindən biri düşünmənin sərbəstliyi və müstəqilliyidir: uşaq öz fikrini «Zənnimcə...», «Mənə belə gəlir ki,...», «Mən belə hesab edirəm ki,...» sözlərindən istifadə etməklə ifadə edir.

Məsələn: Azərbaycan ərazisində Alt Paleolit dövrü

Motivasiya: Alt Paleolitə aid illüstrasiyalar qoyulur

Müəllim: – Bu illüstrasiyalar haqqında nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlər: Sərbəst düşünür, müstəqil olaraq öz fikirlərini irəli sürürlər.

– Mənə elə gəlir ki, ibtidai insanlar çay daşlarının nə qədər möhkəm olduğunu görmüş və ilkin əmək alətlərini çay daşlarından hazırlamışlar.

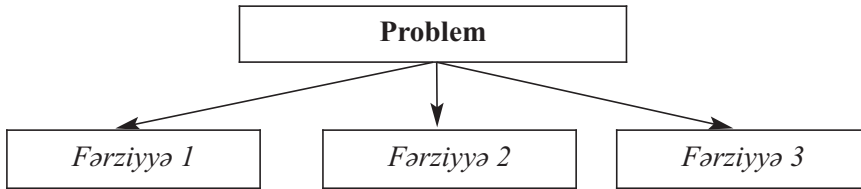
– Zənnimcə, çay daşları dəvəgözü və çaxmaqdaşı kəsici alət kimi asan parçalandığı üçün ondan istifadə etmişlər.

Digər şagird: Mənə elə gəlir ki, o dövr insanları daha hündür və iri olmuşlar. Çünki Azıx mağarasından tapılan əmək alətləri iri, kobud çapma alətlər olmuşdur.

Başqa şagird: Mənə elə gəlir ki, o dövr insanları sağ qalmaq üçün mağarada yaşamış və bu əmək alətlərindən ovladıqları heyvanların ətinə kəsmək üçün istifadə etmişlər.

Dərsin 2-ci mərhələsi: *Tədqiqatın aparılması*

Problemin həlli üzrə irəli sürülən fərziyyələri təsdiq və ya təkzib edən, habelə qoyulan tədqiqat sualına cavab verməyə kömək edə biləcək **faktları tapmaq** zərurəti ortaya çıxır. Buna şagirdləri irəli sürülmüş problemin həllinə məqsədyönlü şəkildə aparan, özündə yeni informasiyanı və yeni sualları daşıyan müxtəlif çalışmalar kömək etməlidir. Məhz yeni faktların öyrənilməsi və bu suallara cavabların tapılması gedişində düşünmək və yeni bilgiləri kəşf etmək üçün münasib şərait yaranır.

Tədqiqat sualı: Daş dövrünün öyrənilməsində Qarabağ abidələrinin əhəmiyyəti nədən ibarətdir?

Fərziyyənin yoxlanılması

İrəli sürülmüş fərziyyələri təsdiq və ya təkzib edən faktların tapılması.

Tədqiqat müxtəlif formalarda: **bütün siniflə birgə, qruplarda, cütlük şəklində** və **fərdi şəkildə** aparıla bilər. Lakin interaktiv təlim anlayışının özü ənənəvi təlimdə tətbiq edilən frontal və ya fərdi formalarla müqayisədə daha fəal iş formalarının mövcudluğunu ehtiva edir. Təlimin interaktiv xarakteri qruplarda və ya cütlər şəklində aparılan işlərdə daha qabarıq formada təzahür edir.

Qruplara («Azıx», «Zar», «Buzeyir», «Tağlar») tapşırıqlar verilir:

I qrup: Daş dövrünə xas xüsusiyyətləri maddi mənbələr əsasında müəyyən edin.

II qrup: Azıx mağarasından əldə olunmuş tapıntılar əsasında Azıx adamının məişətini tədqiq edin.

III qrup: «Qədim insanın – Azıxantropun izləri Qarabağdadır» – təqdimat edin.

IV qrup: Azərbaycanın Daş dövrünə aid abidələrin yerləşdiyi məkanları xəritədə müəyyən edin və onlara aid kiçik hekayə qurun.

Şagirdlər tədqiqat aparır. Təqdim edir.

Dərsin 3-cü mərhələsi: *İnformasiya mübadiləsi*

Bu mərhələdə iştirakçılar tədqiqatın gedişində əldə etdikləri tapıntıların, yeni informasiyanın mübadiləsini aparırlar. Qoyulmuş suala cavab tapmaq zərurəti

tədqiqatın bütün iştirakçılarını bir-birinin təqdimatını fəal dinləməyə sövq edir. Təqdimat bir növ yeni biliklərin dairəsini cızır və hələlik bu biliklər natamam və xaotik xarakter daşıyır. Məhz bu mərhələdə yeni bir tələbat – həmin bilikləri qaydaya salmaq, sistemləşdirmək, müəyyən bir nəticəyə gəlmək üçün tədqiqat sualına cavab tapmaq zərurəti yaranır.

Dərsin 4-cü mərhələsi: *İnformasiyanın müzakirəsi və təşkili*

Bu, ən mürəkkəb mərhələdir və bütün bilik, bacarıq və vərdişlərin, təfəkkürün müxtəlif növlərinin (məntiqi, tənqidi, yaradıcı) səfərbərliyini tələb edir. Müəllim fasilitasiya əsasında (yönəldici, köməkçi suallardan istifadə etməklə) əldə edilmiş faktların məqsədyönlü müzakirəsinə və onların təşkilinə kömək edir. İnformasiyanın təşkili bütün faktlar arasında əlaqələrin aşkara çıxarılmasına və onların sistemləşdirilməsinə yönəldilir. Nəticədə mövcud tədqiqat sualına cavabın cizgiləri aydın seçilməyə başlayır. Məlumat sxem, cədvəl, təsnifat formasında təşkil oluna bilər.

Tədqiqatın hazırlanmış cavabı oxunur, müzakirə olunur, əlavələr edilir və meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

Dərsin 5-ci mərhələsi: *Nəticə, ümumiləşdirmə*

Beləliklə, şagirdlərə yeni bilginin kəşfi yolunda son addımı atmaq: konkret nəticəyə gəlmək və ümumiləşdirməni aparmaq işi qalır. Bunun üçün şagird nəinki əldə olunan bilgiləri ümumiləşdirməli, həm də gəlidiyi nəticəni tədqiqat sualı ilə (bu nəticə həmin suala cavab verir mi?) və irəli sürülmüş fərziyyələrlə (onların arasında düzgün olanı varmı?) müstəqil olaraq tutuşdurmalıdır. Bu, çox mühüm məqamdır. Dərsin kulminasiyasını isə bilgiləri məhz özləri kəşf etdikləri üçün şagirdlərin duyduqları bənzərsiz sevinc və məmnuniyyət hissi təşkil edir.

Şagirdlər ən qədim insanların Qarabağda məskunlaşmasının səbəbini təbii coğrafi şəraitlə əlaqələndirir, qədim Azərbaycan ərazisində mövcud olan Paleolit dövrü insan məskənləri, onların istifadə etdiyi daş əmək alətləri, ocaq yerləri, o dövr ovlanmış nəslə kəsilən heyvanlar haqqındakı biliklərə yiyələnirlər.

Dərsin 6-cı mərhələsi: *Yaradıcı tətbiqetmə*

Biliklərin mənimsənilməsinin başlıca meyarı onun yaradıcı surətdə tətbiqidir. Yaradıcı tətbiqetmə biliyi möhkəmləndirir, onun praktiki əhəmiyyətini uşağa açıb göstərir. Buna görə müəllim imkan daxilində şagirdlərə təklif edə bilər ki, onlar suallara cavab tapmaq üçün qazanılmış bilikləri tətbiq etməyə çalışsınlar. Əgər yaradıcı tətbiqetmə dərhal mümkün deyilsə və əvvəlcə biliklərin mənimsənilməsi yolunu sona qədər (model üzrə tətbiqdən başlamış yeni şəraitdə tətbiqə qədər) keçmək tələb olursaysa, deməli, bu yolu keçmək lazımdır. Lakin son nəticədə yaxşı olar ki, şagirdlərə onların kəşf etdikləri bilgilərin yaradıcı surətdə tətbiqinə dair çalışma verilsin. Bu halda həmin bilgi onların şüurunda həmişəlik həkk olunur. Bu mərhələ vaxt etibarilə

yalnız bir akademik dərslə məhdudlaşdırılmaya da bilər, yəni onun həyata keçirilməsi sonrakı dərslərdə də mümkündür.

«Azərbaycan ərazisində mövcud olan ən qədim insan məskənləri» məlumat toplayın.

Ev tapşırıqları

Azərbaycanda ən geniş yayılmış sərbəst iş forması dərstdə alınmış bilik, bacarıq və vərdişlərin möhkəmləndirilməsi məqsədini güdən ev tapşırıqlarıdır. Lakin ev tapşırıqlarının reproduktiv (təkraredici) xarakter daşması, yəni tapşırıqlarda müstəqil tədqiqat və yaradıcılıq xarakterinin olmaması nəticəsində onların istifadəsi lazım olan sərbəst və yaradıcı düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirməyə imkan vermir. Ev tapşırıqları, bir qayda olaraq, **özünü-təhsil vərdişləri** yaradır **və onların tədris prosesində xüsusi çəkisi çox kiçik olur.**

Bununla belə, əgər məqsəd yaradıcı, inkişaf edən şəxsiyyət tərbiyə etməkdirsə, təlimin sərbəst, fərdi formasının əhəmiyyəti danılmazdır. Bu məqsədlə təlimin bu formasına münasibət aşağıdakı kimi dəyişməlidir:

Orta və Üst Paleolitə aid məlumat toplayın.

- ev tapşırıqlarının xarakteri tədqiqat və yaradıcılıq elementləri (müxtəlif yaradıcı işlər, referatlar, layihələr, tədqiqatlar, modelləşmə və s.) ilə zənginləşdirilməlidir;
- lazım olan hallarda müstəqil mənimsənilmək üçün fərdi maraqları və tələbləri nəzərə alan fərdi proqramların tərtib edilməsini və tətbiqini daha geniş istifadə etmək lazımdır;
- şagirdlər yuxarı siniflərə keçdikcə müstəqil iş üçün ayrılan dərslərin vaxtının faizi artırılmalıdır.

Ev tapşırığı: Orta və Üst Paleolitə aid məlumat toplayın.

Dərsin 7-ci mərhələsi: *Qiymətləndirmə və ya refleksiya*

Qiymətləndirmə istənilən prosesin təkmilləşdirilməsini təmin edən bir mexanizmdir. Təkmilləşmək üçün vaxtında öz qüsurlarını və öz nailiyyətlərini aşkar etmək, uğur qazanılmasına nələrin mane olduğunu və nələrin kömək etdiyini müəyyənləşdirmək vacibdir. Şagirdlərin təlim fəaliyyətini qiymətləndirmə və refleksiya prosesləri məhz bu məqsəddə xidmət etməlidir.

Yuxarıda göstəriləni kimi, fəal təlimin mühüm xüsusiyyətlərindən biri şagirdlərin müstəqil təlim (öyrənməyi öyrənmək), müstəqil özünüinkişaf vərdişlərinə yiyələnməsinə imkan yaratmaqdır. Dərs başa çatdıqdan sonra göstərilmiş fəaliyyətlərdən birini – qiymətləndirmə və ya refleksiyanı həyata keçirərkən müstəqil öyrənmə proseslərinin nəzərdən keçirilməsi və bunun nəticəsində öz öyrənmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi məqsədəuyğun olardı.

Özünüqiymətləndirmə vərdişlərini formalaşdırmaq məqsədilə bütün sinfin və müəllimin qarşısında şagirdlərin özlərinə qiymət verməsi təcrübəsindən, habelə qarşılıqlı qiymətləndirmədən istifadə etmək olar. Bundan əlavə, qiymətləndirmə me-

yarlar üzrə aparılmalıdır, yəni konkret meyarlara əsaslanmalıdır. Müəllim şagirdləri öncədən bu meyarlarla tanış edə və ya qiymət verməklə onu əsaslandırma bilər.

Refleksiya – artıq başa çatmış prosesin şüurda inikasıdır. Təlim prosesinin refleksiyası biliklərin mənimsənilməsinin bütün mərhələlərini təhlil etməyə və dərinlən başa düşməyə imkan verən başlıca mexanizmlərdən biridir. Refleksiyanı həyata keçirmək üçün şagirdlərə onları yeni bilginin kəşfinə gətirib çıxarmış təlim hərəkətlərinin alqoritmini (addımları) izləməyə kömək edə biləcək bir neçə sual vermək kifayətdir (məsələn: Biz kəşfə necə gəlib çıxdıq? Biz nə edirdik? Qarşıya qoyulmuş problemin həllində Sizə nə kömək etdi? və s.). Nəticədə şagird öz tədqiqat fəaliyyətinin əsas mərhələlərini və komponentlərini, nailiyyət qazanmaq üçün amilləri dərk etmiş olur.

Qədim Daş dövrü haqqında məlumat verir, maddi mənbələrin rolunu müəyyən edə bilmir.	Qədim Daş dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu çətinliklə izah edir.	Qədim Daş dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu əsasən izah edir.	Qədim Daş dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu asanlıqla izah edir.
Materiallar toplayır, tədqiqat apara bilmir.	Daş dövrünə aid çətinliklə tədqiqat aparır.	Daş dövrünə aid əsasən tədqiqat aparır.	Daş dövrünə aid asanlıqla tədqiqat aparır.
Daş dövrü abidələrini sayır, xəritədə müəyyən edə bilmir.	Daş dövrünə aid abidələri xəritədə çətinliklə müəyyən edir.	Daş dövrünə aid abidələri xəritədə əsasən müəyyən edir.	Daş dövrünə aid abidələri xəritədə asanlıqla müəyyən edir.

Dərsin «İnformasiya mübadiləsi» mərhələsi barədə bəzi tövsiyələr

Tədqiqat üçün ayrılmış vaxt bitdikdən sonra müəllim tapşırığın icrasının başa çatdığını bildirir. Bundan sonra şagirdlər informasiyanın təqdimatına başlayırlar. Bu mərhələnin əsas məqsədi bütün şagirdləri yeni faktlar və tapıntılarla tanış etməkdir. İnformasiya mübadiləsi yalnız o zaman səmərəli ola bilər ki, sinif fəal dinləməyə və əks-əlaqə yaratmağa köklənmiş olsun. Bunun üçün müəllim:

- nizam-intizamın yaradılmasına nail olub;
- əgər bu, qrup işidirsə, bütün iştirakçılardan xahiş edir ki, üzlərini təqdimatın keçirildiyi yerə döndərsinlər;
- onları təqdimata öz münasibətlərini, razılıqlarını və ya razi olmadıqlarını bildirməyə sövq edir;
- ardıcılığı müəyyən edir və təqdimatın keçirilməsi, rəylər mübadiləsi və informasiyanın təsdiqlənməsi qaydalarını bəyan edir.

Əgər bu, qrup təqdimatıdırsa, o zaman qrupun bütün üzvlərinin (tərkibində 5 şagirddən çox olan böyük qruplar istisna edilməklə) iştirakı yerinə düşərdi. Bunun üçün hələ tədqiqatın başlanğıc mərhələsində şagirdlərə təqdimat mərasimindəki vəzifə bölgüsü barədə təlimat verilməlidir. Qrupların tədqiqat materialı oxşar olarsa, digər qruplara birinci qrupun təqdimatına yalnız əlavələr etməyi tapşırmaqla vaxta qənaət etmək olar.

Daha çox şagirdin fəal iştirakını təmin etmək üçün onlara təqdimatı keçirənlərə sual verməyi təklif etmək olar. Ən yaxşı sualı hansısa şəkildə mükafatlandırmaq olar.

Təqdimatın mühüm tələblərindən biri də əsas faktların və ideyaların lövhədə qeyd edilməsidir. İnformasiyanın ifadə edilməsinin mürəkkəbliyindən asılı olaraq bunu həm şagirdlər, həm də müəllim edə bilər. Yaxşı olar ki, informasiya sxematik, yığcam formada (sxemlər, cədvəllər, rəsmlər, siyahılar və s.) qeyd edilsin. Buna görə təqdimatın nəticələrinin qeyd edilmə formaları müəllim tərəfindən öncədən planlaşdırılmalıdır. Əgər təqdimat zamanı iş vərəqlərindən istifadə edilirsə, bunlar lövhədən asılmalıdır.

Beləliklə, mövcud mərhələnin sonunda təqdimatların əks edildiyi bütün iş vərəqləri lövhədən asılmalı və ya tapılmış əsas faktlar orada qeyd edilməlidir. Bu, sonrakı mərhələnin – informasiyanın müzakirə və təşkilinin – ilkin məcburi şərtidir.

QRUPLARLA İŞİN TƏŞKİLİ

Tədqiqat mərhələsində qrup işinin təşkili və aparılması zamanı öncədən 3 əsas şərtin olması vacibdir:

1. Müəllim və şagirdlər kiçik qrupdakı işin əsas prinsiplərini bilməlidirlər (fəallıq, ümumi məqsədin əldə edilməsinə canatma, əməkdaşlıq, qarşılıqlı hörmət);
2. Müəllim qrup işinin gedişində öz vəzifəsini bilməlidir;
3. Şagirdlər qrup işinin qaydalarını bilməlidirlər.

1. Qrup işinin təşkili zamanı müəllimin vəzifələri (funksiyaları)

Qrup işinin uğurla həyata keçirilməsi üçün müəllim aşağıdakı qaydalara riayət etməlidir.

Təşkilati aspektlər:

- İşin təşkilini dəqiq ölçüb-biçmək: məqsədləri, planı və işin müddətini müəyyən etmək (6–10 dəqiqə);
- Qrup işi üçün zəruri materiallar (qrup işi üçün tapşırıqlar; iş vərəqləri və s.) hazırlamaq;
- Qruplara bölmə üsulunu dərsin məqsədlərinə uyğun olaraq, öncədən müəyyən etmək (əla, yaxşı, orta, zəif oxuyan şagirdlər I qrupda olsa «AZIX», «ZAR», «QAZMA», «BUZEYİR» uyğun olar);
- İştirakçıları qruplara bölmək və yerləşdirmək;
- Qrup üzvlərinin vəzifələrini düzgün bölmək;
- İşin yerinə yetirilməsi üzrə dəqiq təlimat vermək və bunu lövhədə yazmaq;
- İşin yerinə yetirilməsi vaxtını müəyyən etmək (6–10 dəqiqə);

- Qrup işinin qaydalarını müəyyən etmək (yada salmaq); (səs-küy salmamaq, pıçıltı ilə əməkdaşlıq etmək)
- Qrup işinin nəticələrinin mübadiləsi mərhələsi üçün şərait yaratmaq;
- Qiymətləndirmə meyarını iştirakçıların diqqətinə çatdırmaq (meyarlar cədvəli tərtib etmək).

Davranış aspektləri:

- Qrupların işini müəyyən etmək və ona nəzarət etmək;
- Zərurət yarandıqda şagirdlərin işinə müdaxilə etmək; qrup işi prosesində yaranan problemləri vaxtında aşkar etmək, şagirdlərin diqqətini buna cəlb etmək və həmin problemlərin həllinə köməklik göstərmək;
- Şagirdlərə yönəldici suallar vermək, onları axtarışa istiqamətləndirmək;
- Şagirdlərin suallarına cavab vermək, zəif şagirdlərə daha çox diqqət yetirmək;
- Qrup üzvlərinin suallarına cavab vermək, çətinlik olanda kömək etmək;
- Şagirdlərin və qrup işinin gedişinin müsbət və mənfi cəhətlərini qeyd etmək və qiymətləndirmə zamanı bunu müzakirə etmək. Şagirdlərə kömək göstərmək.

Qruplara bölünmə texnikaları

Fəal (interaktiv) təlimdə qruplarda iş formasından daha çox istifadə edilir. Müəllimlərdə tez-tez suallar yaranır: Sınıfı kiçik qruplara necə bölmək olar?

Qruplara bölünməyi şagirdlərin öz ixtiyarına verdikdə, bu qruplar, adətən, dost və həmkarlardan ibarət olur. Bu da şagirdlərin sinfin digər nümayəndələri ilə qarşılıqlı fəaliyyət təcrübəsini əldə etmək imkanı yaratmır.

Şagirdləri qruplara bölməyin müxtəlif yolları var.

Aşağıda onlardan bəziləri qeyd olunub:

«**Say**». Şagirdlərdən «1»dən «5»ə kimi saymaq xahiş olunur. Eyni rəqəmli iştirakçılar (bütün «birlər», bütün «ikilər» və s.) bir qrupda birləşirlər.

«**Ad günləri sırası üzrə say**». Əvvəl şagirdlərə təklif olunur ki, onlardan yanvar və dekabr aylarında doğulanlar lövhəyə çıxsınlar. Sonra başqalarından xahiş olunur ki, onlar öz ad günlərinə müvafiq olaraq yanvar və dekabr arasında olan aylar üzrə ardıcılıqla bir sıraya düzünsünlər. Sonda alınan sırada şagirdlər 1-dən 5-ə kimi sayırlar. Eyni rəqəmli iştirakçılar (bütün «birlər», bütün «ikilər» və s.) bir qrupda birləşirlər.

«**Ümumi xüsusiyyət**». Şagirdləri adlarının başladığı ilk hərfə, anadan olduqları il, ay, bürc və s. görə qruplarda birləşdirmək olar. Lakin bu metodun bir nöqsanı var. Kiçik qrupların təşkili zamanı bu yollardan istifadə etməzdən əvvəl, müəllim şagirdlər haqqında müəyyən məlumat toplamalıdır. Əks halda, qruplar eyni sayda təşkil olunmaz (misal üçün, sizdə 8 «Şir» və 1 «Qız» ola bilər).

«**Püşkatma**». Müəllim şagirdlərin adlarını balaca vərəqlərdə yazır, qatlayır, paketə qoyur, qarışdırır və paketdən çıxararaq şagirdlərin sayına görə hər masanın üstünə qoyur. Kağızlar açılır və şagirdlərin adları oxunur.

Həmin qayda ilə şagirdlər paketdən müxtəlif rəngli vərəqləri çıxara bilər. Rənglərin sayı və hər rəngdən olan vərəqlərin sayı qrupların sayına və kiçik qrupun nümayəndələrinin sayına görə planlaşdırılır.

«**Mozaika**». 4 ədəd poçt kartoçkası (ayrı-ayrı rəngli şəkillər) bir neçə hissəyə bölünür. Kartoçkaların sayı və hissələr qrupların sayına və kiçik qrupun nümayəndələrinin sayına görə planlaşdırılır. Bütün hissələr qarışdırılaraq bir qaba qoyulur. Bundan sonra hər şagird kartoçkanın bir hissəsini çıxarır. Bir kartoçkanın hissələrini çıxaran şagirdlər qrupda birləşirlər.

Sosiometrik metod. Qrupların sayına görə bir neçə iştirakçı çağırılır (məsələn, 4–5 nəfər). Hər iştirakçı özünə bir nəfər qrup yoldaşı seçir. Öz növbəsində hər təzə çıxan şagird öz qrupuna bir nəfər seçir (daha uğurlu qrup sayıla bilər).

«**Mahnı axtarışında**». Şagirdlərə hamıya tanış olan 4–5 mahnının adları yazılmış kiçik vərəqlər paylanılır (hər vərəqdə 1 mahnı). Hər kəs öz mahnısını dodaqlarını açmadan astadan oxuyur (zümzümə edir) və otaqda gəzişib həmin mahnını oxuyan digərlərini axtarır. Eyniadlı mahnı düşən şagirdlər bir qrupun iştirakçısı olur.

2. Şagirdlər üçün qrup işinin qaydaları

Təşkilati aspektlər:

- Qrup üzvlərinin vəzifələrini bölmək;
- Qrup liderini müəyyən etmək;
- Vaxtdan səmərəli istifadə etmək.

Davranış aspektləri:

- Qrup işi zamanı fəal olmaq;
- Götürülmüş öhdəliyi yerinə yetirmək və öz davranışına görə məsuliyyət daşımaq;
- Bir-birilərini diqqətlə dinləmək;
- Birgə işləmək, əməkdaşlıq etmək, bir-birilərinə kömək etmək, dəstək vermək;
- Kollektiv surətdə qrupun öz məqsədlərinə uğurla nail olmasına kömək etmək;
- Öz nöqtəyi-nəzərini söyləmək;
- Bir-birilərinin ideyalarına hörmətlə yanaşmaq;
- Öz fikirlərini, ideyalarını biliklə (faktlarla) təsdiq etmək;
- Xoş münasibətlər mühitinin yaradılmasına kömək etmək, şəxsi tənqiddə, neqativ şərhlərə və təhqirlərə yol verməmək;
- Münaqişəyə yol verməmək, sözün müsbət mənasında, rəqabət aparmaq;
- Problemin həlli zamanı kompromis yollar axtarmaq;
- Kənar söhbətlərə yol verməmək, müəllimin verdiyi mövzu üzrə danışmaq;
- İş zamanı səs salmamaq, intizama riayət etmək;
- Qrup işi qaydalarına tabe olmaq.

İş vərəqlərinin hazırlanması

İş vərəqi kiçik qruplarla fəal təlim zamanı şagirdlərin tədqiqat işini təşkil edən mühüm vasitələrdən biridir. İş vərəqindən istifadənin müsbət təsiri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Rəngarənglik şagirdlərin fəallaşmasına gətirib çıxarır, bununla da təlimin əlavə motivasiyası yaranmış olur;

- Tədqiqat proseslərində kiçik qrupların fəaliyyətinin dürüst təşkilinə kömək edir;
- Müəllimin giriş sözü və təlimat üçün ayırmalı olacağı vaxta qənaət edilir;
- Şagirdlər işlərin nəticələrini müxtəlif formalarla təqdim etməyi öyrənirlər.

İş vərəqinin hazırlanması zamanı nələri nəzərə almaq lazımdır?

- Tapşırığın həcmi (sualların sayını və tapşırığın icra vaxtını);
- Sualların növü və mürəkkəblik səviyyəsini;
- Tərtib qaydalarını.

İş vərəqinə dair tələblər

1. Kiçik qruplar qarşısında qoyulan problem və onun həllinin nəticələri tapşırıqlarda əks etdirilməlidir;
2. Tapşırıqların məzmunu dərsin məqsədlərinə və uşaqların inkişaf səviyyəsinə uyğun olmalıdır;
3. Qoyulmuş məqsəd və sual konkret, aydın olmalıdır;
4. Məzmun və tərtibat cəlbedici olmalıdır.

İş vərəqinin hazırlanması üzrə məsləhətlər

1. Dərsin məqsədi:

- Dərsin mövzusunə və məzmununa uyğun olmalıdır;
- Formalaşdırılmalı olan bilik, bacarıq və vərdisləri əks etdirməlidir (məsələn, məntiqi və ya tənqidi təfəkkürü, yaradıcılıq qabiliyyətlərini, müstəqil işləmək bacarığını, elmi-tədqiqat bacarıqlarını, estetik qavramanı və s.).

2. Tapşırığın dürüst ifadə edilməsi:

- Dərsin məqsədlərinə uyğun olmalı və qarşıya qoyulmuş tədqiqat işinin həllinə yönəldilməlidir (təfəkkür növü üzrə, informasiya mənbəyi üzrə, nəticələrin təqdimat forması üzrə və s.);
- Şagirdin yaşına, bilik səviyyəsinə və intellektinə, bacarıq və maraqlarına uyğun olmalıdır;
- Dövlət proqramına və milli dəyərlərə əsaslanmalıdır;
- Şagirdlərin bugünkü real həyatı və təcrübəsi ilə əlaqədar olmalıdır;
- Maraqlı, cazibəli olmalı; tətbiq etmək, «kəşf etmək» arzusunu şövqləndirməlidir;
- Müxtəlif tipli olmalıdır (bir iş vərəqində məntiqi, tənqidi və yaradıcı təfəkkürün, digər bacarıq və vərdislərin inkişafına yönəldilmiş müxtəlif tapşırıqlar ola bilər).

3. Müxtəlif informasiya mənbələrindən istifadə etmək:

- çap;
- əyani;
- maddi;
- elektron.

4. Nəticələrin təqdimat formalarını düşünüb tapmaq; bunlar konkret və rəngarəng olmalıdır, məsələn:

- təsvirlər, əsərlər, esselər;
- sxemlər, cədvəllər;
- illüstrasiyalar, kitablar, qəzetlər;
- modellər, rəməzlər;
- layihələr;
- səhnələşdirmələr;
- faktlar və nümunələr kataloqu;
- nəğmələr, musiqilər;
- referatlar;
- krossvordlar, rebuslar, bağlamalar və s.

5. İş vərəqinin tərtibi göstərilən kimi olmalıdır:

- səliqəli;
- yığcam (tapşırıq dəqiq verilməlidir);
- estetik;
- əyani;
- rəsmi məlumatları (tarixi, sinif, qrup iştirakçılarının siyahısı və s.) əks etdirən.

İŞ VƏRƏQLƏRİNDƏN NÜMUNƏLƏR
İş vərəqləri hazırlanarkən ona seçilmiş şəkillər
mövzu ilə bağlı olmalıdır.

«QIZ QALASI»

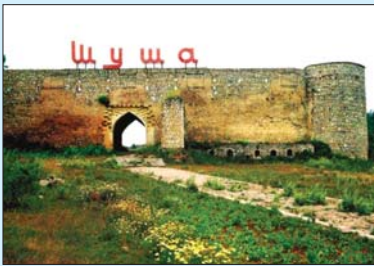
I qrup

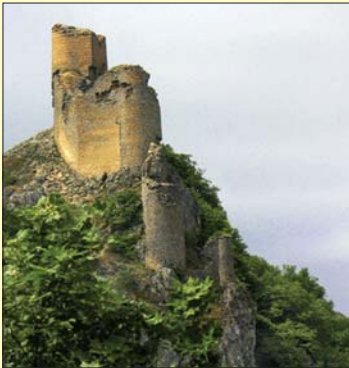
«RAMANA QALASI»

II grup

«ŞUŞA QALASI»

III grup

«ÇIRAQQALA»

IV grup

«AZƏRBAYCAN»

Birinci böyük ictimai əmək bölgüsünün necə baş verdiyini izah edin.

«QARABAĞ»

Ataxaqanlığının yaranması tayfaların idarə olunmasına necə təsir etdi? İzah edin.

«II KÜLTƏPƏ»

İkinci ictimai əmək bölgüsünün mahiyyətini izah edin.

«ÜZƏRLİKTƏPƏ»

İlkin şəhər tipli yaşayış yerlərinin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirin.

QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN NÖVLƏRİ – TƏRKİB HISSƏLƏRİ

Qiymətləndirmənin növləri dedikdə eyni bir qiymətləndirmə istiqamətinin tərkib hissələri başa düşülür. Məktəbdaxili qiymətləndirmənin tərkib hissələri aşağıdakılardır:

Diaqnostik

qiymətləndirmə – ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi;

Formativ

qiymətləndirmə – şagird fəaliyyətinin izlənilməsi;

Summativ

qiymətləndirmə – şagird nailiyyətinin qiymətləndirilməsi.

Diaqnostik qiymətləndirmə

Diaqnostik qiymətləndirmə şagirdin bilik və bacarıqlarının ilkin səviyyəsini müəyyənləşdirməklə, birbaşa müəllimin təlim strategiyalarının seçilməsinə xidmət edir.

Diaqnostik qiymətləndirmə, əsasən, dərs ilinin, tədris vahidlərinin əvvəlində, şagird başqa ümumi təhsil müəssisəsindən gəldikdə, sinfi dəyişdikdə və digər zəruri hallarda onun bilik və bacarıqları haqqında məlumat toplamaq, fərdi yanaşmanı təmin etmək və təlim strategiyasını müəyyənəşdirmək məqsədilə müəllim tərəfindən aparılır. Bu qiymətləndirmənin nəticələri sinif və formativ qiymətləndirmə jurnallarında qeyd olunmur, müəllimin qeyd dəftərində öz əksini tapır.

Diaqnostik qiymətləndirmədə istifadə olunan əsas üsul və vasitələr

Üsullar	Vasitələr
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Mühazirə	Müəllimin qeydiyyat vərəqi (şagirdlə, müvafiq hallarda qrup, yaxud siniflə aparılan şifahi yoxlama zamanı müəllimin öyrənmək (diaqnoz qoymaq) istədiyi məsələnin yazıldığı vərəq)
Valideynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət və müəllimin sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)

Formativ qiymətləndirmə

Yeni məktəbdaxili qiymətləndirmənin əsas mahiyyətini formativ qiymətləndirmə təşkil edir.

Formativ qiymətləndirmənin əsas mahiyyəti şagirdin təlim fəaliyyətinin daim izlənilməsidir. Formativ qiymətləndirmə şagirdin bilik və bacarığını formalaşdırmaqla onun təlim nəticələrinə nail olması məqsədilə aparılır.

Formativ qiymətləndirmə sayəsində şagird gündəlik təlim fəaliyyəti ərzində yaxşı nəticə göstərmək üçün çalışır.

Formativ qiymətləndirmə şagirdin məzmun standartlarından irəli gələn bilik və bacarıqlara yiyələnməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsidir.

Formativ qiymətləndirmə dərsi müşayiət edən prosesdir. Fənn üzrə aparılan formativ qiymətləndirmə şagirdin ehtiyaclarını öyrənmək, uğur qazana bilməməsinin səbəblərini araşdırmaq və onun inkişafını təmin etmək məqsədilə müntəzəm olaraq həyata keçirilir.

**Formativ qiymətləndirmədə istifadə olunan
üsul və vasitələr**

Üsullar	Vasitələr
Müşahidə	Müşahidə vərəqləri
Şifahi sual-cavab	Şifahi nitq bacarıqları üzrə qeydiyyat vərəqi
Tapşırıqvermə	Çalışmalar
Valideynlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq	Söhbət, sorğu vərəqi (şagirdin evdə və ya məktəbdəki fəaliyyəti ilə bağlı suallar yazılmış vərəq)
Oxu	Mətn
Yazı	Yazı işləri (esse və mətn)
Layihə	Şagirdlərin təqdimatı və müəllim tərəfindən müəyyən olunmuş meyar cədvəli
Şifahi və yazılı təqdimat	Meyar cədvəli
Özünüqiymətləndirmə	Özünüqiymətləndirmə vərəqləri
Test	Test tapşırıqları

Qeyd: Məzmun standartının bir dərəcə ərzində reallaşdırılması nəzərdə tutulduğu halda şagirdlərin fəaliyyəti test tapşırıqları vasitəsilə qiymətləndirilə bilər.

Formativ qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi və nəticələrinin qeydiyyatının aparılması

Formativ qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi və nəticələrinin qeydiyyatının aparılması üçün müəllim aşağıdakı bacarıqları inkişaf etdirməlidir:

1. Fənn üzrə mövzu keçilərkən hansı standartı həyata keçirəcəyini müəyyənləşdirmək.
2. Məzmun standartları əsasında qiymətləndirmə meyarlarını müəyyənləşdirmək.
3. Hər bir qiymətləndirmə meyarına uyğun 4 nailiyyət səviyyə üzrə (məsələn, səviyyə I, səviyyə II, səviyyə III, səviyyə IV) rubriklər hazırlamaq.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Hadisə barədə faktları bilir, lakin fikirlərini əsaslandıra bilmir.	Fikirlərini çətinliklə əsaslandırır.	Fikirlərini sərbəst əsaslandırır.	Fikirlərini fakt və nümunələrlə əsaslandırır.

Formativ qiymətləndirmə və məktəbli kitabçası

Formativ qiymətləndirmənin nəticələri şagirdin məktəbli kitabçasında sözlə qeyd olunur. Fənn müəllimləri tərəfindən şagirdlərin gündəlik fəaliyyətini meyarlar üzrə izləyərək qeydiyyatını aparmaq üçün nəzərdə tutulur.

Summativ qiymətləndirmə

Summativ qiymətləndirmə kiçik, böyük və yekun summativ qiymətləndirmələrdən ibarətdir.

Kiçik və böyük summativ qiymətləndirmə təlim prosesində müəyyən mərhələlərə (bəhs və ya bölmənin, yarımilin sonunda) yekun vurmaqla, müvafiq məzmun standartlarına uyğun qiymətləndirmə standartları əsasında hazırlanmış vasitələrlə şagirdin nailiyyət səviyyəsini ölçmək məqsədilə aparılır.

Summativ qiymətləndirmədə istifadə olunan üsul və vasitələr

Üsullar	Vasitələr
Layihə	Təqdimat
Şifahi sorğu	Sual-cavab
Test	Test tapşırıqları
Tapşırıqvermə	Tapşırıq
Yaradıcılıq və əl işləri	Fənlərə müvafiq olaraq rəsmlər, hazırlanan məmulatlar və digər əl işləri

Summativ qiymətləndirmənin nəticələri keçirildiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur. Yekun summativ qiymətləndirmə buraxılış siniflərində yekun attestasiya şəklində aparılır.

- ◆ Test tapşırıqları qiymətləndirmə vasitəsi kimi hal-hazırda populyarlıq qazansa da, fənni tədris edən müəllim diaqnostik, formativ və hətta summativ qiymətləndirmədə də test tapşırıqlarına aludəçilik göstərməməlidir.
- ◆ Şagirdlərin şifahi və yazılı nitq bacarıqlarını, məntiqi təfəkkürünü, müstəqil düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirən üsullardan – layihə (qiymətləndirmə vasitəsi – şagirdlərin təqdimatı və müəllimin tərtib etdiyi meyar cədvəli), şifahi sorğu (qiymətləndirmə vasitəsi – sual-cavab), yazı işlərindən (hekayə, mətn, esse) geniş istifadə etməlidir.
- ◆ Test tapşırıqlarından davamlı olmamaqla, yeri gəldikcə yalnız summativ qiymətləndirmədə istifadə etmək tövsiyə edilir.

Qiymətləndirmə ilə bağlı termin və ifadələr

- ◆ Məzmun standartı – təhsil alanların əldə etməli olduğu bilik və bacarıqlara qoyulmuş dövlət tələbidir.
- ◆ Təlim nəticəsi – müəyyən bir mərhələdə əldə edilməsi nəzərdə tutulan və əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş təlim nailiyyətlərinin konkret bir səviyyəsidir.

- ◆ Nəticəyönümlülük – yeni kurikulumların hazırlanmasında nəzərə alınmış əsas prinsiplərdən biridir. Bu prinsipə görə fənnin zəruri məzmunu nəticələr formasında verilir.
- ◆ Qiymətləndirmə standartı – təhsil alanların nailiyyət səviyyəsinə verilən dövlət tələbləri.
- ◆ Qiymətləndirmə meyarları – şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üçün məzmun standartları əsasında hazırlanmış tələblər.
- ◆ Portfolio – şagirdin fəaliyyəti ilə bağlı olan sənədlər, o cümlədən diaqnostik, formativ qiymətləndirmə məlumatlarının qeydə alındığı xüsusi qovluq.
- ◆ Rubrik – şagirdlərin fəaliyyət və nailiyyətlərini meyarlar əsasında ölçən qiymətləndirmə şkalası.

6-cı SİNİF AZƏRBAYCAN TARİXİ FƏNN KURİKULUMUNUN MƏZMUN STANDARTLARI

6-cı sinfin sonunda şagird:

- ◆ mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyən edir və zaman oxunda təsvir edir;
- ◆ maddi mədəniyyət abidələri, illüstrasiya və yaxud muzey eksponatları əsasında tədqiqatlar aparır;
- ◆ insanların birgəyaşayış formalarını fərqləndirir;
- ◆ qədim insanların həyat tərzini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir və ilk insan məskənlərini, dövlət qurumlarını, qədim dövlətləri xəritədə müəyyənləşdirir;
- ◆ Azərbaycanda qədim dövlətlərin yaranmasını, daxili və xarici siyasətini izah edir;
- ◆ qədim dövlətlərin yaranması və inkişafında tarixi şəxsiyyətlərin rolunu dəyərləndirir;
- ◆ Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafını, müxtəlif xalqların mədəniyyətləri ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edir.

Məzmun xətləri üzrə əsas və alt-standartlar

1. Tarixi zaman

Şagird:

1.1. Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirir.

1.1.1. Mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir.

1.1.2. Mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda təsvir edir.

1.2. Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirir.

1.2.1. Dövrün öyrənilməsində maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah edir.

1.2.2. İllüstrasiya və yaxud muzey eksponatları əsasında sadə tədqiqatlar aparır.

1.3. *İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirir.*

1.3.1. İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirir.

2. Tarixi məkan

Şagird:

2.1. *Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini tarixi hadisə, proses və təzahürlərlə əlaqələndirir.*

2.1.1. Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətlərini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir.

2.1.2. Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində ilk insan məskənlərini, dövlət qurumları və qədim dövlətlərin yerini müəyyənləşdirir.

3. Dövlət

Şagird:

3.1. *Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.*

3.1.1. Azərbaycanda dövlət qurumları və qədim dövlətlərin yaranmasını, idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətlərini təsvir edir;

3.1.2. Qədim dövlətlərin daxili və xarici siyasətini izah edir;

3.1.3. Qədim Azərbaycan dövlətləri haqqında mənbələr əsasında məlumatlar toplayır, təqdimat hazırlayır.

4. Şəxsiyyət

Şagird:

4.1. *Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirir.*

4.1.1. Dövlətlərin yaranmasında, inkişafında tarixi şəxsiyyətlərin (İranzu, Tomiris, Atropat, Oroys) rolunu dəyərləndirir.

4.1.2. Tarixi şəxsiyyətlər haqqında kiçik hekayə qurur.

5. Mədəniyyət

Şagird:

5.1. *Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirir.*

5.1.1. Sivilizasiyayaqədərki və sivilizasiya dövrünün mədəniyyətlərini izah edir.

5.1.2. Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edir.

5.1.3. Mədəni əlaqələrə dair cədvəllər tərtib edir.

STANDARTLARIN AÇILIŞI

1. Tarixi zaman		
Standartlar	Məzmun	Açar sözlər
1.1.1. Mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir.	Şərti olaraq qəbul edilmişdir ki, İsanın yer üzündə dünyaya gəlməsi ilə tarixdə yeni era başlamışdır. Bu hadisə müsəlman aləmində «Milad» (anadan olma) adlanır. Həmin ildən bu günə qədər olan dövr bizim era (b.e.), bundan əvvəl olan dövr isə – bizim eradan əvvəl (b.e.ə.) kimi qəbul edilmişdir. Dünya ölkələrinin əksəriyyətində, həmçinin hal-hazırda Azərbaycanda da bu təqvimdən istifadə edilir. Həmin təqvimlə hər hansı mühüm bir tarixi hadisə, proses və təzahürün başlanğıc və sonunu bilməklə onun xronoloji çərçivəsi müəyyənləşdirilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanda uzun müddət Hicri təqvimdən istifadə olunmuşdur.	Miladi tarix, Hicri, bizim era, bizim eradan əvvəl, təqvim.
1.1.2. Mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda təsvir edir.	Eradan əvvəlki tarixlər milada yaxınlaşdıqca kiçilir, miladdan sonra bu günümüzdə yaxınlaşdıqca çoxalır. Miladdan əvvəlki dövrdə böyük olan bir tarix (b.e.ə. V əsr), sayca kiçik olan tarixdən (e.ə. III-dən) daha qədimdir, miladdan sonrakı xətdə olan hər bir kiçik rəqəmin böyük olan rəqəmdən daha qədim olmasını təsvir edir. Belə ki, zaman oxunda, bir qayda olaraq, böyük rəqəmlər (1900, 2000, 2011) yaxın zamanları göstərir.	Zaman oxu, onun təsviri, istifadə qaydaları.
1.2.1. Dövrün öyrənilməsində maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah edir.	Azərbaycanın qədim tarixi arxeoloji, etnoqrafik, antropoloji və yazılı qaynaqlar əsasında öyrənilir. Belə ki, arxeoloji qazıntılar zamanı aşkar edilmiş əşyalar Azərbaycanın maddi mədəniyyət tarixini, tarixi qaynaqlar və ekspedisiyalar zamanı toplanan etnoqrafik materiallar adət-ənənələri,	Arxeologiya, etnoqrafiya, antropologiya, maddi mənbələr, yazılı mənbələr.

	maddi-mənəvi mədəniyyəti, keçmiş idarə formalarını, ailə münasibətlərini və s. öyrənməyə imkan verir. Bununla belə yazılı mənbələrin xüsusi elmi əhəmiyyətə malik olmasını, onların Azərbaycanadakı siyasi hadisələri, dövlət quruluşlarını, təsərrüfatı, sənətkarlığı, peşələri, tarixi şəxsiyyətləri, hərbi tarixini, xalq hərəkatlarını, dini təsəvvürləri öyrənməyə imkan verməsini izah edir.	
1.2.2. İllüstrasiya və yaxud muzey eksponatları əsasında sadə təqdimatlar aparır.	Azərbaycanın qədim tarixini, əhəlinin milli və sosial tərkibini, yaşayış tərzini, idarəçilik formalarını, təsərrüfat fəaliyyətini, mədəni inkişafını, adət və ənənələrini, dövlət quruluşlarını və s. öyrənmək üçün illüstrasiya və muzey eksponatları əsasında tədqiqatlar aparır və onları təqdim edir.	Muzey materialları, illüstrasiyalar, eksponatlar.
1.3.1. İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirir.	Birgəyaşayış forması olan ulu icmanın kortəbii şəkildə, təbiət hadisələri qarşısında aciz qalmaq məcburiyyətindən yaranmasını, tez dağılmasını və yenidən bərpa edilməsini, onu qəbilə icmasının, daha sonra tayfa ittifaqlarının, dövlət qurumlarının, dövlətlərin yaranmasının əvəz etməsini əsaslandırır və onları fərqləndirir.	Ulu icma, qəbilə icması, tayfa, tayfa ittifaqları, dövlət qurumu, dövlət.
2. Tarixi məkan		
2.1.1. Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir.	Azərbaycan ərazisində əlverişli təbii-coğrafi şəraitin – çayların, göllərin, məhsuldar torpaqların, həmçinin zəngin faydalı filiz yataqlarının (dəmir, mis, qurğuşun, qızıl, gümüş, mərmər, duz və s.) olmasının, qərbdən şərqə, cənubdan şimala gedən, Avropa və Asiyanı əlaqələndirən ticarət yolları üzərində yerləşməsinin və bu yollarla daim ticarət aparılmasının burada insanların həyat tərzinə və məşğuliyyətinə öz müsbət təsirini göstərdiyini müəyyənləşdirir.	Təbii-coğrafi şərait, faydalı qazıntılar, ticarət yolları, yerli əhəlinin əməksevər olması.

2.1.2. Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində ilk insan məskənlərini, dövlət qurumlarını və qədim dövlətləri müəyyənləşdirir.	Azərbaycanda ilk insan dəstələrinin 1,5 milyon il bundan əvvəl meydana gəlməsini, qədim insanların yaşadığı düşərgələrin Qarabağ, Qazax, Naxçıvan, Kəlbəcər, Lerik, Yardımlı bölgələrində aşkar edilməsini, e.ə. III minillikdən Aratta, Lullubi, Kuti dövlət qurumlarının, daha sonra Manna, İskit (Skif), Atropatena, Albaniya dövlətlərinin mövcud olmasını müəyyənləşdirir.	İlk insan məskənləri, dövlət qurumları, ilk dövlətlər.
3. Dövlət		
3.1.1. Azərbaycanda dövlət qurumları və qədim dövlətlərin yaranması, idarə olunması, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edir.	Qədim dövrdə Azərbaycanda Aratta, Lullubi, Kuti dövlət qurumları, Manna, İskit (Skif), Atropatena, Albaniya dövlətlərinin yaranmasını, inkişaf etməsini, hər birinin özünəməxsus dövlət quruluşu, idarəçilik formalarının olmasını və sosial-istisadi tədbirlər həyata keçirməsini, zaman keçdikcə bu dövlətlərin tənəzzülə uğraması səbəblərini təsvir edir.	Dövlət qurumları, qədim dövlətlər, idarəçilik formaları, sosial-iqtisadi tədbirlər, dövlətlərin tənəzzülü səbəbləri.
3.1.2. Qədim dövlətlərin daxili və xarici siyasətini izah edir.	E.ə. IX–VIII əsrlərin hüduqlarında, xüsusilə İrannın dövründə Mannanın müstəqil xarici və daxili siyasət yeritməsini, güclü bir dövlətə çevrilməsini, lakin onun ölümündən sonra ölkədə daxili çəkişmələrin artmasının onun siyasi müstəqilliyini itirməsinə səbəb olmasını, Makedoniyalı İskəndərin ölümündən sonra e.ə. IV əsrin 20-ci illərində Azərbaycanın cənubunda Atropatena, şimalında Albaniya dövlətinin yaranmasını, onların öz müstəqilliklərini qoruyub saxlamaq üçün xarici işğalçılara qarşı mübarizə aparmasını, bəzən daha güclü dövlətlərin təsirinə məruz qalmalarını, hər ikisinin əvvəl Sasani tərkibinə qatılması səbəblərini izah edir.	Manna dövləti, Atropatena dövləti, Albaniya dövləti, daxili müstəqillik, siyasi müstəqillik.
3.1.3. Qədim Azərbaycan dövlətləri haqqında mənbələr əsasında məlumatlar toplayır, təqdim edir.	İnternetdən, ensiklopediyalardan, qaynaqlardan, həmçinin Azərbaycan tarixi ilə bağlı ədəbiyyatdan qədim Azərbaycan dövlətləri haqqında toplanmış materialları təhlil edərək təqdim edir.	İnternet materialları, ensiklopediya, tarixi ədəbiyyat.

4. Şəxsiyyət		
4.1.1. Dövlətin yaranmasında, inkişafında tarixi şəxsiyyətlərin rolunu dəyərləndirir.	Dövlətin yaranmasında, inkişafında, ölkənin müstəqilliyinin qorunmasında, sərhədlərinin toxunulmazlığının təmin edilməsində tarixi şəxsiyyətlərin (İranzu, Aza, Ullusunu, Ahşeri, Tomiris, Atropat, Oroys, Kozis və b.) rolunu, onların öz dövrlərində cəmiyyətdə baş verən hadisələrdən baş açma bilmələrini, ölkənin iqtisadi və siyasi cəhətdən inkişafını təmin etməyə cəhd göstərmələrini dəyərləndirir.	Şəxsiyyət anlayışı, şəxsiyyət və cəmiyyət, şəxsiyyətin rolu.
4.1.2. Tarixi şəxsiyyətlər haqqında kiçik hekayə qurur.	İnternetdən, ensiklopediyalardan, tarixi və bədii əsərlərdən məlumatlar toplayaraq təhlil edir və şəxsiyyətləri xarakterizə edən kiçik hekayələr qurur.	İranzu, Tomiris, Atropat.
5. Mədəniyyət		
5.1.1. Sivilizasiyaya-qədərki və sivilizasiya dövrünün mədəniyyətini izah edir.	Azərbaycan türklərinin sivilizasiyayaqədərki dövr mədəni inkişafını Quruçay, Qarabağ, Naxçıvan, Kəlbəcər, Lerik, Qazax, Gəncə, Kür–Araz, Xocalı, Gədəbəy maddi-mədəni nümunələri, Qobustan rəsmləri əsasında öyrənir və təhlil edir, sivilizasiya dövründə bu prosesin davamını Manna, Atropatena, Albaniya dövlətlərinin təmsalında əsaslandırır, həmin ərazilərdə memarlıq və incəsənətin, sənətkarlığın inkişaf etməsini, yazının yaranmasını izah edir.	Sivilizasiya, sivilizasiyayaqədər, Quruçay, Kür–Araz, Xocalı–Gədəbəy, Talış–Muğan mədəniyyəti.
5.1.2. Azərbaycanın mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edir.	Azərbaycan mədəniyyətinin Yunanıstan, Roma, Çin, Hindistan, Babilistan və s. ölkələrin mədəniyyətləri ilə qarşılıqlı əlaqədə yaranıb inkişaf etməsini izah edir.	Yunanıstan, Roma, Çin, Hindistan və s. ilə qarşılıqlı əlaqə.
5.1.3. Mədəni əlaqələrə dair cədvəl hazırlayır.	İnternetdən, ensiklopediyalardan, dərsliklərdən istifadə etməklə Azərbaycan dövlətlərinin (Manna, Atropatena, Albaniya) öz aralarında və qonşu dövlətlərlə mədəni əlaqələrinə dair cədvəllər hazırlayır.	Roma, Assur, Mesopotamiya, Sasanilərle mədəni əlaqələrə dair sinxron cədvəllər.

№	FƏNLƏRƏRASI İNTEQRASIYA
1	Tarixi zaman
1.1.	Xronologiya ilə bağlı tarixi anlayışları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
1.1.1.	Mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir. Ü-t. 1.1.3.
1.1.2.	Mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda təsvir edir. Ü-t. 1.1.1.; Riy. 1.1.3.
1.2.	Mənbələr üzərində tədqiqat bacarıqları nümayiş etdirir.
1.2.1.	Dövrün öyrənilməsində maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah edir. Ü-t. 3.1.2.
1.2.2.	İllüstrasiya və yaxud muzey eksponatları əsasında sadə tədqiqatlar aparır. Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.
1.3.	İnsanların həyat tərzindəki dəyişiklikləri sivilizasiyalarla əlaqələndirir.
1.3.1.	İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirir. Az-d. 1.2.4.; Ü-t. 2.1.1.
2.	Tarixi məkan
2.1.	Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini tarixi hadisə, proses və təzahürlərlə əlaqələndirir.
2.1.1.	Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir. Riy. 2.1.2.; 1.1.3.; C. 3.2.3.; H-b. 1.2.1.
2.1.2.	Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində ilk insan məskənlərini, dövlət qurumları və qədim dövlətlərin yerini müəyyənləşdirir. Ü-t. 2.1.2.; C. 3.1.2.
3.	Dövlət
3.1.	Azərbaycan ərazisində dövlətlərin yaranması, inkişafı və tənəzzülü ilə bağlı bilik və bacarıqlar nümayiş etdirir.
3.1.1.	Azərbaycanda dövlət qurumları və qədim dövlətlərin yaranmasını, idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edir. Ü-t. 3.1.1.; C. 3.2.1.; H-b. 2.1.2.
3.1.2.	Qədim dövlətlərin daxili və xarici siyasətini izah edir. Ü-t. 3.1.1.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.
3.1.3.	Qədim Azərbaycan dövlətləri haqqında mənbələr əsasında məlumatlar toplayır, təqdimat hazırlayır. Ü-t. 3.1.2.; Az-d. 2.2.3.

№	FƏNLƏRARASI İNTEQRASIYA
4.	Şəxsiyyət
4.1.	Tarixi şəxsiyyətləri dövr baxımından qiymətləndirir.
4.1.1.	Dövlətlərin yaranmasında, inkişafında tarixi şəxsiyyətlərin (İranzu, Tomiris, Atropat, Oroys və b.) rolunu dəyərləndirir. Ü-t. 4.1.1.; Az-d. 1.2.2.
4.1.2.	Tarixi şəxsiyyətlər haqqında kiçik hekayə qurur. Ü-t. 4.1.2.; Az-d. 3.1.2.; İnf. 3.2.2.; Ə. 3.1.3.
5.	Mədəniyyət
5.1.	Mədəniyyət və sivilizasiyaları qiymətləndirir.
5.1.1.	Sivilizasiyayaqədərki və sivilizasiya dövrünün mədəniyyətlərini izah edir. Ü-t. 5.1.1.; Az-d. 1.2.4.
5.1.2.	Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edir. Ü-t. 5.1.2.; F. 3.2.2.; B. 1.1.1.
5.1.3.	Mədəni əlaqələrə dair cədvəllər tərtib edir. Ü-t. 5.1.3.; B. 1.1.1.; İnf. 3.2.2.; Ə. 3.1.2.; Mus. 1.1.1.; T-i. 1.3.1.

Az-d. – Azərbaycan dili

Ə. – Ədəbiyyat

Riy. – Riyaziyyat

M. – Musiqi

Ü-t. – Ümumi tarix

C. – Coğrafiya

H-b. – Həyat bilgisi

F. – Fizika

B. – Biologiya

T-i. – Təsviri incəsənət

**STANDARTLARIN REALLAŞDIRILMASI VƏ
İNTEQRASIYA CƏDVƏLİ**

I YARIMİL				
№	Mövzular	Standartların reallaşdırılması	İnteqrasiya	Saat
1.	Diaqnostik qiymətləndirmə			1
İBTİDAİ İCMA QURULUŞU				
2.	Azərbaycan qədim ölkədir	1.1.1.; 2.1.1.	Riy. 1.1.3.; C. 3.2.3.; H-b. 1.2.1.	1
3.	Azərbaycan ərazisində Alt Paleolit dövrü	1.2.1.; 1.2.2.; 2.1.2.	Ü-t. 3.1.2.; 2.1.2.; Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.; C. 3.1.2.	1
4.	Azərbaycan Orta və Üst Paleolit dövründə	1.1.1.; 1.2.1.; 1.3.1.	Ü-t. 1.1.3.; 3.1.2.; 2.1.1.; Az-d. 1.2.4.	1
5.	Mezolit – Orta Daş dövrü	1.2.2.; 2.1.2.; 5.1.1.	Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.; Ü-t. 2.1.2.; C. 3.1.2.	1
6.	KSQ			1
7.	Neolit inqilabı. Eneolit dövrü	1.1.2.; 1.2.1.; 2.1.2.	Ü-t. 1.1.1.; 3.1.2.; 2.1.2.; Riy. 1.1.3.; C. 3.1.2.	1
8.	Erkən və Orta Tunc dövrü	1.2.2.; 1.3.1.	Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.	1
9.	Son Tunc – İlk Dəmir dövrü	2.1.2.; 5.1.2.; 1.3.1.	Ü-t. 5.1.2.; 2.1.2.; C. 3.1.2.	1
10.	Təqdimat: Azərbaycan ərazisində qədim insan məskənləri			1
11.	Azərbaycan ərazisində iri tayfa birlikləri və erkən dövlət qurumları	1.3.1.; 3.1.1., 5.1.3.	Ü-t. 2.1.2.; 3.1.1.; C. 3.2.3.; 3.2.1.; H-b. 1.2.1.; 2.1.2.	1
12.	KSQ			1
AZƏRBAYCANDA ƏN QƏDİM VƏ QƏDİM DÖVLƏTLƏR				
13.	Manna dövlətinin yaranması və yüksəlişi	2.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.	Ü-t. 3.1.1.; 4.1.1.; Az-d. 2.2.3.; 1.2.2.; H-b. 2.2.1.	1
14.	Mannanın xarici siyasəti	2.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.2.	Ü-t. 3.1.1.; 4.1.2.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.	1
15.	Mannanın süqutu	3.1.3.	Ü-t. 3.1.2.; Az-d. 2.2.3.	1
16.	Mannanın şəhərləri. Mədəniyyət	3.1.1.; 5.1.1.	Ü-t. 3.1.1.; 5.1.1.; C. 3.2.1.; H-b. 2.1.2.; Az-d. 1.2.4.	1
17.	BSQ			1

II YARIMİL				
№	Mövzular	Standartların reallaşdırılması	İntegrasiya	Saat
18.	Azərbaycan Midiya və Əhəmənilər imperiyası dövründə	3.1.2.	Ü-t. 2.1.2.; 4.1.2.; C. 3.1.2.; Az-d. 3.1.2.; İnf. 3.2.2.; Ə. 3.1.3.	1
19.	Atropatena dövləti	4.1.1.; 3.1.1.; 4.1.2.	Ü-t. 2.1.2.; 4.1.2.; C. 3.2.1.; Az-d. 3.1.2.; İnf. 3.2.2.; Ə. 3.1.3.	1
20.	Atropatena qonşu dövlətlərlə münasibətləri	3.1.2.; 3.1.3.	Ü-t. 3.1.1.; 3.1.2.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.	1
21.	Atropatena mədəniyyəti	5.1.1.; 5.1.2.; 5.1.3.	Ü-t. 1.1.1.; 5.1.1.; 5.1.2.; Riy. 1.1.3.; Az-d. 1.2.4.; F. 3.2.2.; B. 1.1.1.	1
22.	Təqdimat: Atropatena dövlətinin əhəmiyyəti			1
23.	KSQ			1
24.	Albaniya dövlətinin yaranması	1.1.1.; 2.1.2.; 3.1.1.	Ü-t. 1.1.3.; 2.1.2.; 3.1.2.; C. 3.1.2.; Az-d. 2.2.3.	1
25.	Albaniyada əhalinin təsərrüfat həyatı. Şəhərlər	1.2.1.; 3.1.1.	Ü-t. 3.1.2.; 3.1.1.; C. 3.2.1.; H-b. 2.1.2.	1
26.	Albanların yadellilərə qarşı mübarizəsi	3.1.2.; 4.1.2.	Ü-t. 3.1.2.; 3.1.1.; C. 3.2.1.; H-b. 2.1.2.	1
27.	Albaniya mədəniyyəti	1.2.1.; 5.1.2.; 5.1.3.	Ü-t. 3.1.2.; 5.1.2.; F. 3.2.2.; B. 1.1.1.	1
28.	Təqdimat: Tarixçilər və səyyahlar Albaniya dövləti haqqında			1
29.	KSQ			1
AZƏRBAYCAN TORPAQLARI SASANİLƏR İMPERİYASININ TƏRKİBİNDƏ				
30.	Azərbaycanda feodal münasibətlərinin bərqərar olması	1.1.1.; 1.1.2.; 3.1.2.	Ü-t. 1.1.3.; 1.1.1.; 3.1.1.; Riy. 1.1.3.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.	1
31.	Atropatena Sasanilər imperiyasının tərkibində	1.1.1.; 3.1.2.	Ü-t. 1.1.3.; Az-d. 2.2.3.;	1
32.	Albaniya Sasanilər imperiyasının tərkibində	1.1.1.; 1.1.2.; 3.1.2.	Ü-t. 1.1.3.; 1.1.1.; 3.1.1.; Riy. 1.1.3.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.	1
33.	Albaniya V–VI əsrlərdə	1.1.1.; 3.1.3.; 4.1.2.	Ü-t. 3.1.1.; 4.1.2.; Az-d. 2.2.3.	1
34.	BSQ			1

İBTİDAİ İCMA QURULUŞU

1. AZƏRBAYCAN QƏDİM ÖLKƏDİR

Standartlar: 1.1.1.; 2.1.1.

Məqsəd:

1. Azərbaycan ərazisində baş vermiş hadisələrin xronoloji çərçivəsini müəyyən edir;
2. Azərbaycan ərazisinin qədim insan məskəni olmasını təbii-coğrafi şəraitlə əlaqələndirir.

Təlim forması: qruplarla iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Riy. 1.1.3.; C. 3.2.3.; H-b. 1.2.1.

Resurslar: İKT, iş vərəqləri, dərslik

Motivasiya:

Qeyd: Motivasiya zamanı yaranmış müxtəlif fərziyyələrə uyğun olaraq, yönləndirici suallar verilir. Şagirdlərdə müxtəlif fərziyyələr yaratmaqla yanaşı, əsas fikrə cəlb etmək lazımdır. Ona görə də verilmiş dərs nümunələrində, demək olar ki, yönləndirici suallar qeyd edilməyib, sizi müəllimlərin öhdəsinə veririk.

	Qədim dövr																												
	Minilliklər															Əsrlər													
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
	Eradan əvvəl (e.ə.)															Bizim era (b.e.)													

Şagirdlərə sual verilir:

– Zaman oxu, illüstrasiyalar insanların həyatı haqqında nə deyir?

Şagirdlər öz fərziyyələrini söyləyirlər.

Paleolit dövrünə dair elektron materiala (Azərbaycan tarixi. Qədim dövr) baxılır.

Tədqiqat sualı: Azərbaycan nə üçün qədim insanların məskəni olmuşdur?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab vermək üçün şagirdlər qruplara («Qarabağ», «Naxçıvan», «Qazax», «Lerik») bölünür. Onlara iş vərəqləri paylanır.

I qrup: Ən qədim dövrdə Azərbaycan ərazisində mövcud olmuş təbii-coğrafi şəraiti təsvir edin.

II qrup: İbtidai insanların Azərbaycan ərazisində məskən salması səbəblərini izah edin.

III qrup: İlk insan dəstələrinin həyat tərzini təsvir edin.

IV qrup: İbtidai icma quruluşunun mərhələlərini müəyyən edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zaman ərzində tapşırıq yerinə yetirilir və təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənir, müzakirə olunur, əlavələr edilir. Qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları: (*Qeyd.* Qrupların qiymətləndirilməsi zamanı müəllimin seçdiyi meyarlar standart və məqsədə uyğun olaraq qruplara verilmiş tapşırıqlara görə müəyyən edilməlidir.)

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər qədim insanların Azərbaycan ərazisində məskunlaşması səbəblərini təbii coğrafi şəraitlə əlaqələndirir, ulu icmanın yaranması ilə ibtidai icma quruluşunun mövcud olmasını və bu quruluşun bölündüyü mərhələləri müəyyən edirlər.

Yaradıcı təbiiqetmə: Azərbaycan ərazisində ilk insan dəstələrinin həyatını təsvir edən rəsm çəkin.

Ev tapşırığı: Orta və Üst Paleolitə aid məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Müəllim tərəfindən müəyyən olunmuş meyarlar əsasında qiymətləndirmə aparılır.

Qiymətləndirmə meyarları:

1) xronoloji çərçivələri müəyyənetmə; 2) əlaqələndirmə.

Qeyd: Verilən formativ qiymətləndirmə cədvəli təqribidir. Zəif, orta, yüksək anlayışları təqribi təsəvvür yaratmaq üçündür. Şagird zəiflə orta, yaxud da orta ilə yüksək arasında bilik və bacarığa malik ola bilər. Bu vəziyyətdə müəllim şagirdə cavab verdiyi meyara uyğun orta formativ qiymət yazı bilər.

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Tarixi faktları bilir, hadisələrin xronoloji ardıcılığını müəyyən edə bilmir	Tarixi faktların xronoloji ardıcılığını bilir, hadisələrin xronoloji çərçivələrini çətinliklə müəyyən edir	Tarixi faktların xronoloji ardıcılığını bilir, hadisələrin xronoloji çərçivələrini əsasən müəyyən edir	Tarixi faktların xronoloji ardıcılığını bilir, hadisələrin xronoloji çərçivələrini asanlıqla müəyyən edir
Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini yalnız təsvir edir, ilk insan dəstələrinin yaranması ilə əlaqələndirə bilmir	Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini ilk insan dəstələrinin yaranması ilə məzmunla istinad etməklə əlaqələndirir	Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini ilk insan dəstələrinin yaranması ilə sərbəst əlaqələndirir	Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraitini ilk insan dəstələrinin yaranması ilə zaman və məkan daxilində faktlarla əlaqələndirir

2. AZƏRBAYCAN ƏRAZİSİNDƏ ALT PALEOLİT DÖVRÜ

Standartlar: 1.2.1.; 1.2.2.; 2.1.2.

Məqsəd:

1. Azərbaycanda qədim Daş dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
2. Müxtəlif materiallar əsasında Azərbaycanın Daş dövrünə aid tədqiqatlar aparır;
3. Azərbaycanın Daş dövrünə aid abidələri xəritədə müəyyən edir.

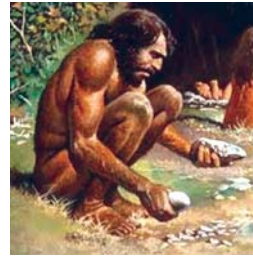
Təlim forması: qruplarla iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 3.1.2.; 2.1.2.; Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.; C. 3.1.2.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqləri, dərslik, marker, şəkillər

Motivasiya:

– Bu illüstrasiyalar haqqında nə deyə bilərsiniz? Onlar qədim insanların həyatı haqqında bizə nə söyləyir?

	Qədim dövr																														
	Minilliklər																		Əsrlər												
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
	Eradan əvvəl (e.ə.)																		Bizim era (b.e.)												

Şagirdlər öz fərziyyələrini irəli sürürlər.

Azıx mağarasına – ilk insan məskənlərinə aid elektron vəsaitə (Azərbaycan tarixi. Qədim dövr) baxılır.

Tədqiqat sualı: Alt Paleolit dövründə Azərbaycan ərazisində insanların həyatında hansı hadisələr baş vermişdir?

Tədqiqatın aparılması:

Şagirdlər qruplara bölünür: «Azıx», «Zar», «Buzeyir», «Damcılı».

I qrup: Daş dövrünə xas xüsusiyyətləri maddi mənbələr əsasında müəyyən edin.

II qrup: AZIX adamının dini görüşlərini müəyyən edin.

III qrup: «Quruçay mədəniyyəti» anlayışının yaranmasını izah edin.

IV qrup: AZIX mağarasının yerləşdiyi məkanı xəritədə müəyyən edin və onu təsvir edin.

Məlumatın mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş zaman kəsiyində cavablar hazırlayır. Cavablar təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir, münasibət bildirilir, əlavələr edilir və qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər üçün daha aydın olur ki, qədim Qarabağın təbii-coğrafi şəraiti – Quruçay sahilindəki sıx meşələr, vəhşi heyvanlar, münbit torpaq, əmək aləti hazırlamaq üçün Quruçaydan seçilən çay daşları, mülayim iqlim, soyuqlar düşdükdə isə Quruçay dərələrinin üzərində olan təbii dağ mağarası qədim insanların burada məskən salmasına səbəb olmuşdur.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Azərbaycan – Qarabağ ən qədim insanların ilk məskənlərindən biri olmuşdur» – esse yazın.

Ev tapşırığı: Azərbaycan xəritəsində Alt Paleolit düşərgələrinin yerləşdiyi məkanları müəyyən edin.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

1) maddi mənbələrin rolunu izah etmə; 2) tədqiqataparma; 3) müəyyən etmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Qədim dövrün öyrənilməsində maddi mənbələri seçir, rolunu izah edə bilmir	Dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu çətinliklə izah edir	Qədim dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir	Qədim dövrün öyrənilməsində tarixi və maddi mənbələri seçir və onların rolunu asanlıqla izah edir
Daş dövrünə aid müxtəlif materiallar toplayır, sərbəst təqdimat edə bilmir	Daş dövrünə aid müxtəlif material toplayır, çətinliklə tədqiqat aparır	Müxtəlif materiallar əsasında Azərbaycanın Daş dövrünə aid planlı tədqiqat aparır	Daş dövrünün müxtəlif mərhələlərini fərqləndirir və asanlıqla tədqiqat aparır
Daş dövrünə aid abidələri tanıyır, xəritədə müəyyən edə bilmir	Daş dövrünə aid abidələri xəritələrdə çətinliklə müəyyən edir	Daş dövrünə aid abidələri xəritələrdə düzgün müəyyən edir	Daş dövrünə aid abidələri asanlıqla müəyyən edir və xəritədə sərbəst göstərir

3. AZƏRBAYCAN ORTA VƏ ÜST PALEOLİT DÖVRÜNDƏ

Standartlar: 1.1.1.; 1.2.1.; 1.3.1.

Məqsəd:

1. Zaman oxunda Orta və Üst Paleolitın xronoloji mövqeyini müəyyənləşdirir;
2. Orta və Üst Paleolitın öyrənilməsində maddi mənbələrin əhəmiyyətini izah edir;
3. Ulu icma və qəbiləni müqayisə edir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı, suallar

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.3.; 3.1.2.; 2.1.1.; Az-d. 1.2.4.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqləri, dərslik, marker

Motivasiya:

– Bu illüstrasiyalar hansı dövr haqqında məlumat verir? Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

Tədqiqat sualı: Orta və Üst Paleolitdə insanların inkişafında, birgəyaşayış formasında hansı mütərəqqi dəyişikliklər baş verdi?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdləri problemin həllinə istiqamətləndirmək üçün onlar qruplara bölünür («Neandertallar», «Homo sapienslər», «Ulu icma», «qədim insan») və onlara iş vərəqi təqdim olunur.

I qrup: Orta Paleolitə xas olan xüsusiyyətləri müəyyənləşdirin və zaman oxunda qeyd edin.

II qrup: Üst Paleolitə xas olan xüsusiyyətləri müəyyən edin və zaman oxunda qeyd edin.

III qrup: Bacarıqlı və ağıllı insanı bir-birindən fərqləndirin – Venn diaqramı qurun.

IV qrup: Ulu icma ilə qəbilə icması arasındakı fərqi izah edin. Venn diaqramından istifadə edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zamanda qruplar cavabları hazırlayırlar və təqdim edir.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənir, əlavələr olunur və qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Neandertallar və «Homo sapiens»lərin həyat tərzini, istifadə etdikləri əmək alətlərini, məşğuliyyətlərini fərqləndirməklə onların şüur və düşüncələrindəki dəyişikliklər, insan cəmiyyətinin təkamülü izlənilir. Bu təkamülü insanların fiziki inkişafında, əmək alətlərinin təkmilləşməsində, birgəyaşayış qaydalarında görür və dəyərləndirirlər, ulu icmanı qəbilə icmasından fərqləndirirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Bacarıqlı insan»la «Homo sapiens»lər necə fərqlənirdi?» adlı kiçik mətn tərtib edin.

Ev tapşırığı: «Homo sapiens»lər haqqında məlumat toplayın.

Qiymətləndirmə: Şagirdlər fərdi şəkildə müəyyən edilmiş meyarlar əsasında qiymətləndirirlər.

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) müəyyənləşdirmə;
- 2) izah etmə;
- 3) fərqləndirmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Neandertal və Homo sapienslərin yarandığı dövrü çətinliklə müəyyənləşdirir	Neandertal və Homo sapienslərin yarandığı dövrün xronoloji mövqeyini əsasən müəyyənləşdirir	Neandertal və Homo sapienslərin yarandığı dövrün xronoloji mövqeyini müəyyənləşdirir	Neandertal və Homo sapiensləri fərqləndirir və yarandığı dövrün xronoloji mövqeyini asanlıqla müəyyənləşdirir
Dövrün mənbələrini tanıyır, rolunu izah edə bilmir	Dövrə aid mənbələri fərqləndirir	Orta və Üst Paleolit dövrünün öyrənilməsində mənbələrin rolunu izah edir	Orta və Üst Paleolit dövrlərini bir-birindən fərqləndirir və mənbələrin rolunu asanlıqla izah edir
Birgəyaşayış forması anlayışını müəyyən edir, izah edə bilmir	Ulu icma və qəbiləni birgəyaşayış forması kimi çətinliklə izah edir	Ulu icma və qəbiləni müqayisə edir, fərqləndirir	Ulu icma və qəbiləni müqayisə edir, fərqləndirir və asanlıqla tədqiqat aparır

4. MEZOLİT – ORTA DAŞ DÖVRÜ

Standartlar: 1.2.2.; 2.1.2.; 5.1.1.

Məqsəd:

1. İllüstrasiyalar əsasında sadə tədqiqat aparır;
2. Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Mezolit dövrünün insan məskənlərini müəyyənləşdirir.
3. Azərbaycanda – Qobustanda sivilizasiyayaqədərki mədəniyyəti, incəsənətin inkişafını izah edir.

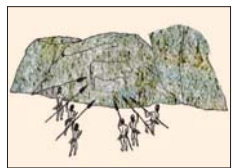
Təlim forması: qruplarla iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

İnteqrasiya: Ə.1.1.4.; Az-d. 3.1.2.; Ü-t. 2.1.2.; C. 3.1.2.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqləri, illüstrasiyalar, dərslik, marker

Motivasiya:

Bu illüstrasiyalar hansı dövrə xas olan xüsusiyyətləri əks etdirir? Bu dövrdə sizin üçün maraqlı olan maddi mədəniyyət nümunələri hansılardır?

– Zaman oxunda bu dövrü müəyyən edin.

	Qədim dövr																											
	Minilliklər											Əsrlər																
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
Eradan əvvəl (e.ə.)														Bizim era (b.e.)														

Şagirdlər öz fərziyyələrini irəli sürür.

«Azərbaycan tarixi. Qədim dövr» elektron vəsaitindən istifadə olunur.

Tədqiqat sualı: İstehlak təsərrüfatından istehsal təsərrüfatına keçid necə baş verdi?

Tədqiqatın aparılması: İş vərəqləri qruplara («Maldarlar», «Əkinçilər», «Ovçular», «Yığıcılar», «Toxucular») paylanır. Qruplarda aşağıdakı suallara cavab axtarılır.

I qrup: İlk ibtidai maldarlığın əsasının necə qoyulduğunu izah edin.

II qrup: İbtidai əkinçiliyin meydana gəlməsi şəraitini izah edin.

III qrup: Qobustan və Damcılıdan əldə edilən maddi mənbələr əsasında qədim insanların həyatında nə kimi dəyişikliklər olduğunu şərh edin. Abidələrin mövqeyini xəritədə müəyyən edin.

IV qrup: Qobustanda sivilizasiyayaqədərki mədəniyyətin – incəsənətin inkişafını izah edin.

V qrup: Dərslərdə verilmiş illüstrasiyalar əsasında sadə tədqiqat aparın, kiçik mətn tərtib edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zamanda qruplar cavabları hazırlayıb və təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir, əlavələr olunur və qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					
V					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Mezolit dövründə Azərbaycanın təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqədar olaraq qədim insanların bu məkanda məskunlaşması müəyyənləşdirilir və ibtidai əkinçilik, maldarlıq, balıqçılıqla məşğul olmaları, daşdan mikrolit alətlər,

sümükdən harpunlar düzəltmələri, qayalar üzərində təsvirlər şagirdlər tərəfindən dəyərləndirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: 1. Xəritədə Mezolit dövrü abidələrinin yerləşdiyi əraziləri müəyyən edin. 2. «Mezolit dövrü incəsənəti» mövzusunda esse tərtib və təqdim edin.

Ev tapşırığı: «Daş dövrü insanların həyatında olan ən böyük yeniliklər» haqqında məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

- Mezolit dövrü ixtiralarını necə müəyyən etdik?
 - Nəticəyə necə gəldik?
 - Bu işdə maddi mənbələr necə köməyinizə gəldi?
- Şagirdlər fərdi şəkildə qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) tədqiqataparma;
- 2) müəyyənətmə;
- 3) izahetmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Dövrə aid materialları seçir	Dövrə aid tədqiqat aparmaqda çətinlik çəkir	Dövrə aid tədqiqat aparır	Maddi və yazılı mənbələr əsasında dövrə aid asanlıqla tədqiqat aparır
İlk insan məskənlərini müəyyənləşdirir, xəritədə yerini bilmir	Xəritədə ilk insan məskənlərini çətinliklə müəyyən edir	Xəritədə ilk insan məskənlərinin yerini müəyyənləşdirir	Asanlıqla ilk insan məskənlərini seçir və xəritədə yerini müəyyənləşdirir
Sivilizasiyayaqədərki incəsənətin inkişafını çətinliklə izah edir	Sivilizasiyayaqədərki incəsənətin inkişafını əsasən izah edir	Sivilizasiyayaqədərki incəsənətin inkişafını izah edir	Sivilizasiyayaqədərki incəsənətin müxtəlifliyini seçir və inkişafını asanlıqla izah edir

5. NEOLİT İNQİLABI. ENEOLİT DÖVRÜ

Standartlar: 1.1.2.; 1.2.1.; 2.1.2.

Məqsəd:

1. Neolit dövrünü zaman oxunda təsvir edir;
2. Neolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
3. Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Neolit və Eneolit yaşayış məskənlərini müəyyənləşdirir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, suallar

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.1.; 3.1.2.; 2.1.2.; Riy. 1.1.3.; C. 3.1.2.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqləri, illüstrasiyalar, dərslik, marker

Motivasiya:

– Sizcə, bu illüstrasiyalar hansı dövrə aiddir? Bu dövr əvvəlki mərhələdən hansı xüsusiyyətləri ilə fərqlənir? Göstərilən oraqlar sizə nə söyləyir? At və dairəvi evlər haqqında nə deyə bilərsiniz?

– Zaman oxunda bu dövrü necə qeyd edərdiniz?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənilir.

«Azərbaycan tarixi. Qədim dövr» elektron vəsaitinə baxılır.

	Qədim dövr																											
	Minilliklər											Əsrlər																
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
Eradan əvvəl (e.ə.)												Bizim era (b.e.)																

Tədqiqat sualı: Neolit və Eneolit dövrünə xas xüsusiyyətlər hansılardır?

Tədqiqatın aparılması: Qruplar («Gəncə», «Qarabağ», «Urmiya», «Təbriz») ayrılır. Qrupların işləməsi üçün iş vərəqləri paylanır.

İş vərəqlərində aşağıdakı tapşırıqlar qoyulur.

I qrup: Neolit dövründə baş vermiş böyük yenilikləri müəyyən edin. Neolit dövrünün abidələrini xəritədə göstərin.

II qrup: Neolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edin.

III qrup: Eneolit dövründə əhalinin təsərrüfat həyatını təsvir edin. Bu təsərrüfat həyatı hansı abidələrdə öyrənilmişdir? Xəritədə göstərin.

IV qrup: Eneolit dövründə insanların dini görüşlərində olan yenilikləri göstərin. Neolit və Eneolit dövrünü zaman oxunda qeyd edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zamanda qruplar cavabları hazırlayır və təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir, müzakirə olunur, əlavələr edilir və qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Xəritə üzərində iş	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əmək-dəşliq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Neolit və Eneolit dövrü insanların həyat tərzini, məşğuliyyətlərini, dini inanclarını, adət-ənənələri və cəmiyyətdə olan irəliləyişləri, yenilikləri dəyərləndirilir, bu dövr yaşayış məskənləri müəyyənləşdirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Cədvəli tamamlayın.

Dövr	Zaman	Məkan	Əhalinin məşğuliyyəti	Sənətkarlıq	Evlərin quruluşu	Dəfn
Neolit						
Eneolit						

Ev tapşırığı: Neolit və Eneolit dövrlərini müqayisə edin. Cədvəli tamamlayın.

Refleksiya:

1) Neolit və Eneolit dövrlərinin oxşar və fərqli cəhətlərini seçməkdə bizə nə kömək etdi?

2) Biz nəticəyə necə gəlib çıxdıq?

3) Ümumi nəticəyə gəlmək üçün biz nə etdik?

Şagirdlər fərdi şəkildə qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmə meyarları:

1) zaman oxunda təsviretmə;

2) maddi mənbələrin rolunu izah etmə;

3) qədim insan məskənlərini müəyyən etmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Neolit dövrünü müəyyən edir, zaman oxunda təsvir edə bilmir	Neolit dövrünü zaman oxunda təsvir etməyə çalışır	Neolit dövrünü zaman oxunda təsvir edir	Neolit dövrünün formalaşdığını başqa dövrlərdən fərqləndirir və zaman oxunda asanlıqla təsvir edir
Neolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələri seçir	Maddi mənbələrin rolunu izah etməyə çalışır	Dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir	Dövrün öyrənilməsində maddi mənbələri fərqləndirir və rolunu asanlıqla izah edir
Neolit və Eneolit dövrü abidələrini tanıyır, xəritədə göstərə bilmir	Neolit və Eneolit dövrü abidələrinin yerini müəyyən etməyə çalışır	Xəritədə Neolit və Eneolit dövrü abidələrinin yerini müəyyən edir	Neolit və Eneolit dövrü abidələrini fərqləndirir və yerini xəritədə asanlıqla müəyyən edir

6. ERKƏN VƏ ORTA TUNC DÖVRÜ

Standartlar: 1.2.2.; 1.3.1.

Məqsəd:

1. Tunc dövründə insanların birgəyaşayışında qəbilə icmasının tayfalarla əvəz olunmasını fərqləndirir.
2. Tunc dövrünə aid tədqiqat aparır.

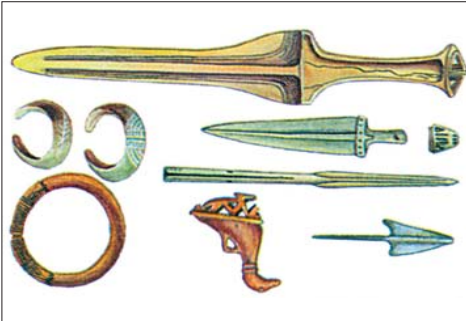
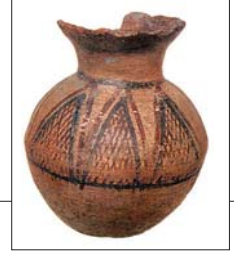
Təlim forması: qruplarla iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, BİBÖ

İntegrasiya: Ə.1.1.4.; Az-d. 3.1.2.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqləri, dərslik, marker

Motivasiya:

– Göstərilən illüstrasiyalar digər dövrlərə aid olan illüstrasiyalardan nə ilə fərqlənir? Onlar əhalinin həyat tərzi ilə necə bağlıdır?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənilir.

«Azərbaycan tarixi. Qədim dövr» elektron vəsaitinə baxılır.

– Haqqında bəhs etdiyimiz dövrü zaman oxu üzərində müəyyən edin.

	Qədim dövr																												
	Minilliklər																		Əsrlər										
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
Eradan əvvəl (e.ə.)																		Bizim era (b.e.)											

Tədqiqat sualı: Tuncun kəşfi cəmiyyətin inkişafına necə təsir göstərmişdir?

Kollektiv iş: BİBÖ üsulundan istifadə edərək Tunc dövründə insanların birgəyaşayış formalarını müəyyən edin.

BİBÖ – aşağıdakı mərhələdə aparılır.

3 sütundan ibarət cədvəl qurulur.

Bilirəm	İstəyirəm biləm	Öyrəndim

1) Şagirdlər problemlərlə bağlı bildiklərini söyləyirlər.

2) Həmin məsələ ilə bağlı bilmək istədiklərini söyləyirlər, yazırlar. Dərsin sonunda şagirdlərin mövzu ilə bağlı öyrəndikləri BİBÖ cədvəlinin 3-cü sütununa yazılır.

Tədqiqatın aparılması: Suala cavab almaq üçün qruplara («Sərkərtəpə», «I Kültəpə», «Babadərviş», «Maxta», «Gəmiqaya») aşağıdakı tapşırıqlar yazılmış iş vərəqləri təqdim etmək olar.

I qrup: Tuncun misdən hansı üstün cəhətləri vardı? İzah edin.

II qrup: Tunc dövründə insanların təsərrüfat həyatında olan dəyişikliklər haqqında tədqiqat aparın.

III qrup: Birinci böyük ictimai əmək bölgüsü necə baş verdi və onun mahiyyətini izah edin.

IV qrup: İkinci böyük ictimai əmək bölgüsü necə baş verdi və ən mühüm yeniliklərini göstərin.

V qrup: Tunc dövründə qəbilə icmasının tayfalarla əvəz olunmasını göstərməklə fərqləndirin.

Məlumatın mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş vaxt ərzində tapşırıqları cavablandıraraq təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar müzakirə olunur, əlavələr edilir, qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əmək-dəşliq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					
V					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Tədqiqat aparılaraq tuncun alınması ilə ictimai, iqtisadi həyatda olan yeniliklər, əkinçilik və maldarlıqda olan uğurlar, birinci və ikinci ictimai əmək bölgüsünün yaranması, sənətkarlığın müstəqil sahəyə çevrilməsi, ibtidai memarlıqda, incəsənətdə olan uğurlar, insanların birgəyaşayış qaydalarında olan yeniliklər müəyyən edilir.

Yaradıcı təbiiqetmə: «Tuncun kəşfi ilə cəmiyyətdə olan dəyişikliklər anaxaqanlığının ataxaqanlığı ilə əvəz edilməsinə necə zəmin yaratdı?» – esse yazın.

Ev tapşırığı: Müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək «Tunc dövründə Azərbaycan ərazisində yaşayış məskənləri» haqqında məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

1. Hansı yolla Tunc dövrünün xüsusiyyətləri öyrənildi?
 2. Birinci və ikinci ictimai əmək bölgülərinin xüsusiyyətlərini öyrənmək üçün hansı üsullardan istifadə etdik?
 3. Nəticə əldə etmək üçün biz nə etdik?
- Şagirdlər fərdi şəkildə qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmə meyarı:

- 1) tədqiqataparma; 2) fərqləndirmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Tunc dövrünə aid materiallar seçir	Materiallar əsasında tədqiqat aparmaqda çətinlik çəkir	İllüstrasiyalar əsasında tədqiqat aparır	Tunc dövrünə aid maddi mənbələri qruplaşdırır və asanlıqla tədqiqat aparır
Qəbilə və tayfaları çətinliklə fərqləndirir	Tunc dövrü insanların birgəyaşayış qaydalarını, tayfalarının həyatını seçir	Tunc dövründə insanların birgəyaşayış formalarını fərqləndirir	Tunc dövründəki insanların birgəyaşayışında olan fərqləri asanlıqla seçir və maddi mənbələrlə fikrini təsdiq edir

7. SON TUNC – İLK DƏMİR DÖVRÜ

Standartlar: 2.1.2.; 5.1.2.; 1.3.1.

Məqsəd:

1. Azərbaycan xəritəsində Son Tunc – İlk Dəmir dövrü abidələrinin yerini müəyyən edir;
2. Azərbaycan mədəniyyətinin qonşu xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edir.
3. Son Tunc və İlk Dəmir dövrü insanların birgəyaşayış formalarını əvvəlki dövrlərdən fərqləndirir.

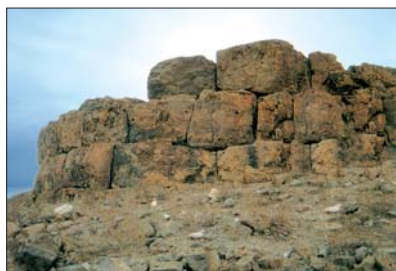
Təlim forması: qruplarla iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi

İntegrasiya: Ü-t. 2.1.2.; 5.1.2.; C. 3.1.2.

Resurslar: illüstrasiyalar, iş vərəqləri, dərslik, xəritə, elektron vəsait

Motivasiya:

	Qədim dövr																													
	Minilliklər											Əsrlər																		
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
	Eradan əvvəl (e.ə.)														Bizim era (b.e.)															

- Bu illüstrasiyalar hansı dövr və onun xüsusiyyətlərini daşıyır?
- Bu tikililər sizə nəyi xatırlatdı?
- Dəvə karvanları dedikdə ilkin olaraq nə düşünürsünüz?
- Mixi yazılı muncuq sizə nədən xəbər verir?

Şagirdlərin fərziyyələri dinlənilir.

Son Tunc dövrünə dair elektron vəsaitə baxılır.

Tədqiqat sualı: Son Tunc və İlk Dəmir dövründə baş verən yeniliklər nədən ibarət idi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplarla («Xocalı», «Gədəbəy», «Talış», «Muğan») iş aparılır. İş vərəqində aşağıdakı suallar qoyula bilər:

I qrup: Son Tunc – İlk Dəmir dövründə insanların təsərrüfat həyatında hansı yeniliklər baş verdi? İzah edin.

II qrup: Son Tunc – İlk Dəmir dövründə əhalinin Qədim Şərq ölkələri ilə iqtisadi-mədəni əlaqələrinin necə inkişaf tapdığını izah edin.

III qrup: Son Tunc – İlk Dəmir dövründə hər b sənətinin inkişafını təsvir edin.

IV qrup: Son Tunc – İlk Dəmir dövründə insanların birgəyaşayış formalarında baş verən dəyişiklikləri əvvəlki dövrlərlə müqayisə edin.

Məlumatın mübadiləsi: Cavablar hazırlanır, təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Qrupların cavabları müzakirə edilir, əlavələr olunur və qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Son Tunc – İlk Dəmir dövründə ətrafı möhkəm müdafiə divarları ilə möhkəmlənmiş yaşayış yerlərinin, kurqanların yaranmasını, yaranma səbəblərini müəyyən edir və bu dövrdə həmçinin üçüncü ictimai əmək bölgüsü, Ön Asiya, Şərq ölkələri ilə ticarət əlaqələrinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini izah edir, bərabərsizliyin yaranması ilə ibtidai icma quruluşunun dağılmasını mənimsəyirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Son Tunc dövründə Azərbaycan tayfalarının mədəni əlaqələrinə dair cədvəli tamamlayın.

Nö	Aparılan mallar	Gətirilən mallar	Hansı ölkə və ya dövlət	Hansı sənət sahəsinə aid	Hansı yolla aparıla və ya gətirilə bilər (su, quru)

Ev tapşırığı: İbtidai icma quruluşunun dağılmasına aid material toplayın, tədqiq edin.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

1. Qarşıya qoyduğunuz problemin həlli və Son Tunc – İlk Dəmir dövrünün xüsusiyyətlərinə necə gəlib çıxdıq?

2. Bu problemin həllində sizə nə kömək etdi?

3. Siz tayfa ittifaqlarının yaranması haqqında necə nəticəyə gəldiniz?

Şagirdlər fərdi şəkildə qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmə meyarları:

1) müəyyənətmə;

2) izahətmə;

3) cədvəlqurma.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Dövrün abidələrini tanıyır, yerini xəritədə müəyyənləşdirə bilmir	Dövrün abidələrinin yerini xəritədə çətinliklə müəyyənləşdirir	Dövrün abidələrini tanıyır, yerini xəritədə müəyyənləşdirir	Son Tunc – İlk Dəmir dövrü abidələrini digər abidələrdən fərqləndirir və yerini xəritədə asanlıqla müəyyənləşdirir
Mədəniyyət əlaqələrini suallar əsasında izah edir	Mədəniyyətlər arasında əlaqəni çətinliklə izah edir	Mədəniyyətlər arasında əlaqəni izah edir	Maddi mənbələr əsasında mədəniyyətlər arasında əlaqələri izah edir və tədqiqat aparır
İnsanların tayfalar daxilindəki həyatından məlumat verir, lakin əvvəlki dövrlərdən fərqləndirə bilmir	İnsanların birgə yaşayış formalarını əvvəlki dövrlərdən çətinliklə fərqləndirir	İnsanların birgə yaşayış formalarını əvvəlki dövrlərdən əsasən fərqləndirir	İnsanların birgə yaşayış formalarını əvvəlki dövrlərdən asanlıqla fərqləndirir

8. TƏQDİMAT: Azərbaycan ərazisində qədim insan məskənləri

Standartlar: 1.2.1.; 2.1.2.

Məqsəd:

1. İbtidai icma quruluşunun öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
2. Xəritədə Azərbaycan ərazisində ilk insan məskənlərini, erkən şəhərləri müəyyənləşdirir.

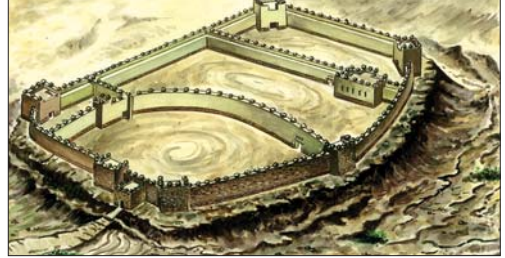
Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 3.1.2.; 2.1.2.; C. 3.1.2.

Resurslar: İKT, xəritə, illüstrasiyalar, dərslik, marker

Motivasiya:

	Qədim dövr																												
	Minilliklər												Əsrlər																
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
	Eradan əvvəl (e.ə.)																		Bizim era (b.e.)										

– Gördüyünüz bu illüstrasiyalar əhalinin həyat tərzini necə əks etdirir? Azərbaycanın hansı bölgələrində qədim tariximizi öyrənmək üçün abidələr vardır?

Şagirdlər illüstrasiyalar əsasında öz fərziyyələrini irəli sürürlər. Sonra «Azərbaycan tarixi. Qədim dövr» elektron materialı («Orta Tunc dövrü») nümayiş etdirilir.

Tədqiqat sualı: Azərbaycanın qədim tarixi hansı abidələrin əsasında öyrənilmişdir?

Tədqiqatın aparılması: Aşağıdakı tapşırıqlar əsasında qruplara («Çınartəpə», «Üzərliktəpə», «Oğlanqala», «Göytəpə») tapşırıq verilir.

I qrup: Daş dövrü abidələri, Neolit, Eneolit dövrünün abidələrinin yerləşdiyi bölgələri müəyyən edin və həmin dövrə aid yaşayış məskənlərini xəritədə göstərin.

II qrup: Üzərliktəpə və II Kültəpə şəhər yaşayış yerini və qədim əhalinin həyat tərzini təsvir edin. Bu məkanları xəritədə göstərin.

III qrup: Erkən və Orta Tunc dövrünün abidələrinin yerləşdiyi məkanlar. Xəritədə II Kültəpənin yerləşdiyi məkanı göstərin.

IV qrup: Son Tunc – İlk Dəmir dövrünün abidələrinin yerləşdiyi məkanları xəritədə göstərin.

Məlumatın mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş vaxt ərzində sualları cavablandıraraq təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar müzakirə olunur, əlavələr edilir, qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim- etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əmək- daşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər ictimai əmək bölgüsünün yaranması – sənətkarlığın müstəqil sahəyə çevrilməsi, çoxçeşidli sənətkarlıq məhsullarının istehsalı və mübadiləsi, yaxın və uzaq şəhərlərlə iqtisadi əlaqələrin müəyyən edilməsində, qədim cəmiyyətin inkişaf yolunun izlənməsində maddi mənbələrin rolunun əvəzsiz olduğunu izah edirlər. Azərbaycan ərazisində mövcud olan qədim insan məskənlərini xəritədə müəyyən edirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Azərbaycanda qədim abidələrin ən çox olduğu bölgələri müəyyən edin.

Ev tapşırığı: İnternet materiallarından və başqa ədəbiyyatlardan istifadə edərək «Azərbaycanda erkən şəhərlər»i müəyyən edin, mətn tərtib edin.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) izah etmə;
- 2) müəyyən etmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Qədim dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu çətinliklə müəyyənləşdirir	Qədim dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu sualların köməyi ilə izah edir	Maddi mənbələrin rolunu əsaslandıraraq izah edir	Müxtəlif dövrlərə aid maddi mənbələri fərqləndirir və asanlıqla izah edir
Qədim dövrün abidələrini tanıyır, xəritədə göstərə bilmir	Xəritədə qədim abidələrin yerini çətinliklə müəyyənləşdirir	Xəritədə qədim abidələrin yerini müəyyənləşdirir	Müxtəlif dövrlərə xas xüsusiyyətləri seçir və xəritədə insan məskənlərini asanlıqla müəyyənləşdirir

9. AZƏRBAYCAN ƏRAZISİNDƏ İRİ TAYFA BİRLİKLƏRİ VƏ ERKƏN DÖVLƏT QURUMLARI

Standartlar: 3.1.1.; 5.1.3.; 1.3.1.

Məqsəd:

1. Azərbaycanda yaranmış erkən dövlət qurumlarının təsvir edir.
2. Lullubi və Kutli dövlət qurumlarının mədəni əlaqələrinə dair cədvəl tərtib edir.
3. İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını – tayfa birliklərini və erkən dövlət qurumlarını fərqləndirir.

Təlim forması: qruplarla iş, kollektivlə iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı

İntegrasiya: Ü-t. 2.1.2.; 3.1.1.; C. 3.2.3.; 3.2.1.; H-b. 1.2.1.; 2.1.2.

Resurslar: İKT, xəritə, dərslik, marker

Motivasiya:

- 1) Azərbaycanda hansı tayfalar yaşamışlar?
- 2) Yadelli işğalçılara qarşı onlar necə vuruşurdular?
- 3) Öz torpaqlarını təşkil etmək üçün onlara nə lazım idi?
- 4) Azərbaycanda dövlət qurumlarının yaranması məkanını göstərə bilərsinizmi?
- 5) Bütün bunlar nə vaxt baş vermişdi?

– Zaman oxunda dövlət qurumlarının yaranması tarixini qeyd edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																								Əsrlər					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																								Bizim era (b.e.)					

Tədqiqat sualı: Azərbaycanda dövlət qurumlarının yaranması onun ictimai, iqtisadi-siyasi həyatına necə təsir etmişdi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplar («Naxçlar», «Gərgərlər», «Kutilər», «Sular») ayrılır. İş vərəqlərində aşağıdakı tapşırıqlar qoyula bilər.

I qrup: Azərbaycanın cənubunda iri tayfa birlikləri necə yarandı? İzah edin.

II qrup: Lullubi dövlət qurumunun yaranması və idarə olunmasını təsvir edin.

III qrup: Kutilərin İkiçayarasındakı hakimiyyətini təsvir edin.

IV qrup: İnsanların birgəyaşayış formalarını – ulu icma, qəbilə, tayfa, tayfa ittifaqını dövlət qurumu ilə müqayisə edin.

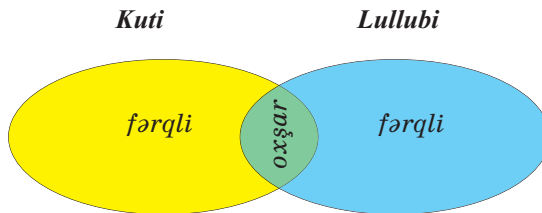
Məlumatın mübadiləsi: Cavablar müəyyən edilmiş vaxtda işlənir və təqdim edilir.

Məlumatın müzakirəsi: Hər bir qrup digər qrupun cavablarını diqqətlə izləyir, əlavələr edir, meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: Venn diaqramı əsasında Kuti və Lullubi dövlət qurumlarını müqayisə edin:

– məkan; yarandığı zaman; əhalinin məşguliyyəti; idarəetmə; qonşu dövlətlərlə münasibəti; dini görüşləri; əhalinin mənşəyi; süquta uğradı.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər Azərbaycanın təbii-coğrafi mövqeyini – cənubun şimala nisbətən inkişafı, dövlət qurumlarının formalaşması, qonşu dövlətlərlə münasibətlərini təsvir edə bilirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: Lullubi və Kuti dövlət qurumlarının qonşu dövlətlərlə münasibətlərinə dair cədvəli tamamlayın.

№	Dövlət qurumları	Hansı dövlətlə mədəni-iqtisadi əlaqə qurur	Nə mübadilə etmişlər	Mənimləmişlər
1.				
2.				

Ev tapşırığı: Topladığınız materiallar əsasında Azərbaycanın cənubunda yaranmış dövlət qurumlarını müqayisə edin.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarı:

1) təsviretmə; 2) cədvəl tərtibetmə; 3) fərqləndirmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Erkən dövlət qurumlarını məkanca müəyyən edir, yaranmasını təsvir edə bilmir	Erkən dövlət qurumlarının yaranmasını təsvir edir	Erkən dövlət qurumlarının yaranmasını və idarə olunmasını təsvir edir	Erkən dövlət qurumlarının yaranmasını, idarə olunmasını nümunələrlə təsvir edir
Dövlət qurumları haqqında məlumat verir, lakin cədvəl qura bilmir	Dövlət qurumlarının iqtisadi-mədəni əlaqələrinə dair çətinliklə cədvəl qurur	Dövlət qurumlarının əlaqələrinə dair cədvəl qurur	Lullubi və Kuti dövlət qurumlarının mədəni-iqtisadi əlaqələrinə dair asanlıqla cədvəl qurur
Birgəyaşayış formaları haqqında məlumat toplayır, sərbəst fərqləndirə bilmir	Çətinliklə birgəyaşayış formalarının xüsusiyyətlərini fərqləndirir	İnsanların birgəyaşayış formalarının xüsusiyyətlərini müəyyən edə bilir	Asanlıqla insanların birgəyaşayış formalarını müqayisə edir

AZƏRBAYCANDA ƏN QƏDİM VƏ QƏDİM DÖVLƏTLƏR

10. MANNA DÖVLƏTİNİN YARANMASI VƏ YÜKSƏLİŞİ

Standartlar: 2.1.1.; 3.1.2; 4.1.1.

Məqsəd:

1. Məməllilərin həyat tərzi və məşğuliyyətlərini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir;
2. Məmənin daxili və xarici siyasətini izah edir;
3. Manna dövlətinin yaranmasında, inkişafında İrənzunun (tarixi şəxsiyyət) rolunu dəyərləndirir.

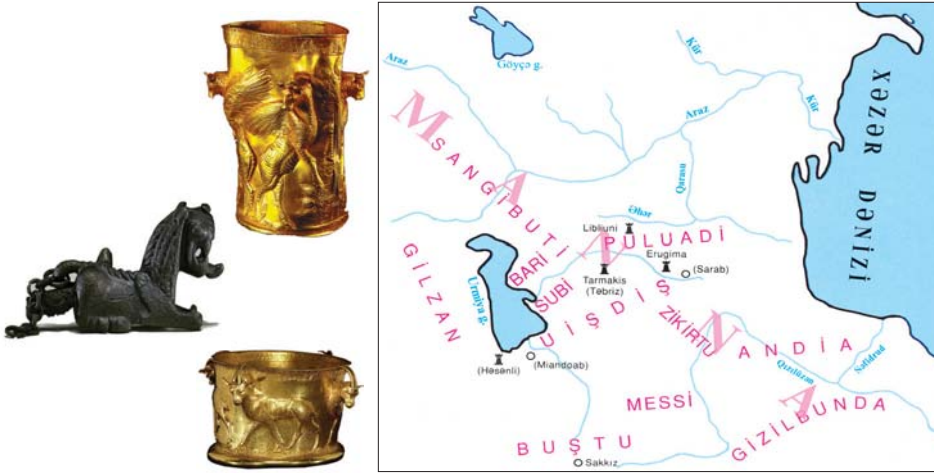
Təlim forması: qruplarla iş, kollektivlə iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İnteqrasiya: Ü-t. 3.1.1.; 4.1.1.; Az-d. 2.2.3.; 1.2.2.; H-b. 2.2.1.

Resurslar: İKT, dərslik, xəritə, illüstrasiyalar, marker

Motivasiya:

Sualla şagirdlərə müraciət olunur.

– Təsvir olunan illüstrasiyalar və xəritə haqqında nə deyə bilərsiniz? Onlar hansı dövlətdən bəhs edir?

Şagirdlər öz fərziyyələrini irəli sürürlər.

Müəllim mühazirə üsulundan istifadə edərək Manna dövləti haqqında məlumat verir. Tədqiqat aparmaq üçün onlara materiallar paylanır.

Tədqiqat sualı: Mərkəzləşmiş Manna dövlətinin yaranmasında və yüksəlişində İrənzunun rolu nədən ibarət idi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplarla («İzirtu», «Assur», «Urartu», «Subi») iş aparılır. İş vərəqləri paylanır. İş vərəqində aşağıdakı tapşırıqlar qoyula bilər. Mənbələr əsasında tədqiqat aparılır.

I qrup: Mannanın təbiəti onun əhalisinin həyatına və məşğuliyyətinə necə təsir etmişdi? İzah edin.

II qrup: Manna necə idarə olunurdu? Mannanın qonşu dövlətlərlə münasibəti necə idi? İzah edin.

III qrup: Mannanın daxili və xarici siyasətində İranzunun rolunu dəyərləndirin.

IV qrup: Mannanın vilayətləri və onların idarə olunmasını müəyyən edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş vaxtda qruplar öz tapşırıqlarını yerinə yetirib təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Qrupların cavabları dinlənilir, müzakirə olunur və əlavələr edilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər Manna dövlətinin coğrafi mövqeyini, əhalinin məşğuliyyətini, dövlətin idarə olunmasını izah edə bilir və dövlətin daxili və xarici siyasətində İranzunun rolunu dəyərləndirirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə:

«İranzu Mannanın bütövlüyünü necə qorudu?» – esse yazın.

Ev tapşırığı: Müxtəlif mənbələrdən istifadə edərək Mannanın daxili və xarici siyasəti haqqında məlumat toplayın, təqdim edin.

Qiymətləndirmə: Şagirdlər fərqli şəkildə qiymətləndirilir.

Qiymətləndirmə meyarları:

1) izah etmə; 2) dəyərləndirmə; 3) təsvir etmə

Formativ qiymətləndirmə

I	II	III	IV
Mannada sosial-iqtisadi münasibətləri çətinliklə təsvir edir	Mannada sosial-iqtisadi münasibətləri əsasən təsvir edir	Mannada sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edir	Mannada sosial-iqtisadi münasibətləri nümunələrlə təsvir edir
Mannanın daxili və xarici siyasətini müəyyənləşdirir	Mannanın daxili siyasətini izah edir	Mannanın daxili və xarici siyasətini izah edir	Mannanın daxili və xarici siyasətini faktlarla izah edir
İranzunun rolunu çətinliklə müəyyənləşdirir	İranzunun rolunu izah edir	İranzunun rolunu dəyərləndirir	İranzunun rolunu faktlar göstərməklə dəyərləndirir

11. MANNANIN XARİCİ SİYASƏTİ

Standartlar: 2.1.1.; 3.1.2.; 4.1.1.; 4.1.2.

Məqsəd:

1. Qədim mannalıların həyat tərzini və məşğuliyyətlərini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir;
2. Manna dövlətinin daxili və xarici siyasətini izah edir;
3. Manna dövlətinin inkişafında İrənzunun rolunu dəyərləndirir;
4. Mannanın həyatında rol oynamış şəxsiyyətlər haqqında hekayə qurur.

Təlim forması: qrup işi, kollektiv iş, fərdi iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, rollu oyun, müzakirə

İntegrasiya: Ü.t. 3.1.1.; 4.1.2.; Az-d. 2.2.3.; H.b. 2.2.1.

Resurslar: İKT, xəritə, dərslik, marker, rollu oyun üçün mətn, iş vərəqləri

Motivasiya:

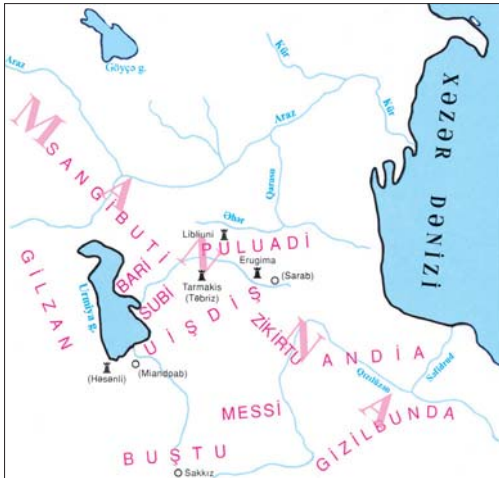
Mannada daxili çəkişmələrə aid elektron vəsaitə baxılır. Verilən xəritə və şəkillər sizdə hansı təəssüratlar yaradır?

– Portretlərə əsasən şəxsiyyətləri müəyyən edin. Onlar kimlərdir? Manna tarixində xidmətləri nə olmuşdur?

– Manna döyüşçüsünü təsvir edin:

Manna dövləti
(e.ə. IX–VII əsrlər)

Tədqiqat sualı: Mannanın xarici siyasətində əsas məqsəd nə idi?

Tədqiqatın aparılması: Sınıf şagirdləri qruplara («Aza», «Ullusunu», «Rusa», «Sarqon») ayrılırlar. Müəyyən edilmiş zaman ərzində tədqiqat aparılır.

I qrup: Qədim mənşəlilərin həyat tərzi və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirin.

II qrup: Assurun və Urartunun Mannada yeritdiyi siyasət nəyə xidmət edirdi? – izah edin.

III qrup: İranlı, Aza, Ullusunu kimi tarixi şəxsiyyətlərin Mannanın həyatındakı rolunu dəyərləndirin, hekayə qurun.

IV qrup: II Sarqonun Manna vilayətlərini Urartunun tabeliyindən nə məqsədlə qurtardığını izah edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş vaxtda qruplar öz tapşırıqlarını yerinə yetirib təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Qrupların cavabları dinlənilir, müzakirə olunur və əlavələr edilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Müəllim II Sarqon və Ullusunu münasibətlərinə aid dialoq (mətn) hazırlayır və şagirdlərə təqdim edir.

Rollu oyun: Şagirdlər arasında fərdi şəkildə (2 nəfər) rol bölgüsü aparılır: II Sarqon, Ullusunu. Şagirdlər tarixi şəxsiyyətləri öz fəaliyyətləri ilə bağlı təsvir edirlər.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər qərara gəlirlər ki, II Sarqonun, I Rusanın məqsəd və niyyətləri Manna üzərində hakimiyyətə nail olmaq, Manna hökmdarlarının yeritdiyi siyasətin məqsədi isə hansı yolla olursa olsun, Manna torpaqlarının bütövlüyünü qorumaq, qonşu dövlətlərlə mehriban şəraitdə yaşamaq idi.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Siz Ullusunu olsaydınız, Manna dövlətini xarici basqınlardan necə qoruyardınız?» – mövzusunda hekayə yazın.

Ev tapşırığı: İnternet materiallarından və digər ədəbiyyatlardan istifadə edərək Manna haqqında mətn hazırlayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) əlaqələndirmə;
- 2) izahetmə;
- 3) dəyərləndirmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Məhsuldarlığın məşğuliyyəti haqqında sadə məlumat verir, təbii-coğrafi şəraitlə əlaqələndirə bilmir	Çətinliklə məhsuldarlığın məşğuliyyətini təbii-coğrafi şəraitlə əlaqələndirir	Məhsuldarlığın məşğuliyyətini təbii-coğrafi şəraitlə əsasən əlaqələndirir	Məhsuldarlığın məşğuliyyətini asanlıqla təbii-coğrafi şəraitlə əlaqələndirir
Məhsuldarlığın idarə olunması haqqında çətinliklə məlumat verir	Məhsuldarlığın dövlətinin daxili siyasətini müəyyənləşdirir	Dövlətin daxili siyasətini izah edir	Dövlətin daxili və xarici siyasətini asanlıqla izah edir
İrəvan haqqında məlumat verir, Məhsuldarlığın inkişafında onun rolunu dəyərləndirə bilmir	Məhsuldarlığın inkişafında İrəvanın rolunu çətinliklə dəyərləndirir	Məhsuldarlığın inkişafında İrəvanın rolunu əsasən dəyərləndirir	Məhsuldarlığın inkişafında İrəvanın rolunu asanlıqla dəyərləndirir

12. MANNANIN SÜQUTU

Standart: 3.1.3.

Məqsəd:

1. Məhsuldarlığın haqqında mənbələr əsasında məlumatları toplayaraq təqdim edir.

Təlim forması: qrup işi, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 3.1.2.; Az-d. 2.2.3.

Resurslar: İKT, xəritə, dərslik, marker, rollu oyun üçün mətn, iş vərəqləri

Motivasiya: «Məhsuldarlığın süqutu»na dair elektron vəsaitə (Azərbaycan tarixi. Qədim dövr) baxılır.

Şagirdlərə müraciət olunur. Əhalinin Aşşeriyyə münasibəti sizə necə təsir bağışladı?

Şagirdlər öz fərziyyələrini irəli sürürlər.

– Məhsuldarlığın yaranması dövrünü zaman oxu üzərində qeyd edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																			Əsrlər										
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																			Bizim era (b.e.)										

– Verilmiş lal xəritə üzərində Manna, onun ərazisi, paytaxtı və qonşu dövlətləri təsvir edin.

Tədqiqat sualı: Hansı səbəbdən Manna dövləti süqut etmişdi?

Tədqiqatın aparılması:

Qruplarla («Tuqdamme», «Ahşeri», «Ualli», «Aşşurbanipal») iş. Müəyyən edilmiş zaman ərzində aşağıdakı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

I qrup: Bir dövlətin süqut etməsi səbəbləri nələr ola bilər? Mannaya onları aid etmək olarmı? – izah edin.

II qrup: Müstəqil siyasət yeridən Ahşeri kimlərə arxalandı və onun aqibəti necə oldu? – izah edin.

III qrup: Manna–Assur münasibətlərini təsvir edin.

IV qrup: Manna dövlətinin zəifləməsi səbəblərini araşdırın və təqdimat edin.

Məlumatın mübadiləsi: Qruplar cavabları hazırlayır və təqdim edir.

Məlumatın müzakirəsi: Müzakirələr başlanır. Əlavələr edilir. Qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim- etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əmək- daşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş:

Müzakirə üçün suallar qoyula bilər:

– Biz Manna dövləti haqqında məlumatları hansı yolla əldə etmişik?

– Xəritədə Manna dövlətinin ərazisi, paytaxt şəhəri, vilayətlərini müəyyən edin.

– Manna dövlətinin yaranmasında və inkişafında hansı tarixi şəxsiyyətlərin rolu olmuşdur?

– Kimmer, iskit və sak tayfalarının Mannaya gəlişini necə qiymətləndirirsiniz?

– Hansı Manna hökmdarının yeritdiyi daxili və xarici siyasət sənin xoşuna gəldi. Nə üçün?

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər belə nəticəyə gəlirlər: Manna mərkəzləşdirilmiş dövlət idi. Mannada kiçik vilayət hakimləri hökmdara tabe idi. Hakimiyyət irsi idi. Qonşularla dostluq münasibəti qurmaqda məqsəd torpaqlarını qorumaq və itirilmiş vilayətləri geri qaytarmaq idi.

Yaradıcı tapşırıq: «Sən Manna hökmdarı Ahşeri olsaydın, Mannanı necə idarə edərdin?» – hekayə qurun.

Ev tapşırığı: «Mannanın təsərrüfat həyatı onun mədəniyyətinə necə təsir göstərmişdi?» – bu barədə mənbələrdən məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarı:

1) təqdimat hazırlama.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Manna dövləti haqqında məlumat toplayır, təqdimat apara bilmir	Manna dövləti haqqında təqdimat hazırlamaqda çətinlik çəkir	Manna dövləti haqqında təqdimat hazırlayır	İllüstrasiyalar, xəritə əsasında Manna dövləti haqqında asanlıqla təqdimat hazırlayır

13. MANNANIN ŞƏHƏRLƏRİ. MƏDƏNİYYƏT

Standartlar: 3.1.1.; 5.1.1.

Məqsəd:

1. Mannada sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edir;
2. E.ə. I minillikdə (e.ə IX–VI əsrlərdə) Manna mədəniyyətinin inkişafını izah edir.

Təlim forması: qruplarla iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: əqli hücum, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 3.1.1.; 5.1.1.; C. 3.2.1.; H-b. 2.1.2.; Az-d. 1.2.4.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqi, illüstrasiya, marker

Motivasiya:

«Manna mədəniyyəti haqqında» elektron vəsaitə baxılır. Şagirdlərə müraciət olunur.

– Mannanın təsərrüfat həyatı və mədəniyyəti sizdə necə təəssürat oyatdı? Təsvir olunmuş illüstrasiyalar haqqında nə deyə bilərsiniz?

Tədqiqat sualı: Mannanın təsərrüfat həyatı mədəniyyətində necə əks olunmuşdu? Mövzudakı illüstrasiyalar tətbiq olunur.

Tədqiqatın aparılması:

Qruplarla («Həsənli», «Ziviyyə», «Manna», «İzirtu») iş aparılır. Aşağıdakı tapşırıqlar yerinə yetirilir.

I qrup: Mannada memarlığın və incəsənətin inkişafını faktlarla əsaslandırın.

II qrup: Mannalılarda din necə formalaşmışdı? İzah edin.

III qrup: Mannalıların yazısı və dilini müəyyənləşdirin.

IV qrup: Mədəniyyətin inkişafında sənətkarlığın rolunu aşkar edin.

Məlumatın mübadiləsi: Cavablar müəyyən olunmuş zaman ərzində hazırlanır və qrup liderləri tərəfindən təqdim olunur. Oxunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar müzakirə olunur. Əlavələr olunur. Qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər əldə olunmuş maddi mənbələr – Ziviyyə–Həsənli arxeoloji tapıntıları əsasında mannalıların təsərrüfat həyatını təsvir edə bilir. Manna mədəniyyətinin (incəsənət, memarlıq), dini dünyagörüşünün inkişafını asanlıqla izah edə bilirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Mannada metalışləmə sənəti və incəsənət» – mətn qurun.

Ev tapşırığı: İnternet materiallarından və əlavə ədəbiyyatdan istifadə edərək «Mannanın müstəqil dövlətçiliyinə necə son qoyulmuşdur» mövzusunda material toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) təsviretmə;
- 2) izahetmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Mannanın təsərrüfat həyatını çətinliklə təsvir edir	Mannanın təsərrüfat həyatını təsvir edir	Mannanın təsərrüfat həyatını əhatəli təsvir edir	Mannanın təsərrüfat həyatını asanlıqla təsvir edir
Mədəniyyətin inkişafını izah edə bilmir	Mədəniyyətinin inkişafını sərbəst izah edə bilmir	Mannanın mədəniyyətini, inkişafını çətinliklə izah edir	Mədəniyyətinin inkişaf səbəblərini asanlıqla izah edir

14. AZƏRBAYCAN MİDİYA VƏ ƏHƏMƏNİLƏR İMPERİYASI DÖVRÜNDƏ

Standartlar: 3.1.2.

Məqsəd:

1. Midiya, Əhəməni dövlətlərinin daxili və xarici siyasətində Azərbaycanın yerini müəyyən edir;

Təlim forması: qruplarla iş, kollektivlə iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, rollu oyun

İntegrasiya: Ü-t. 2.1.2.; 4.1.2.; C. 3.1.2.; Az-d. 3.1.2.; İnf. 3.2.2.; Ə 3.1.3.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqi, marker

Motivasiya:

Elektron vəsaitdə Azərbaycanın Midiya və Əhəmənilər imperiyasının tərkibində olduğu dövr əks olunur. Sual qoyulur.

– E.ə. I minillikdə Azərbaycan torpaqları Midiya və Əhəmənilər imperiyaları tərkibinə necə qatıldı? Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Azərbaycan torpaqlarının Midiya və Əhəmənilər imperiyalarının tərkibində olduğu dövrdə hansı hadisələr baş verdi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplarla iş aparmaq üçün aşağıdakı tapşırıqlar iş vərəqində əks olunur.

I qrup: Manna dövlətinin Midiya tərəfindən işğalından sonra hansı hadisələrin baş verdiyini müəyyənləşdirin.

II qrup: Midiya imperiyası dövründə Azərbaycanın şimal tayfalarının vəziyyətini müəyyən edin.

III qrup: III Əhəməni şahı II Kirin farsmeyilli əyanlara üstünlük verməsinin «Kiçik Midiya» üçün nəticələrini müəyyən edin.

IV qrup: Əhəməni dövlətinin inzibati ərazi bölgüsündə Azərbaycan torpaqlarının mövqeyini müəyyən edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zaman ərzində iş vərəqindəki tapşırıqlar yerinə yetirilir və təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir, müzakirə olunur və əlavələr edilir. Qiymətləndirilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər nəticəyə gəlirlər ki, Azərbaycanın təbii-coğrafi şəraiti, sərvəti, münbit torpaqları istilacıların diqqətini zaman-zaman cəlb etmişdi. Torpaqlarımızın ticarət yolları üzərində yerləşməsi, körpü rolunu oynaması Qərb və Şərq dövlətlərinin diqqətində olmuşdu. İstilacılar satraplıqlara daxil edilmiş ərazilərdən vergi və hərbi qüvvələr tələb etmişlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: II Kir və Tomiris rolunu seçin, fərdi şəkildə dialoqunuzu və ya monoloqunuzu hazırlayın və ifadə edin.

Ev tapşırığı: «Azərbaycan əhalisi e.ə. IV əsrdə yadelli əsarəti altında» – məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

1) müəyyənləşdirmə;

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Azərbaycan torpaqlarının – Mannanın Midiya tərəfindən işğalını bilir, lakin hadisələrin sonrakı inkişafını müəyyən edə bilmir. Manna–Midiya münasibətini seçir	Manna–Midiya münasibətini müəyyən edir, Əhəmənilərlə münasibətləri müəyyən etməkdə çətinlik çəkir	Azərbaycan torpaqlarının Midiya–Əhəməni imperiyasının tərkibində olduğu dövrü və hadisələri müəyyən edir	Azərbaycanın Midiya və Əhəməni imperiyalarının daxili və xarici siyasətindəki yerini müəyyən edir

15. ATROPATENA DÖVLƏTİ

Standartlar: 3.1.1.; 4.1.1.; 4.1.2.

Məqsəd:

1. Atropatena dövlətinin Azərbaycanın ilk qədim dövləti olduğunu müəyyən-ləşdirir;
2. Atropatena dövlətinin yaranmasında Atropatın rolunu dəyərləndirir.
3. Atropat haqqında kiçik hekayə qurur.

Təlim forması: qrup işi, fərdi iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı, rollu oyun

İntegrasiya: Ü-t. 2.1.2.; 4.1.2.; C. 3.2.1.; Az-d. 3.1.2.; İnf. 3.2.2.; Ə. 3.1.3.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqi, dərslik, marker

Motivasiya:

Atropatena dövlətinin yaranmasına dair elek-tron vəsaitə baxılır.

Şagirdlərə müxtəlif suallar verməklə onların Azərbaycan ərazisində yaranmış Atropatena dövləti haqqında fikirləri alınır.

Tədqiqat sualı: Atropatena necə müstəqil döv-lətə çevrildi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplarda («Maqlar», «Müqlər», «Kaspilər», «Kadusilər») aşağıdakı su-allar əsasında iş aparılır.

I qrup: Makedoniyalı İskəndər dövründə Atro-patın tutduğu mövqeyi müəyyənləşdirin.

II qrup: Atropatı müstəqil dövlətin hökmdarı kimi dəyərləndirin.

III qrup: «Atropatena – şəhərləri» – təsvir edin.

IV qrup: Atropatena dövlətinin təsərrüfatı – təsvir edin.

Məlumatın mübadiləsi: Qruplar müəyyən zaman ərzində cavablar hazırlayır və təqdim edirlər.

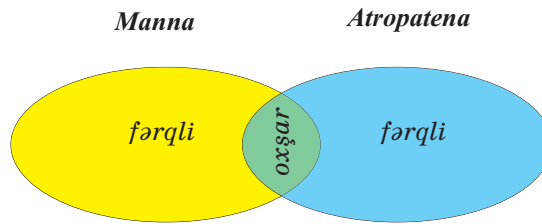
Məlumatın müzakirəsi: Müzakirələr başlayır. Əlavələr olunur. Qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim-etmə	Tapşırıq vax-tında yerinə yetirilib	Əmək-daşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Fərdi iş: Venn diaqramında Manna və Atropatena dövlətləri müqayisə edilir.

Kollektiv iş:

– Tarixi şəxsiyyət kimi Atropat haqqında hekayə qurun.

Şagirdlərə hekayə hazırlamaq tapşırılır.

Mövzuya dair elektron materiallara baxılır.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər Makedoniyalı İskəndər imperiyasının parçalanması nəticəsində Atropatın fəaliyyəti, onun mövqeyi ilə yeni bir dövlət – Atropatena dövlətinin yarandığını, cənubun şimala nisbətən sürətli inkişafını (Ön Asiyanın quldar dövlətlərinin müsbət təsiri), bu dövlətin yaranmasını, öz təsərrüfat həyatını qurmasını dəyərləndirir.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Atropat» rolunu fərdi şəkildə hazırlayıb ifa edin.

Ev tapşırığı: Atropatenanın qonşu dövlətlərlə münasibəti haqqında material toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) müəyyənləşdirmə;
- 2) dəyərləndirmə.
- 3) hekayəqurma

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Atropatenanın yaranması, idarəedilməsini çətinliklə müəyyənləşdirir	Atropatenanın yalnız yaranması və idarəedilməsini şərh edir	Atropatenanın yaranması, idarəedilməsini müəyyənləşdirir	Atropatenanın yaranması, idarəetməsini asanlıqla müəyyənləşdirir
Atropat haqqında məlumat toplayır	Atropat haqqında məlumatlar verir	Atropatın Azərbaycan tarixində rolunu dəyərləndirir	Atropat haqqında məlumat toplayır, sərbəst hekayə qura bilir
Atropat haqqında çətinliklə hekayə qurur	Atropat haqqında tarixi hekayə qurur	Atropat haqqında asanlıqla kiçik hekayə qurur	Asanlıqla Atropatın Azərbaycan tarixində rolunu dəyərləndirir

16. ATROPATENANIN QONŞU DÖVLƏTLƏRLƏ MÜNASİBƏTLƏRİ

Standartlar: 3.1.2.; 3.1.3.

Məqsəd:

1. Atropatenanın daxili və xarici siyasətini izah edir;
2. Atropatena haqqında mənbələr əsasında məlumatlar toplayaraq təqdim edir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 3.1.1.; 3.1.2.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.

Resurslar: İKT, xəritə, dərslik, iş vərəqi, marker

Motivasiya:

– Atropatenanın Selevkilər, Parfiya, Roma ilə münasibətlərini əks etdirən elektron vəsaitə baxılır.

Yönəldici suallar:

1. Atropatena hansı dövlətlərlə münasibətdə olmuşdu?
2. Sizcə, Atropatena öz müstəqilliyini qorumaq üçün hansı dövlətlə müttəfiq olsa, daha yaxşı olardı?

Şagirdlərin fikirləri səslənir.

Tədqiqat sualı: Atropatena Selevkilər və Parfiyadan necə asılı vəziyyətə düşmüşdü?

Tədqiqatın aparılması: Qruplara («Atropatena», «Parfiya», «Arşakilər», «Selevkilər») iş vərəqləri paylanılır.

I qrup: Selevkilər–Atropatena münasibətlərini izah edin.

II qrup: Parfiya dövləti ilə Atropatenanı yaxınlaşdıran səbəb – izah edin.

III qrup: Roma–Atropatena münasibətlərini təsvir edin.

IV qrup: Atropatena haqqında təqdimat hazırlayın.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zaman ərzində iş vərəqindəki tapşırıqlar hazırlanır və təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir, müzakirə olunur və əlavələr edilir. Qiymətləndirilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Siz Atropatenanın hökmdarı olsaydınız, hansı dövlətlərlə əlaqələr yaratmaq istəyerdiniz? Fikrinizi əsaslandırın.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər Atropatena haqqında topladıqları məlumata əsasən artıq qənaətə gəldilər ki, Atropatena selevkilərin, parfiyalıların, romalıların əsarəti altına düşsə də, öz müstəqilliyi, torpaqlarının vahidliyi uğrunda mübarizə aparmışdır.

Ev tapşırığı: Atropatena mədəniyyəti haqqında məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

1) izahetmə; 2) təqdimetmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Atropatenanın daxili və xarici siyasətini verilən suallar vasitəsilə izah edir	Atropatenanın daxili və xarici siyasətini çətinliklə izah edir	Atropatenanın daxili və xarici siyasətini əsasən izah edir	Atropatenanın daxili və xarici siyasətini asanlıqla izah edir
Atropatena haqqında məlumat toplayıb, sərbəst təqdimat edə bilmir	Atropatena haqqında təqdimat hazırlayarkən çətinlik çəkir	Atropatena haqqında məlumat toplayıb təqdimat hazırlayır	Atropatena haqqında məlumat toplayıb, asanlıqla təqdimat hazırlayır

17. ATROPATENA MƏDƏNİYYƏTİ

Standartlar: 5.1.1.; 5.1.2.; 5.1.3.

Məqsəd:

1. Atropatena mədəniyyətini izah edir;
2. Atropatena–yunan mədəniyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələrini izah edir;
3. Atropatenalıların mədəni əlaqələrinə dair cədvəl qurur.

Təlim forması: qruplarla iş, kollektiv iş

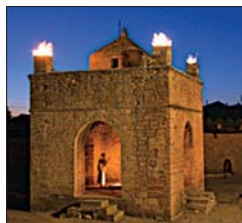
Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, auksion

İnteqrasiya: Ü-t. 1.1.1.; 5.1.1.; 5.1.2.; Riy. 1.1.3.; Az-d. 1.2.4.; F. 3.2.2.; B. 1.1.1.

Resurslar: xəritə, dərslik, iş vərəqi, şəkil və illüstrasiyalar, marker

«Atropatena mədəniyyəti» elektron vəsaitinə baxılır.

Motivasiya:

– Bu illüstrasiyalar haqqında nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlərin fikirləri dinlənilir.

Tədqiqat sualı: Atropatena mədəniyyəti Azərbaycana hansı töhfələr vermişdir?

Tədqiqatın aparılması: Qruplarla («Qazaka», «Fraaspa», «Fanaaspa», «Aqnazana») iş aparmaq üçün aşağıdakı suallar əks olunmuş iş vərəqləri qruplar arasında paylanır.

I qrup: «Atropatena mədəniyyətinin inkişafı» – izah edin.

II qrup: Atropatenedə memarlığın inkişafını dəyərləndirin.

III qrup: «Ellin mədəniyyəti və Atropatena» – izah edin.

IV qrup: «Zərdüştilik Avropada yayıldı» – izah edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zaman ərzində iş vərəqindəki suallara cavab hazırlanır və təqdim olunur.

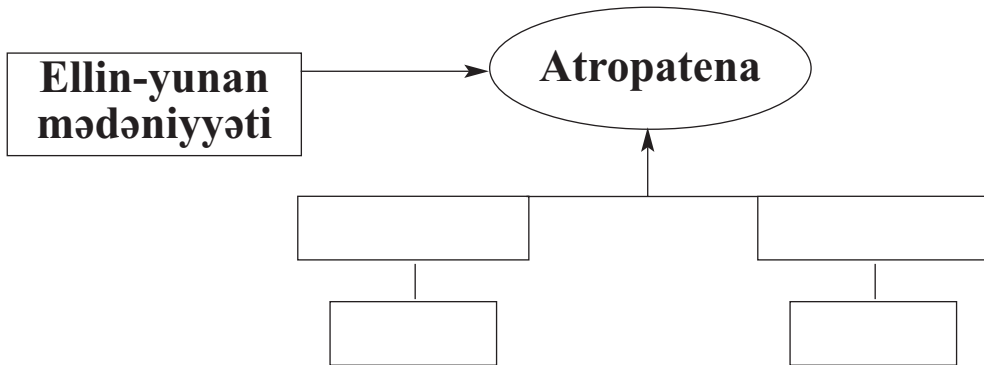
Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir, müzakirə olunur və əlavələr edilir. Qiymətləndirilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Təpşiriq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş:

1. Ellin mədəniyyətinin Atropatena mədəniyyətinə təsirinə dair cədvəli tamamlayın.

2. Zərdüştiliyin yarandığı dövrü zaman oxu üzərində qeyd edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																				Əsrlər									
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																				Bizim era (b.e.)									

3. Zərdüştiliyin baş məbədinin harada yerləşdiyini xəritədə göstərin.

Auksion keçirilir: Müəllim Atropatena mədəniyyətinə dair auksion keçirilməsi qaydası haqqında şagirdləri təlimatlandırır. Atropatena mədəniyyətinə aid biliklər ardıcıl olaraq adlandırılır, sadalanır. Şagirdlər növbə ilə fikir söyləyirlər. Hər bir fikirdən sonra sayır: «1,2,3». Fikirlər bir-birini təkrarlamamalıdır. Bunun üçün hamı bir-birini dinləyir. Oyunda axırıncı mümkün fikri, cavabı verən şagird «Auksionun» qalibi olur.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər izah etdilər ki, Atropatenanın təbii-coğrafi mövqeyi, ticarət yolları üzərində yerləşməsi, münbit torpağı, faydalı qazıntıları əhalinin həyat tərzinə, onların təsərrüfat həyatına təsir göstərmiş, sənətkarlığın müxtəlif sahələri inkişaf etmiş, şəhərlər yaranmış, memarlıq inkişaf etmişdir. Tədqiqatlar zamanı Ellin mədəniyyətinin təsiri dəyərləndirilmişdir.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Atropatena şəhərlər» mövzusunda hekayə qurun.

Qeyd:

Əziz müəllimlər!

Perspektiv planlaşdırmada növbəti dərslər saatında «Atropatena dövlətinin əhəmiyyəti» mövzusunda təqdimat nəzərdə tutulmuşdur. Təqdimatın mövzusunda dair materiallar dərslərin 114–116-cı səhifələrində verilmişdir. Mövzunu elan edərək növbəti dərslərdə şagirdlərin müstəqil araşdırmalarının nəticələrini təqdim edəcəklərini onların nəzərinə çatdırın. Bu təqdimat şagirdlərin mövzu ilə bağlı əsas məqamları müəyyən etmək bacarığını dəyərləndirməyinə imkan yaradacaqdır.

Ev tapşırığı: İnternet materiallarından və digər mənbələrdən istifadə edərək «Atropatena dövlətinin əhəmiyyəti» haqqında təqdimat hazırlayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Refleksiya:

- Atropatena mədəniyyətini necə öyrəndik?
- Hansı mənbələr bizə kömək etdi?
- Ellin mədəniyyəti ilə əlaqələri hansı yolla əldə etdik?

Qiymətləndirmə meyarları:

1) təsviretmə; 2) izahetmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Atropatena mədəniyyəti haqqında məlumat toplayır, izah edə bilmir	Atropatena mədəniyyətini çətinliklə təsvir edir, inkişaf dövrlərini izah edə bilmir	Atropatena mədəniyyətini təsvir edir, inkişaf dövrünü izah edir	Atropatena mədəniyyətinin inkişaf dövrünü zaman oxunda qeyd edir, onu təsvir edir və inkişaf dövrlərini izah edir
Atropatena və yunan mədəniyyətinə dair məlumat toplayır, əlaqələri dəyərləndirə bilmir	Çətinliklə Atropatena–yunan əlaqələrini seçir	Atropatena–Ellin əlaqələrini əsasən izah edir	Atropatena–Ellin əlaqələrini izah edir
Atropatena–Ellin mədəniyyətinə dair məlumat toplayır, sərbəst cədvəl tərtib edə bilmir	Ellin mədəniyyətinin Atropatena mədəniyyətinə təsirini söyləyir, müəllimin köməyi ilə cədvəl tərtib edir	Ellin mədəniyyətinin Atropatena mədəniyyətinə təsirinə dair cədvəl tam tərtib edə bilmir	Ellin mədəniyyətinin Atropatena memarlığına, ədəbiyyatına, yazısına təsirinə dair asanlıqla cədvəl tərtib edir

18. ALBANIYA DÖVLƏTİNİN YARANMASI

Standartlar: 1.1.1.; 2.1.2.; 3.1.1.

Məqsəd:

1. Albaniyada baş vermiş hadisələrin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
2. Xəritədə Albaniya ərazisini müəyyənləşdirir;
3. Albaniyada dövlətlərin yaranmasını, idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş, fərdi iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, Venn diaqramı

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.3.; 2.1.2.; 3.1.2.; C. 3.1.2.; Az-d. 2.2.3.

Resurslar: dərslik, xəritə, İKT, marker

Motivasiya:

Albaniya haqqında elektron vəsaitə baxılır:

Sualla sinfə müraciət olunur:

- Xəritədə Albaniyanın coğrafi mövqeyini necə təsəvvür edirsiniz?
- Zaman oxunda Albaniyanın yaranması tarixini qeyd edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																								Əsrlər					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																								Bizim era (b.e.)					

Tədqiqat sualı: Albaniya dövləti necə yaranıb inkişaf tapdı?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab axtarmaq üçün qruplarda («Albanlar», «Qarqarlar», «Amarlar», «Utilər») iş aparılır.

Qruplarda iş aparmaq üçün aşağıdakı suallar qoyula bilər:

I qrup: Albaniya dövlətinin yerləşdiyi məkanı təsvir edin. Xəritədə göstərin.

II qrup: Albaniyada yaşayan əhalini müəyyən edin.

III qrup: Alban əhalisi içərisində təbəqələşmə – təsvir edin.

IV qrup: Albaniyada dövlətin idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edin və xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirin.

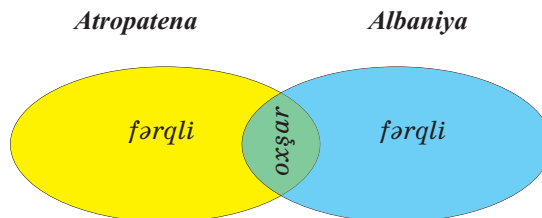
Məlumatın mübadiləsi: Cavablar müəyyən olunmuş zaman çərçivəsində işlənir. Təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar oxunur, müzakirə olunur. Digər qruplar təqdimat edən qrupların cavabına lazım gəldikdə yenilikləri əlavə edirlər. Qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Təpşiriq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: Venn diaqramında Atropatena və Albaniyanı müqayisə edin.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər Albaniyanın ərazisini asanlıqla müəyyən edə bilir və onun əhalisi, insanların təbəqələşməsi, vətəni müdafiə, hərbi işini təsvir edə bilir.

Yaradıcı tətbiqetmə: Fərdi şəkildə Albaniyada əhalinin təbəqələşməsini əks etdirən rəsmlər çəkin.

Ev tapşırığı: Mənbələrdən qədim Albaniya dövləti haqqında məlumat toplayın.

Qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

1) müəyyənətmə; 2) təsvirətmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Xronoloji çərçivəni müəyyənləşdirə bilmir	Xronoloji çərçivəni çətinliklə müəyyənləşdirir	Xronoloji çərçivəni müəyyənləşdirir	Xronoloji çərçivəni müəyyənləşdirir, xronoloji cədvəli asanlıqla qurur
Albaniyanın məkanca şifahi yerini bilir, xəritədə müəyyən edə bilmir	Xəritədə Albaniyanın yerini müəyyənləşdirməyə cəhd edir	Xəritədə Albaniyanın yerini müəyyənləşdirir	Xəritədə Albaniyanın yerini asanlıqla müəyyənləşdirir
Albaniya dövlətinin idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edə bilmir	Albaniya dövlətinin idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri çətinliklə təsvir edir	Albaniya dövlətinin idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edir	Albaniya dövlətinin idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri asanlıqla təsvir edir

Tədqiqatın aparılması: Qruplarla («Dulusçular», «Dülgərlər», «Toxucular», «Boyaqçılar») iş. Qruplara aşağıdakı tapşırıqlardan ibarət iş vərəqləri paylanır.

I qrup: Albaniyanın təsərrüfat həyatının öyrənilməsində yazılı mənbələrin rolunu izah edin.

II qrup: Albaniyanın zəngin filiz yataqları metalışləmə sənətinin inkişafına necə zəmin yaratmışdır? Təsvir edin.

III qrup: Albaniyada dulusçuluğun inkişafını maddi mənbələr əsasında təsvir edin.

IV qrup: Albaniya şəhərlərində ticarət inkişafını təsvir edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən olunmuş zaman ərzində sualların cavabları işlənir və liderlər tərəfindən təqdim olunur.

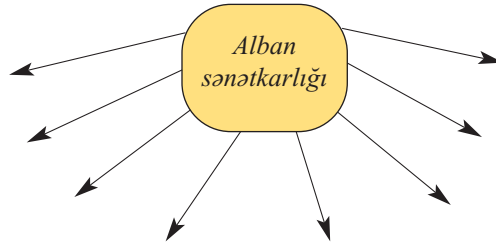
Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir. Əlavələr edilir.

Hər bir qrup müəyyən edilmiş meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

Qrupun qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: «Alban sənətkarlığı»nı səciyyələndirin.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər asanlıqla Albaniyanın təbii-coğrafi şəraitinin orada insanların təsərrüfat həyatının inkişafına zəmin yaratmasını, əhalinin sənətin müxtəlif sahələri ilə məşğul olmasını, sənətkarlığın ticarətin inkişafına imkan yaratmasını, şəhərlərin yaranmasını, memarlıqda uğurlar qazanılmasını, ticarətin inkişafını, başqa ölkələrlə iqtisadi-mədəni əlaqələrin formalaşmasını nəticə olaraq çıxarırlar.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Albaniya şəhərləri»ni səciyyələndirin.

Ev tapşırığı: Albanlar öz torpaqlarını qorumaq üçün yadelli işğalçılara qarşı necə mübarizə aparırdılar? Məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) izahetmə;
- 2) təsviretmə.

Formativ qiymətləndirmə

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Maddi və yazılı mənbələri müəyyənləşdirir	Maddi mənbələrin rolunu izah edir	Maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah edir	Maddi və yazılı mənbələri fərqləndirir və rolunu asanlıqla izah edir
Albaniyanın sosial vəziyyətini təsvir etməyə çalışır	Albaniyanın təsərrüfat həyatını müəyyənləşdirir	Albaniyanın təsərrüfat həyatını təsvir edir	Albaniyada sosial vəziyyəti, iqtisadi münasibətləri asanlıqla təsvir edir

20. ALBANLARIN YADELLİLƏRƏ QARŞI MÜBARİZƏSİ

Standartlar: 3.1.2.; 4.1.2.

Məqsəd:

1. Albaniya dövlətinin daxili və xarici siyasətini izah edir;
2. Oroys haqqında hekayə qurur.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, Venn diaqramı

İntegrasiya: Ü-t. 3.1.2.; 3.1.1.; C. 3.2.1.; H-b. 2.1.2.

Resurslar: İKT, dərslik, xəritə, iş vərəqləri, marker və s.

Motivasiya: Albaniya tarixində e.ə. I əsrdə baş verən hadisələrlə bağlı elektron vəsait təqdim olunur.

Yönəldici suallar verilir:

1) Albaniya üzərinə kimlər hücum etmişlər?

2) Onlar öz məqsədlərinə nail ola bildilərmidi?

– Albaniya tarixində baş vermiş aşağıdakı hadisələrin dövrünü zaman oxu üzərində təsvir edin.

Tədqiqat sualı: E.ə. I əsrdə yadelli işğalçılara qarşı mübarizədə albanlar nəyə nail olmuşdular?

Tədqiqatın aparılması: Qruplarla («Pompey», «Oroys», «Kozis», «Antoni») iş aparılır.

I qrup: Albaniya hökmdarı Oroys haqqında hekayə qurun.

II qrup: Pompeyin Şərq yürüşü nə ilə nəticələndi? – təsvir edin.

III qrup: Antoninin Şərq yürüşünün nəticəsi – şərh edin.

IV qrup: Romalılar Albaniya ilə iqtisadi-mədəni əlaqələrdə – şərh edin.

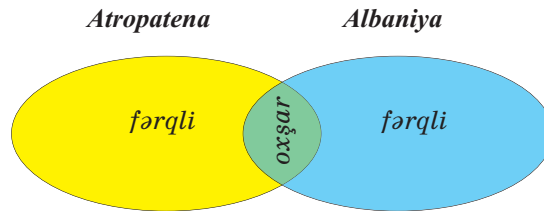
Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən edilmiş zaman ərzində cavablar hazırlanır, təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar qruplar tərəfindən dinlənilir, müzakirə edilir və əlavələr olunur. Əlavələr digər qrupların üzvləri tərəfindən olunur.

Qrupun qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: Venn diaqramı əsasında Atropatena və Albaniyanın xarici siyasətini müqayisə edin.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər romalıların Şərq yürüşünü, onun nəticələrini, şimal tayfalarının hücumunu, albanların vətən torpağını necə müdafiə etdiklərini mənbələr əsasında öyrənir və təqdim edə bilirlər.

Yaradıcı təbiiqetmə: «Oroys vətən torpağının müdafiəsini necə təşkil etdi?» – hekayə qurun.

Ev tapşırığı: Albaniya mədəniyyəti haqqında məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

1) izahetmə; 2) təqdimetmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Albaniya-Roma münasibətləri haqqında məlumat verir, əlaqələrin nəticəsini seçə bilmir	Çətinliklə Albaniya–Roma münasibətlərini izah edir	Albaniya torpaqlarının müdafiəsini, Roma sərkərdəsinin məqsədini izah edir.	Albaniyanın daxili siyasətini, vətən torpaqlarının müdafiəsini asanlıqla izah edir.
Oroys haqqında kiçik məlumat verir, sərbəst hekayə qura bilmir	Oroys haqqında çətinliklə hekayə qurur	Oroys haqqında məlumat verir	Oroys haqqında asanlıqla hekayə qurur

21. ALBANIYA MƏDƏNİYYƏTİ

Standartlar: 1.2.1.; 5.1.2.; 5.1.3.

Məqsəd:

1. Qədim Albaniya mədəniyyətinin öyrənilməsində maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah edir;
2. Albaniya mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edir.
3. Albanların yunan və romalılarla mədəni əlaqələrinə dair cədvəl tərtib edir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

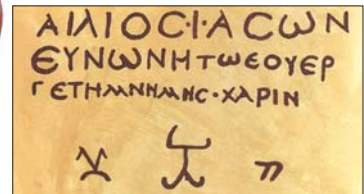
Təlim üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı, klaster

İntegrasiya: Ü-t. 3.1.2.; 5.1.2.; F. 3.2.2.; B. 1.1.1.

Resurslar: İKT, dərslik, xəritə, iş vərəqləri, marker, şəkil və illüstrasiyalar

Motivasiya:

– Xəritə və bu illüstrasiyalar nəyi əks etdirir? Nə üçün keramika materialları da bu mətnə qoyulub? Bu barədə nə deyə bilərsiniz?

Şagirdlər öz fərziyyələrini irəli sürürlər.

«Albaniya mədəniyyəti» mövzusunda elektron vəsaitə baxılır.

Tədqiqat sualı: Albaniyadakı mədəniyyət hansı sahələrdə inkişaf etmişdi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplarda («Zevs», «Helios», «Selena», «Büt-pərəstlər») iş aparılır. Aşağıdakı tapşırıqlar əsasında iş vərəqləri tərtib edilir və qruplara paylanır.

I qrup: Qədim alban memarlığının xüsusiyyətlərini səciyyələndirin. Mədəniyyətin inkişafında yazılı və maddi mənbələrin rolunu izah edin.

II qrup: Alban yazısı mədəniyyətin inkişafında nə kimi rol oynamışdır? Müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələri izah edin.

III qrup: Qədim alban əhalisinin dini görüşləri. Bu görüşlər necə formalaşmışdır? İzah edin.

IV qrup: Albanların yunan və romalılarla mədəni əlaqələrinə dair cədvəl tərtib edin.

Məlumatın mübadiləsi: Müəyyən edilmiş zaman ərzində kiçik qruplar cavabları hazırlayır və təqdim edirlər.

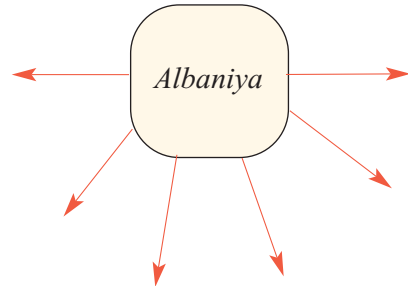
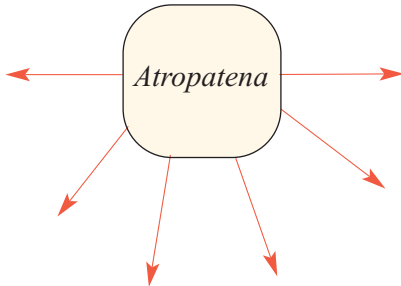
Məlumatın müzakirəsi: Cavablar oxunur, müzakirələr edilir, əlavələr olunur. Qiymətləndirmə əvvəlcədən müəyyən olunmuş meyarlar əsasında aparılır.

Qrupun qiymətləndirmə meyarları:

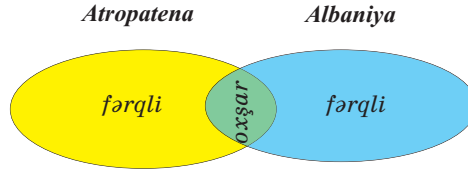
Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim- etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əmək- daşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: Suallarla şagirdlərə müraciət olunur:

1) Atropatena və Albaniya qədim dünya mədəniyyətinə hansı töhfələri verdi?

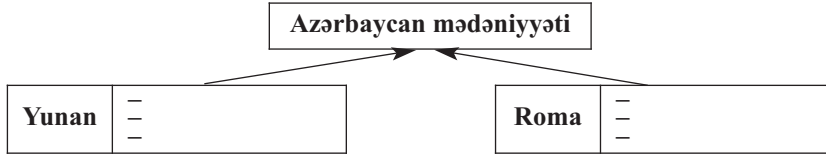

Və ya Venn diaqramı:

Fərdi iş:

2) Mənbələrdən istifadə edərək Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqədə olduğuna dair cədvəli tamamlayın:

Yaradıcı təbiiqetmə: Eneolit, Tunc və antik dövr yaşayış məskənlərini, evlərin inşasını müqayisə edin və hekayə qurun.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər mənbələr əsasında mənimsəyirlər: Azərbaycanın təbii-coğrafi şəraiti əhalinin təsərrüfat həyatının inkişafına, sənətkarlıq və mübadilənin yaranmasına, şəhər mədəniyyətlərinin yaranmasına, memarlıq və heykəltəraşlığın inkişafına, yazı işinin yaranmasına, dini görüşlərin hakim olmasına şərait yaratmışdır.

Qeyd:

Perspektiv planlaşdırmada növbəti dərstdə «Tarixçilər və səyyahlar Albaniya haqqında» mövzusunda təqdimat nəzərdə tutulmuşdur. Təqdimatın mövzusu ilə bağlı materiallar dərsləyin 116–120-ci səhifələrində verilmişdir.

Ev tapşırığı: «Tarixçilər və səyyahlar Albaniya haqqında» mövzusunda məlumat hazırlayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları: 1) izahetmə; 2) əlaqələri izahetmə; 3) cədvəlcürmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Maddi və yazılı mənbələri seçir, lakin onların rolunu izah edə bilmir	Maddi və yazılı mənbələri çətinliklə izah edir	Maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah edir	Maddi və yazılı mənbələri fərqləndirir, rolunu asanlıqla izah edir
Mədəniyyətlərarası əlaqələri müəyyənləşdirir	Mədəniyyətlərarası əlaqələri çətinliklə izah edir	Mədəniyyətlərarası əlaqələri izah edir	Mədəniyyətlərarası əlaqələrə dair geniş məlumat toplayır və izah edir
Alban–Yunan–Roma mədəniyyətlərarası əlaqələrə dair cədvəl qurmaqda çətinlik çəkir	Alban–Yunan–Roma mədəniyyətlərarası əlaqələrə dair cədvəli natamam qurur	Alban–Yunan–Roma mədəniyyətlərarası əlaqələrə dair asanlıqla cədvəl qurur	Alban–Yunan–Roma mədəniyyətlərarası əlaqələrə dair əhatəli, düzgün cədvəl qurur

AZƏRBAYCAN TORPAQLARI SASANILƏR İMPERİYASININ TƏRKİBİNDƏ

22. AZƏRBAYCANDA FEODAL MÜNASİBƏTLƏRİNİN BƏRQƏRAR OLMASI

Standartlar: 1.1.1.; 1.1.2.; 3.1.2.

Məqsəd:

1. Azərbaycanca (Atropatenada) feodalizm quruluşunun xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
2. Feodal münasibətlərinin yaranması dövrünü (III–V əsrlər) zaman oxunda qeyd edir;
3. Atropatena dövlətinin daxili siyasətini izah edir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, klaster

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.3.; 1.1.1.; 3.1.1.; Riy. 1.1.3.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.

Resurslar: İKT, dərslik, iş vərəqi

Motivasiya: Şagirdlər «Atropatena III–V əsrlərdə Sasanilər imperiyasının tərkibində» – elektron vəsaitə baxırlar.

– Baxdığınız elektron vəsait sizdə hansı təsəvvürlər yaratdı? – İnsanların həyatında hansı yenilikləri seçdiniz?

– Azərbaycanda hansı yeni münasibətlər yaranmışdır və bu münasibətlər quldarlıq münasibətindən necə fərqlənir? – Bu münasibətlərin yarandığı dövrü zaman oxu üzərində qeyd edin.

Tədqiqat sualı: III–V əsrlərdə Atropatenanın daxili və xarici siyasətində hansı dəyişikliklər baş verdi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat sualına cavab axtarmaq üçün qrup iş formalarından istifadə olunur. Qruplara («Kahinlər», «Döyüşçülər», «Mirzələr», «Şahənşah») üzərində tapşırıqlar olan iş vərəqləri paylanır.

I qrup: Albaniyada feodal münasibətlərinin ilkin əlamətlərini müəyyənləşdirin. Xronoloji çərçivəsini müəyyən edin və zaman oxunda qeyd edin.

II qrup: Sasanilərin tərkibində Atropatena necə idarə olunurdu? İzah edin.

III qrup: Atropatenanın daxili siyasətini izah edin.

IV qrup: Atropatenada Azərbaycan kəndlisinin vəziyyətini izah edin.

Məlumatın mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş zaman ərzində cavabları həzirləyir və liderlər təqdim edirlər. Cavablar oxunur.

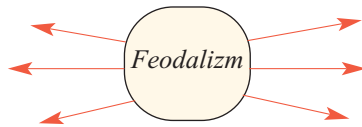
Məlumatın müzakirəsi: Qrupların hazırladıqları cavablar diqqətlə dinlənir, müzakirə olunur, əlavələr edilir. Müəyyən olunmuş meyarlar əsasında qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Təpşiriq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş:

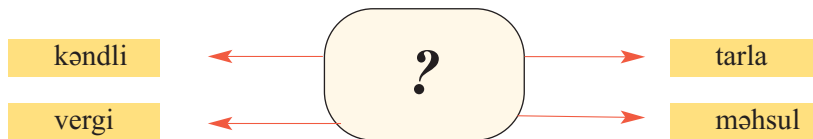
1) Feodalizmə xas olan xüsusiyyətləri müəyyən edin.

2) Zaman oxu üzərində erkən feodalizmin yaranma vaxtını müəyyən edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																								Əsrlər					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																								Bizim era (b.e.)					

3) Anlayışı müəyyən edin.

Bu üsul oyun formasında keçirilir. Müəllim lövhədə kart asır, onun üzərində tapılacaq anlayış yazılmalıdır. Anlayışın xüsusiyyətlərinə aid 2–3 yönəldici söz yazılır. Şagirdlər həmin xüsusiyyətlərə uyğun anlayışları tapırlar. Əgər şagirdlər anlayışları tapmaqda çətinlik çəkirə, müəllim əlavə olaraq yeni xüsusiyyətlər sayır.

Şagirdlər öz fəaliyyətlərini deyib qurtardıqdan sonra (müəyyən zaman anında) müəllim bu anlayışların tapılıb-tapılmamasını hamıya çatdırır və lövhələrdə yazılan sözləri açıqlayır.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Nəticədə şagirdlər müəyyən edirlər ki, III–V əsrlərdə Azərbaycanda feodal münasibətləri formalaşmışdı. Atropatena qonşu Arşakilərin əsarəti altına düşmüş, onların bir əyalətinə çevrilmiş, vergi və mükəlləfiyyətlər yerinə yetirməyə məruz qalmışdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Atropatena əhalisi Sasani əsarəti altında» mövzusunda esse yazın.

Ev tapşırığı: «Albaniya Sasani əsarəti altında» – materiallar toplayaraq fikir mübadiləsinə hazırlaşın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) müəyyənətmə;
- 2) qeydetmə;
- 3) izahetmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Feodalizm dövrünün xronoloji çərçivələrini təxmini müəyyənləşdirir	Feodalizm dövrünün xronoloji çərçivələrini çətinliklə müəyyən edir	Feodalizm dövrünün xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir	Feodalizm quruluşunun meydana gəlməsi haqqında təqdimat hazırlayır və xronoloji çərçivəsini müəyyənləşdirir
Feodal münasibətlərinin yaranmasını müəyyənləşdirir	Feodal münasibətlərinin yaranmasını əsasən təsvir edir	Feodal münasibətlərinin yaranmasını zaman oxunda təsvir edir	Feodal münasibətlərinin yaranmasını asanlıqla təsvir edir
Atropatena dövlətinin daxili siyasətini çətinliklə izah edir	Atropatena dövlətinin daxili siyasətini izah edir	Atropatena dövlətinin daxili siyasətini izah edir	Atropatena dövlətinin daxili siyasətində dair təqdimat hazırlayır, plan əsasında daxili siyasəti izah edir

23. ATROPATENA SASANILƏR İMPERİYASININ TƏRKİBİNDƏ

Standart: 1.1.1.; 3.1.2.

Məqsəd:

1. Atropatenada feodal münasibətlərinin yaranmasının xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
2. Atropatena dövlətinin daxili siyasətini izah edir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.3.; Az-d. 2.2.3.

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, xəritə, cədvəl, elektron vəsait (disk)

Motivasiya: «Atropatena III–V əsrlərdə»

– Baxdığınız elektron vəsaitlə hansı məlumatları topladınız?

– Məzdək hərəkəti haqqında nə bilirsiniz?

– Məzdək hərəkəti nə vaxt baş vermişdir?

Zaman oxu üzərində bu tarixi hadisəni şərh edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																								Əsrlər					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																								Bizim era (b.e.)					

Tədqiqat sualı: Sasani əsarəti altında düşəndən sonra Atropatenada feodal münasibətləri necə inkişaf etdi?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat aparmaq üçün şagirdlər qruplara («Atropatena», «Sasanilər», «Mərzbanlar», «Azatlar», «Kahinlər») ayrılır. Onlara iş vərəqləri paylanır. İş vərəqində öz əksini tapan tapşırıqlar:

I qrup: Atropatena–Sasani münasibətlərini şərh edin.

II qrup: Mövcud olan feodal torpaq mülkiyyəti formalarını müqayisə edin.

III qrup: «Atropatenada sosial təbəqələşmə» – müəyyənləşdirin.

IV qrup: Atropatenada feodal münasibətlərinin bərqərar olunması xüsusyyətlərini müəyyənləşdirib cədvəl tərtib edin.

V qrup: Atropatenada zərdüştiliyyətin yayılma səbəbini izah edin.

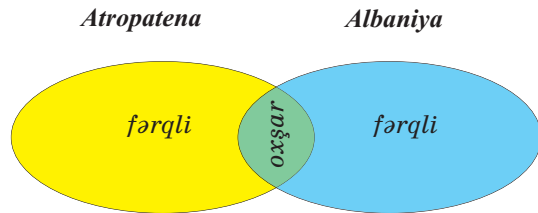
Məlumatın mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş zaman ərzində tapşırıqları işləyir. Liderlər cavabları təqdim edir.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir. Əlavələr edilir. Müəyyən olunmuş meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Təpşiriq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					
V					

Kollektiv iş: Venn diaqramı əsasında quldarlıq və feodalizmdə əhalinin sosial vəziyyətini müqayisə edin:

Ümumiləşdirmə və nəticə: Nəticədə şagirdlər müəyyən edirlər ki, Atropatena Parfiya əsarətindən qurtulub Sasanilərin əsarəti altına düşdü. Sasani mərzbanları tərəfindən idarə olunan əhali dörd təbəqəyə bölündü. Kəndlilər yenə də vergi və mükəlləfiyyətlər yerinə yetirirdilər. Zərdüşt dini Atropatenada hakim din idi.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Atropatena Sasani əsarəti altında» – esse yazın.

Ev tapşırığı: III–V əsrlərdə Albaniyada feodal münasibətləri haqqında məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları: 1) müəyyənləşdirmə; 2) izahetmə

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Atropatenada feodal münasibətlərdən doğan hadisələr haqqında məlumat verir. Lakin xronoloji çərçivəni müəyyən edə bilmir.	Çətinliklə feodal münasibətlərinin yaranmasının xronoloji çərçivəsini müəyyənləşdirir	Feodal münasibətlərinin yaranmasının xronoloji çərçivəsini müəyyənləşdirir.	Asanlıqla feodal münasibətlərinin yaranmasının xronoloji çərçivəsini müəyyənləşdirir
Baş verən hadisələr haqqında bilir, onu doğuran səbəbləri izah edə bilmir.	Çətinliklə Atropatenanın daxili siyasətini izah edir.	Sasanilərin əsarəti altında olan Atropatenanın daxili siyasətini əsasən izah edir	Sasanilərin əsarəti altında olan Atropatenanın daxili siyasətini asanlıqla izah edir.

24. ALBANIYA SASANILƏR İMPERİYASININ TƏRKİBİNDƏ

Standart: 1.1.1.; 1.1.2.; 3.1.2.

Məqsəd:

1. Albaniyada feodal münasibətlərinin yaranmasının xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
2. Feodal münasibətlərinin yaranmasını (III–V əsrlər) zaman oxunda təsvir edir;
3. Albaniya dövlətinin daxili və xarici siyasətini izah edir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı, müzakirə

İnteqrasiya: Ü-t. 1.1.3.; 1.1.1.; 3.1.1.; Riy. 1.1.3.; Az-d. 2.2.3.; H-b. 2.2.1.

Resurslar: İKT, dərslik, iş vərəqləri, xəritə, marker

Motivasiya: «Albaniya III–V əsrlərdə» elektron vəsaitə baxılır.

– Baxdığımız elektron vəsait sizlərdə hansı təəssüratlar yaratdı?

Şagirdlər öz fikirlərini ifadə edirlər.

– Bu hadisələr nə vaxt baş vermişdi?

– Zaman oxu üzərində təsvir edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																				Əsrlər									
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																				Bizim era (b.e.)									

Tədqiqat sualı: III–V əsrlərdə Albaniya öz torpaqlarının bütövlüyünü necə qorudu?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqatlar aparmaq üçün sinif şagirdləri qruplara («Uti», «Sakasen», «Girdiman», «Kolt») ayrılır. Onlara iş vərəqləri paylanır. İş vərəqlərində öz əksini tapan tapşırıqlar:

I qrup: Sasani–Roma münasibətlərinin Albaniyaya təsirini izah edin.

II qrup: Albaniya itirilmiş torpaqlarını necə qaytara bildi? İzah edin.

III qrup: Albaniyanın Sasanilərin tərkibində daxili müstəqilliyini qoruyub saxladığını izah edin.

IV qrup: «Albaniyada xristianlığın yayılması» – izah edin.

Məlumatın mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş zamanda tapşırıqları işləyir, liderlər cavabları təqdim edirlər.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar oxunur, müzakirə olunur, əlavələr edilir. Müəyyən olunmuş meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

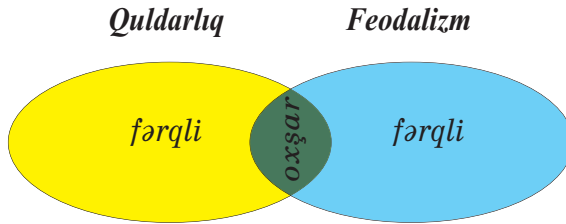
Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: Suallarla şagirdlərə müraciət olunur.

- Azərbaycanda feodalizm münasibətləri nə vaxtdan yaranmağa başlamışdı?
- Bu dövrdə hansı siniflər yaranmışdı?
- Feodalizmdən əvvəl hansı sinifli quruluş hakim idi?
- Quldarlıq cəmiyyətində hansı siniflər var idi?

Venn diaqramı əsasında quldarlıq və feodalizmə xas olan xüsusiyyətləri müqayisə edin.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Nəticədə şagirdlər müəyyən edirlər ki, III–V əsrlərdə Albaniya Sasanilərin əsarəti altına düşmüş, öz daxili müstəqilliyini qorumaq üçün onun ordusunu hərbi qüvvə, ərzaqla təmin etmişdi. Albaniya Roma–Sasani müharibələri zamanı öz torpağını itirsə də, yenidən əldə etmişdir. Sasanilər dövlətinin tərkibində olsa da, əhali öz dini dünyagörüşünü qoruyub saxlamışdı.

Şagirdlərə aydın olur ki, mərkəzi hakimiyyətə qarşı etiraz Məzdək hərəkatı ilə nəticələnir.

Ev tapşırığı: III–V əsrlərdə Albaniya əhalisinin dini dünyagörüşü haqqında material toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

- 1) müəyyən etmə;
- 2) təsvir etmə;
- 3) izah etmə.

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Albaniyada feodal münasibətlərinin yaranması dövrünü bilir, xronoloji çərçivəsini müəyyən edə bilmir	Albaniyada feodal münasibətlərinin yaranmasının xronoloji çərçivəsini çətinliklə müəyyənləşdirir	Feodal münasibətlərinin yaranmasının xronoloji çərçivəsini əsasən müəyyənləşdirir	Feodal münasibətlərinin yaranması xüsusiyətlərinə əsasən onun xronoloji çərçivələrini asanlıqla müəyyənləşdirir
Feodal münasibətlərin yaranmasını müəyyənləşdirir	Feodal münasibətlərin yaranmasını təsvir edir	Feodal münasibətlərin yaranmasını zaman oxunda əsasən təsvir edir	Feodal münasibətlərinin yaranmasını zaman oxunda asanlıqla təsvir edir
Dövlətin daxili və xarici siyasətini müəyyənləşdirir	Dövlətin daxili siyasətini izah edir	Dövlətin daxili və xarici siyasətini əsasən izah edir	Albaniya dövlətinin daxili və xarici siyasətini asanlıqla izah edir

25. ALBANIYA V–VI ƏSRLƏRDƏ

Standart: 1.1.1.; 3.1.3.; 4.1.2.

Məqsəd:

1. Albaniyada feodal münasibətlərinin təzahürlərinin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir.
2. Albaniya haqqında mənbələrə əsasında məlumat toplayır, təqdimat hazırlayır.
3. II Vaçə və Vaçaqan haqqında kiçik hekayə qurur.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, Venn diaqramı

İnteqrasiya: Ü-t. 3.1.1., 4.1.2.; Az.d. 2.2.3.

Resurslar: dərslik, iş vərəqləri, xəritə

Motivasiya:

«Albaniya III–V əsrlərdə» elektron vəsaitə baxılır.

– Bu elektron vəsait Sasani–Albaniya münasibətləri haqqında sizdə hansı təsəvvürlər yaratdı?

Şagirdlər öz fikirlərini ifadə edirlər.

– II Vaçə və Vaçaqan haqqında nə deyə bilərsiniz?

Tədqiqat sualı: Albaniya hökmdarları Sasani əsarətindən öz torpaqlarını necə qorudu?

Tədqiqatın aparılması: Tədqiqat aparmaq üçün şagirdlər qruplara ayrılır. Onlara iş vərəqləri paylanır. İş vərəqlərində öz əksini tapan tapşırıqlar:

I qrup: «Albaniya–Sasani münasibətləri V əsrin sonu–VI əsrdə» müəyyənləşdirin.

II qrup: «Albaniya II Vaçə dövründə» hekayə qurun.

III qrup: «Albaniya Vaçaqan dövründə» təqdimat hazırlayın.

IV qrup: «Xristianlıq Albaniyada dərin kök sala bilmədi» – izah edin.

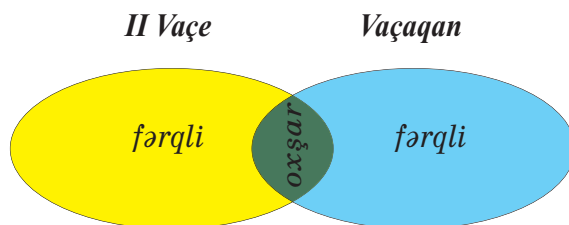
Məlumat mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş zamanda tapşırıqları işləyir, liderlər cavabları təqdim edir. Cavablar dinlənilir.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir, müzakirə olunur, əlavələr edilir. Müəyyən olunmuş meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: Venn diaqramı əsasında II Vaçə və Vaçaqanın yeritdiyi daxili siyasəti müqayisə edin.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Nəticədə şagirdlər II Vaçenin Albaniyanı Sasani əsarətindən necə qurtarmağa çalışmasını, xristian dininə münasibəti, türk-mənşəli etnosların yerli türkmənşəli tayfalarla qaynayıb-qarışmasını, sabir mənşəli Mehranilərin öz hakimiyyətini bərqərar etməsini mənimsəyirlər.

Yaradıcı tətbiqetmə: «Albaniya II Vaçə dövründə» hekayə qurun

Ev tapşırığı: «Türkmənşəli etnosların Azərbaycana gəlişi və nəticəsi» mövzusunda esse yazın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

Qiymətləndirmə meyarları:

1) müəyyənləşdirmə; 2) təqdimat hazırlama; 3) hekayə qurma

Formativ qiymətləndirmə:

I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
Feodal münasibətlərinin təzahürləri haqqında məlumat verir, lakin xronoloji çərçivələrini müəyyən edə bilmir	Çətinliklə feodal münasibətlərinin təzahürlərinin xronoloji çərçivələri müəyyənləşdirir	Feodal münasibətlərinin təzahürlərinin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir	Asanlıqla feodal münasibətlərinin təzahürlərinin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir
Məlumat toplayır, lakin təqdimat hazırlaya bilmir	Məlumat toplayır və çətinliklə təqdimat hazırlayır	Məlumat toplayır və əsasən təqdimat hazırlayır	Asanlıqla məlumat toplayır və təqdimat hazırlayır
Məlumat toplayır, lakin hekayə qura bilmir	Çətinliklə hekayə qurur	Əsasən hekayə qura bilir	Asanlıqla hekayə qura bilir

Hörmətli müəllimlər!

Vəsaitin bu bölümündə sizə təqdim olunan dərs nümunələri mövzular üzrə qoyulmuş standartların sayına və formativ qiymətləndirmə meyarlarına görə əvvəlki nümunələrdən fərqlənir. Bunlar müəllimlərə mövzu üzrə reallaşdırıla biləcək digər standartları (bu standartlar çoxsaylıdır. Onlardan istədiklərinizi tətbiq edə bilərsiniz) və fəndaxili inteqrasiyanın mümkün variantlarını göstərməyə xidmət edir.

Ümumiyyətlə isə vəsaitdə verilmiş dərs modelləri ehkam deyil. Bunlar yalnız müəllimlərə kömək məqsədi daşıyır. Tarix dərslərində müəllimlərin sərbəst işləməsi, yaradıcılığı və digər fənlərlə inteqrasiya üçün geniş imkanlar vardır. Hər bir müəllim bu imkanlardan yararlanaraq dərslərini maraqlı və səmərəli qura, dərslərdə daha çox şagirdin fəal iştirakını təmin edə bilər.

ARXEOLOJİ XƏRİTƏ

(İbtidai icma və erkən feodalizm dövrü abidələri)

Əsas tarixi-arxeoloji abidələr

- Paleolit
- Mezolit
- Neolit
- Eneolit
- Erkən Tunc dövrü
- ▲ Orta Tunc dövrü
- Son Tunc – Erkən Dəmir dövrü
- Antik dövr
- Erkən orta əsrlər

DƏRS NÜMUNƏLƏRİ

Mövzu: Azərbaycan ərazisində Alt Paleolit dövrü

Təlim məqsədi

Standartlar: 1.1.1.; 1.1.2.; 1.2.1.; 1.2.2.; 2.1.1.; 2.1.2.

- 1) Paleolit dövründə baş vermiş hadisələrin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
- 2) Paleolit dövrünü zaman oxunda təsvir edir;
- 3) Paleolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
- 4) İllüstrasiyalar əsasında sadə tədqiqatlar aparır;
- 5) Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir;
- 6) Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində ilk insan məskənlərini müəyyənləşdirir.

Təlim forması: qruplarla iş

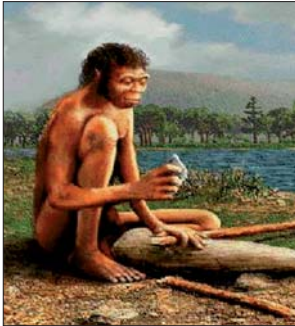
Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İnteqrasiya: Ü-t. 1.1.3.; 1.1.1.; 3.1.2.; 2.1.2.; Riy. 1.1.3.; Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.; C. 3.2.3.; 3.1.2.; H-b. 1.2.1.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqləri, illüstrasiyalar, dərslik, marker

Dərsin gedişi:

Motivasiya: Müəllim lövhədə əks olunan illüstrasiyaları göstərir, şagirdlərdən soruşur:

– Bu illüstrasiyalar haqqında nə deyə bilərsiniz? – Onlar hansı dövrü əhatə edir?
Şagirdlər illüstrasiyalar haqqında öz fərziyyələrini irəli sürürlər.

– Zaman oxu nəyi əks etdirir? Onun üzərində əks olunanlar haqqında nə bilir-siniz?

	Qədim dövr																												
	Minilliklər												Əsrlər																
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
	Eradan əvvəl (e.ə.)														Bizim era (b.e.)														

Şagirdlər sxemdə əks olunan dövrlər haqqında öz bilgilərini əks etdirirlər.

Lazımı anda müəllim onlara istiqamət verir və hər şeyə aydınlıq gətirir.

25 il = 1 rüb

100 il = 1 əsr

10 əsr = 1000 il

Tədqiqat sualı: Azərbaycan ərazisi – Qarabağ hansı səbəbdən ən qədim insanların məskəni olmuşdu?

Tədqiqat sualına cavab tapmaq üçün şagirdlər dörd qrupa bölünür. Qruplara iş vəzifələri paylanılır.

(Müəllim qrupların bölünməsinə nəzarət edir. Qruplara müxtəlif səviyyəli şagirdlər cəlb edilməli və hər bir mövzuda qrupların tərkibi dəyişməlidir. Qrup daxilində müəyyən vəzifələr bölünməli, lider qrup adından təqdimatı etməlidir.)

Tədqiqatın aparılması:

Qruplar aşağıdakı suallar əsasında tədqiqat aparırlar:

Tədqiqat mübadiləsi: Qruplar müəyyən olunmuş zamanda cavabları hazırlayıp, təqdim edir.

I qrup: İnsanların məskən salması üçün hansı vacib şərtlər lazımdır? Müəyyən-ləşdirin.

II qrup: Ən qədim əmək alətləri. Bu alətləri təsvir edin (rəsmlə).

III qrup: Azıx mağarasından tapılmış maddi mənbələrin əhəmiyyətini müəyyən edin.

IV qrup: Odun insan həyatında rolunu izah edin.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar dinlənilir. Əlavələr edilir və qiymətləndirilir.

Müzakirə üçün aşağıdakı suallar verilə bilər:

– Mənimsəmə təsərrüfatı dedikdə nə başa düşürsünüz? İzah edin.

– Alt Paleolitdə qədim insanların əmək alətlərini müəyyən edin.

– Xəritədə ən qədim insanların yaşadığı məkanları – Qarabağ (Azıx, Tağlar, Zar), Naxçıvan (Qazma), Qazax (Daşsalahlı, Damcılı), Lerik (Buzeyir) rayonlarını müəyyən edin.

– Zaman oxunda ən qədim insanın – Azıxantropun yaşadığı dövrü qeyd edin.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Yaradıcı tətbiqetmə: Azıx adamının həyatını təsvir edin – hekayə qurun.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlərə bəlli olur ki, qədim Qarabağın təbii-coğrafi şəraiti, Quruçay sahilindəki sıx meşələr, zəngin heyvanat aləmi, münbit torpağı, əmək aləti hazırlamaq üçün müxtəlif daşlar, mülayim iqlim, soyuqlar düşdükdə təbii dağ mağarası qədim insanların burada məskən salmasına zəmin yaratmışdı.

Qədim insanların həyat tərzindən bəhs edən sənədli filmin göstərilməsi əldə edilmiş bilgiləri bir daha möhkəmləndirir.

Mövzuya dair elektron materiallara baxılır.

Ev tapşırığı: Azərbaycan xəritəsində Alt Paleolit düşərgələrinin yerləşdiyi məkanları müəyyənəndirin.

Meyarlar əsasında qiymətləndirmə aparılır.

№	Şagirdlərin fərdi qiymətləndirmə meyarları	I	II	III	IV
		səviyyə	səviyyə	səviyyə	səviyyə
1.	Paleolit dövrünün xronoloji çərçivələrini müəyyənəndirmə				
2.	Paleolit dövrünü zaman oxunda təsvir etmə				
3.	Paleolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah etmə				
4.	İllüstrasiyalar əsasında sadə tədqiqat aparma				
5.	Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirmə				
6.	Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində ilk insan məskənlərini müəyyənəndirmə				

Mövzu: Azərbaycan Orta və Üst Paleolit dövründə

Təlim məqsədi

Standartlar: 1.1.1.; 1.1.2.; 1.2.1.; 1.2.2.; 1.3.1.

- 1) Alt və Orta Paleolit xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
- 2) Alt və Orta Paleolit dövründə baş vermiş hadisələri zaman oxunda təsvir edir;
- 3) Dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
- 4) İllüstrasiya və yaxud muzey eksponatları əsasında sadə tədqiqatlar aparır;
- 5) İnsanların birgə yaşamasının müxtəlif formalarını, ulu icma və qəbilə icmasını fərqləndirir.

Təlim forması: qruplarla və kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, Venn diaqramı

İntegrasiya: Ü.t. 1.1.3.; 3.1.2.; 2.1.1.; Az-d. 1.2.4.

Resurslar: İKT, iş vərəqləri, dərslik

Dərsin gedişi:

Motivasiya:

Ən qədim dövr – İnsan sürüləri – Orta Paleolit – Neandertal insan –
Üst Paleolit – Homo sapiens – Rabitəli nitq – Qəbilə icması

Yuxarıda göstərilənlər haqqında nə bilirsiniz?

	Qədim dövr																												
	Minilliklər																		Əsrlər										
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
	Eradan əvvəl (e.ə.)																		Bizim era (b.e.)										

Tədqiqat sualı:

– Dövrələrin dəyişməsi və insanların inkişafı özünü hansı əlamətlərdə göstərirdi? Problemin həllinə istiqamətləndirmək üçün müəllim şagirdləri qruplara bölür və onlara iş vərəqləri təqdim edir.

I qrup: Orta Paleolitə xas olan xüsusiyyətləri şərh edin.

II qrup: Üst Paleolitə xas olan xüsusiyyətləri müəyyən edin.

III qrup: «Bacarıqlı» və «ağıllı insan» bir-birindən nə ilə fərqlənirdi? İzah edin.

IV qrup: Ulu icma ilə qəbilə icması arasındakı fərqləri izah edin.

Tədqiqatın aparılması: Müəyyən olunmuş zamanda qruplar cavabları hazırlayıb və təqdim edirlər.

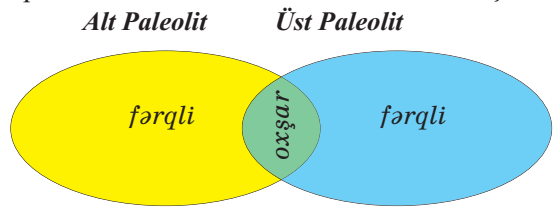
Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş:

Sinfin iştirakı ilə Venn diaqramı qurulur. Alt Paleolit və Üst Paleolit oxşar və fərqli cəhətləri sadalanır:

- dövr – minilliklər;
- ərazi;
- əhalinin məskunlaşması;
- ov heyvanları;
- əmək alətləri;

– fiziki quruluşu; beyinin həcmi; nitqi; əməyə münasibəti; birlik forması; qadının mövqeyi, rolu.

Sənədli film əsasında Neandertal insanın və Homo sapiensin həyat təzi izlənilir.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlərə bəlli olur ki, Neandertallar və Homo sapienslərin həyat təzini, istifadə etdikləri əmək alətlərini, məşğuliyyətlərini fərqləndirməklə onların şüur və düşüncələrindəki dəyişikliklər, insan cəmiyyətinin inkişafında olan təkamül göstərilir. Bu təkamülü insanların fiziki inkişafında, onların birgəyaşayış qaydalarında görür və dəyərləndirirlər.

Yaradıcı təbiiqetmə: «Homo sapienslərin həyat təzi» – hekayə qurun.

Ev tapşırığı: Bacarıqlı insan və Homo sapiens necə fərqlənirdi? Fikir mübadiləsinə hazırlaşın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

№	Şagirdlərin fərdi qiymətləndirmə meyarları	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
1.	Mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyənetmə				
2.	Mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda müəyyənetmə				
3.	Dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izahetmə				
4.	İllüstrasiya əsasında sadə təqdimatlar aparma				
5.	İnsanların birgə yaşamasının müxtəlif formalarını fərqləndirmə				

Mövzu: Mezolit – Orta Daş dövrü

Təlim məqsədi

Standartlar: 1.1.1.; 1.1.2.; 1.2.1.; 1.2.2.; 1.3.1.; 2.1.1.; 2.1.2.

- 1) Mezolit dövrü abidələrinin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
- 2) Mezolit dövrü hadisələrini, təzahürləri zaman oxunda təsvir edir;
- 3) Mezolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
- 4) İllüstrasiya əsasında sadə tədqiqatlar aparır;
- 5) İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirir;
- 6) Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir;
- 7) Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Mezolit dövrünün insan məskənlərini müəyyənləşdirir.

Təlim forması: kollektiv və qruplarla iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.3.; 1.1.1.; 3.1.2.; Riy. 1.1.3.; Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.; 1.2.4.; C. 3.2.3.; 3.1.2.; H-b. 1.2.1.

Resurslar: İKT, xəritə və iş vərəqləri, illüstrasiya və şəkillər, dərslik, marker

Dərsin gedişi:

Motivasiya:

- Bu illüstrasiyalar hansı dövrə aiddir?
- Onlar sizdə hansı təsəvvürlər oyatdı?
- Hansı daşlardan əmək alətləri hazırlanırdı? İzah edin.
- Paleolit və Mezolit dövrü daş əmək alətlərini müqayisə edin.

	Qədim dövr																													
	Minilliklər														Əsrlər															
	100	40	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5
Eradan əvvəl (e.ə.)														Bizim era (b.e.)																

Tədqiqat sualı: İstehlak təsərrüfatından istehsal təsərrüfatına keçid necə baş verdi?

Tədqiqatın aparılması:

İş vərəqləri qruplara paylanır. Qruplarda aşağıdakı tapşırıqlar işlənir.

I qrup: Ox və kamanın ixtirasının əhəmiyyətini izah edin.

II qrup: İlk ibtidai maldarlığın əsası qoyuldu. İzah edin.

III qrup: İbtidai əkinçilik hansı ehtiyacdən yaranmışdı? İzah edin.

IV qrup: Qobustandan əldə edilən maddi mənbələrin əhəmiyyətini dəyərləndirin.

V qrup: Qobustanda yaşamış qədim insanların həyat tərzini təsvir edin.

Məlumatın mübadiləsi: Cavablanır, təqdim olunur və oxunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar müzakirə olunur, əlavələr edilir və qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					
V					

Kollektiv iş: Paleolit və Mezolit dövrü əhalisinin birgəyaşayış formalarını müqayisə edin.

– Xəritədə Mezolit dövrü abidələrinin yerləşdiyi əraziləri göstərin.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlər Mezolit dövründə Qobustanın təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqədar olaraq qədim insanların bu məkanda məskunlaşmasını, əkinçilik, maldarlıq, balıqçılıqla məşğul olmasını, daşdan mikrolit alətlər (üçkünc, kəsici, gəzli), sümükdən harpunlar düzəltmələrini, onların öz həyat tərzlərini qayalar üzərində əks etdirmələrini mənimsəyirlər.

Yaradıcı təbiiqetmə: «Mezolit dövründə istehsal təsərrüfatı» – hekayə qurun.

Ev tapşırığı: «Açıq səma altında muzey» haqqında məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

№	Şagirdlərin fərdi qiymətləndirmə meyarları	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
1.	Orta Daş dövrü təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyən etmə				
2.	Orta Tunc dövrü təzahürləri zaman oxunda təsvir etmə				
3.	Mezolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah etmə				
4.	İllüstrasiyalar əsasında sadə tədqiqatlar aparma				
5.	İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirmə				
6.	Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirmə				
7.	Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Mezolit dövrünün insan məskənlərini müəyyən etmə				

Mövzu: Neolit inqilabı. Eneolit dövrü

Təlim məqsədi

Standartlar: 1.1.1.; 1.1.2.; 1.2.1.; 1.2.2.; 1.3.1.; 2.1.1.; 2.1.2.

- 1) Neolit və Eneolit dövrünə aid hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
- 2) Neolit və Eneolit dövrünün hadisə, proses və təzahürlərini zaman oxunda təsvir edir;
- 3) Dövrün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
- 4) İllüstrasiya və yaxud muzey eksponatları əsasında sadə tədqiqatlar aparır;
- 5) Mezolit dövrü insanların bircəyayışının müxtəlif formalarını fərqləndirir;
- 6) Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir;
- 7) Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Neolit və Eneolit yaşayış məskənlərini müəyyənləşdirir.

Təlim forması: qruplarla və kollektiv iş, fərdi iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.1.; 3.1.2.; 2.1.2.; Riy. 1.1.3.; C. 3.1.2.

Resurslar: İKT, iş vərəqləri, illüstrasiyalar, dərslik

Dərsin gedişi:

Motivasiya:

Keçmiş mövzu ilə bağlı maddi mənbələr (ox və kaman, maldarlıq, əkinçilik, əhliləşdirilmiş ilk heyvan) göz önünə gətirilərək, əldə olunmuş bilgilər yada salınır və diqqət yeni biliklərin yaranması istiqamətinə yönəldilir. İlk yardımçı vəsait illüstrasiyalar ola bilər.

Şagirdlərə müraciət olunur.

– Bu illüstrasiyalarda gördükləriniz əvvəlki mərhələdən hansı üstünlükləri ilə fərqlənir?

– Zaman oxunda Neolit və Eneolit dövrlərini qeyd edin.

Qədim dövr																													
Əsrlər																								Əsrlər					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																								Bizim era (b.e.)					

Tədqiqat sualı: Neolit və Eneolit dövərində insanların həyatında hansı yeniliklər baş verdi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplara tapşırıqlar verilir.

I qrup: Neolit dövərində insanların təsərrüfat həyatını təsvir edin.

II qrup: Neolit dövərində baş verən yenilikləri nə üçün Neolit inqilabı adlandırırırlar? Fikrinizi əsaslandırın.

III qrup: Neolit və Eneolit dövrü insanların birgəyaşayış qaydaları Paleolit dövərindən fərqlənir. İzah edin.

IV qrup: Neolit və Eneolit dövrlərində cəmiyyətdə qadınların mövqeyini dəyərləndirin.

V qrup: Neolit və Eneolit dövrlərində insanların dini görüşlərini təsvir edin.

Cavablar təqdim olunduqdan sonra oxunub müzakirə edilir, əlavələr olunur və münasibət bildirilir.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					
V					

Kollektiv iş:

– Müəllimin bələdçiliyi ilə verilmiş illüstrasiyadan istifadə edərək «Eneolit dövrü əhalisinin yaşayış məskənləri» mövzusunda mətn tərtib olunur və mətnlər oxunur, müzakirə edilir.

– Xəritədə Neolit və Eneolit dövrü abidələrinin yerləşdiyi məkanları göstərin, qədim insanların məskunlaşdığı (su mənbələrinə yaxın) yerləri səciyyələndirin.

Fərdi iş:

– Eneolit dövründə qadının mövqeyi ilə müasir dövrdə qadının mövqeyini müzakirə edin.

Ümumiləşdirmə aparılır: Nəticə olaraq Neolit və Eneolit dövrü insanların həyat tərzini, məşğuliyyətləri, dini inancları, adət-ənənələri müəyyən edilir və cəmiyyətdə olan irəliləyişlər, yeniliklər aydınlaşdırılır.

Ev tapşırığı: «Neolit dövründə insanların həyatı» haqqında məlumat toplayın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

№	Şagirdlərin fərdi qiymətləndirmə meyarları	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
1.	Neolit və Eneolit dövründə hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyən etmə				
2.	Neolit və Eneolit dövrünün hadisə, proses və təzahürlərini zaman oxunda təsvir etmə				
3.	Neolit və Eneolit dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah etmə				
4.	İllüstrasiya əsasında sadə tədqiqatlar aparma				
5.	İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirmə				
6.	Qədim insanın həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirmə				
7.	Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Neolit və Eneolit dövrü məskənlərini müəyyən etmə				

Mövzu: Son Tunc – İlk Dəmir dövrü

Təlim məqsədi

Standartlar: 1.1.1.; 1.1.2.; 1.2.1.; 1.2.2.; 2.1.1.; 2.1.2.; 5.1.2.

- 1) Son Tunc və İlk Dəmir dövründə hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
- 2) Son Tunc – İlk Dəmir dövründə mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda təsvir edir;
- 3) Son Tunc – İlk Dəmir dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu izah edir;
- 4) İllüstrasiyalar əsasında sadə tədqiqatlar aparır;
- 5) Son Tunc və İlk Dəmir dövrü insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir;
- 6) Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Son Tunc – İlk Dəmir dövrü məskənlərini müəyyənləşdirir;
- 7) Son Tunc və İlk Dəmir dövründə Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edir.

Təlim forması: qruplarla, cütlərlə iş, kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə

İntegrasiya: Ü-t. 2.1.2.; 5.1.2.; C. 3.1.2.; F. 3.2.2.; B. 1.1.1.

Resurslar: xəritə, dərslik, iş vərəqləri, illüstrasiyalar

Dərsin gedişi:

Motivasiya:

Şagirdlərə müraciət olunur.

- Bu illüstrasiyalar haqqında nə deyə bilərsiniz?
- Hansı səbəbdən müdafiə qurğularına ehtiyac yarandı?
- Son Tunc və İlk Dəmir dövrü yaşayış məskənlərini təsvir edin.
- Qobustanda insanların həyat tərzinin bu qayaüstü təsvirlərlə bağlılığını izah edin.
- Şəkillər əsasında sənətkarlığın inkişaf sahələrini müəyyən edin.

Tədqiqat sualı: Son Tunc və İlk Dəmir dövründə ibtidai cəmiyyətin həyatında hansı yeniliklər baş verdi?

Tədqiqatın aparılması: Qruplar cavabları işləyir, təqdim edir.

Kiçik qruplarla iş aparılır. İş vərəqində aşağıdakı tapşırıqlar qoyula bilər:

I qrup: Son Tunc və İlk Dəmir dövründə yaşayış məskənləri necə qurulurdu? İzah edin.

II qrup: Tikililər nə məqsədlə qurulurdu? Onlar yaşayış binalarından necə fərqlənirdi? İzah edin.

III qrup: Üçüncü ictimai əmək bölgüsü baş vermişdi. İzah edin.

IV qrup: Son Tunc – İlk Dəmir dövründə hansı mədəniyyət formalaşmışdı? Xüsusiyyətlərini göstərin.

- Qrupların cavabları müzakirə edilir, əlavələr olunur.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Kollektiv iş: Son Tunc və İlk Dəmir dövrü əhalisinin mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini izah edin.

Ümumiləşdirmə və nəticə: Şagirdlərə bəlli olur ki, Son Tunc – İlk Dəmir dövrü e.ə XIV–VII əsrləri əhatə edir. Bu dövrdə ətrafı möhkəm müdafiə divarları ilə möhkəmlənmiş tikililər, kurqanlar yaranmışdır. Bu dövr, həmçinin üçüncü ictimai əmək bölgüsü, Ön Asiya, Şərqi ölkələri ilə ticarət əlaqələri, Xocalı–Gədəbəy, Talış–Muğan mədəniyyətləri ilə səciyyələnir. Ticarətin inkişafında at, dəvə kimi minik vasitəsindən quru yollarda, su yollarında gəmi və qayıqlardan istifadə edilmişdir.

Cütlərlə iş. Verilmiş söz birləşmələri əsasında mətn tərtib edin.

- 1) Son Tunc dövrü yaşayış evləri, tikililər
- 2) Son Tunc dövründə əhalinin təsərrüfat həyatı
- 3) Tunc dövründə ticarət və mübadilə
- 4) Son Tunc dövrü mədəniyyəti
- 5) Xəritədə Tunc dövrü mədəniyyətlərinin formalaşdığı məkanları qeyd edin.

Yaradıcı tətbiqetmə: Son Tunc dövrünün xüsusiyyətlərini müəyyən edin.

Ev tapşırığı: Neolit inqilabı haqqında məlumat toplayın. Fikir mübadiləsinə hazırlaşın.

Refleksiya və qiymətləndirmə meyarları:

№	Şagirdlərin fərdi qiymətləndirmə meyarları	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
1.	Son tunc və İlk Dəmir dövründə mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyən etmə				
2.	Son Tunc – İlk Dəmir dövründə mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda təsvir etmə				
3.	Son Tunc – İlk Dəmir dövrünün öyrənilməsində maddi mənbələrin rolunu müəyyən etmə				
4.	İllüstrasiya və yaxud muzey eksponatları əsasında sadə tədqiqatlar aparma				
5.	Tunc dövrü insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirmə				
6.	Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində Son Tunc – İlk Dəmir dövrü məskənlərini müəyyən etmə				
7.	Son Tunc və İlk Dəmir dövründə Azərbaycan mədəniyyətinin müxtəlif xalqların mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələrini müəyyən etmə				

Mövzu: Albaniya dövlətinin yaranması

Təlim məqsədi

- Standartlar: 1.1.1.; 1.1.2.; 1.2.1.; 1.2.2.; 1.3.1.; 2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.1.; 3.1.3.
- 1) Albaniyada baş vermiş mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyənləşdirir;
 - 2) Albaniyada baş vermiş mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda təsvir edir;
 - 3) E.ə. IV–III əsrlərin öyrənilməsində maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah edir;
 - 4) İllüstrasiya əsasında sadə tədqiqatlar aparır;
 - 5) İnsanların birgəyaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirir;
 - 6) Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirir;
 - 7) Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində qədim dövlət – Albaniyanın ərazisini müəyyənləşdirir;
 - 8) Albaniyanın yaranmasını, idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir edir;
 - 9) Qədim Azərbaycan dövləti Albaniya haqqında mənbələr əsasında məlumatlar toplayır, təqdim edir.

Təlim forması: qruplarla iş və kollektiv iş

Təlim üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, Venn diaqramı

İntegrasiya: Ü-t. 1.1.3.; 1.1.1.; 3.1.2.; 2.1.1.; 2.1.2.; 3.1.1.; Riy. 1.1.3.; Ə. 1.1.4.; Az-d. 3.1.2.; 1.2.4.; 2.2.3.; C. 3.1.2.; 3.2.1.; H-b. 2.1.2.

Resurslar: İKT, xəritə, iş vərəqləri, illüstrasiya və şəkillər

Dərsin gedışı:

Motivasiya:

- Gördüyünüz xəritədə Albaniyanın coğrafi mövqeyini təsvir edin.
- Albaniya dövlətinin əhalisini müəyyən edin.
- Albaniya ərazisində yaşayan tayfalar öz təsərrüfat həyatlarını necə qurmuşdular? İzah edin.
- Zaman oxunda Albaniyanın yaranması tarixini qeyd edin.
- Dövlət və dövlət qurumu dedikdə nə başa düşürsünüz? İzah edin.

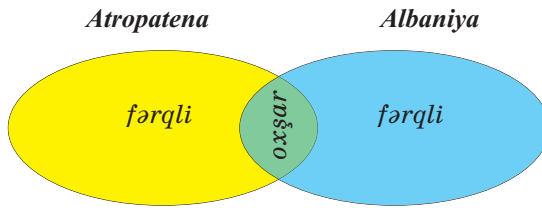

Qədim dövr																													
Əsrlər																								Əsrlər					
24	23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	1	2	3	4	5	6
Eradan əvvəl (e.ə.)																								Bizim era (b.e.)					

Tədqiqat sualı:

Qədim Albaniya dövlətində sosial-iqtisadi münasibətlər necə qurulmuşdur?

– Venn diaqramında Atropatena və Albaniyanın tarixini müqayisə edin.

Tədqiqatın aparılması:

– Qruplarda iş aparmaq üçün aşağıdakı tapşırıqlar verilə bilər:

I qrup: Albaniya dövləti hansı şəraitdə yaranmışdır. İzah edin.

II qrup: «Albaniyanın əhalisi və onların həyat tərzini» təsvir edin.

III qrup: «Alban əhalisi içərisində təbəqələşmə» – təsvir edin.

IV qrup: Albaniyada dövlətin idarə olunmasını müəyyənləşdirin.

Məlumatın mübadiləsi: Cavablar müəyyən olunmuş zaman çərçivəsində işlənilir.

Təqdim olunur.

Məlumatın müzakirəsi: Cavablar oxunur, müzakirə olunur. Əlavələr edilir. Qiymətləndirmə aparılır.

Qrupların qiymətləndirmə meyarları:

Qruplar	Mənbələrdən düzgün istifadə	Təqdim etmə	Tapşırıq vaxtında yerinə yetirilib	Əməkdaşlıq	Ümumi nəticə
I					
II					
III					
IV					

Ümumiləşdirmə və nəticə: Albaniyanın ərazisi, əhalisi və onlar arasında bərabərsizlik, insanların təbəqələşməsi, hərbi işi haqqında məlumat şagirdlər tərəfindən mənimsənilir və müstəqil fikir yaranır.

Yaradıcı təbiiqetmə: «Albaniyada hərbi işi» mövzusunda mətn tərtib edin.

Ev tapşırığı: Albaniyanın yaranması, idarə olunması, sosial-iqtisadi münasibətləri haqqında məlumat toplayın və fikir mübadiləsinə hazırlaşın.

Refleksiya və qiymətləndirmə:

№	Şagirdlərin fərdi qiymətləndirmə meyarları	I səviyyə	II səviyyə	III səviyyə	IV səviyyə
1.	Albaniyada baş vermiş mühüm hadisə, proses və təzahürlərin xronoloji çərçivələrini müəyyən etmə				
2.	Albaniyada baş vermiş mühüm hadisə, proses və təzahürləri zaman oxunda təsvir etmə				
3.	Dövrün öyrənilməsində maddi və yazılı mənbələrin rolunu izah etmə				
4.	İllüstrasiyalar əsasında sadə tədqiqatlar aparma				
5.	E.ə. IV–III əsrlərdə insanların birgə yaşayışının müxtəlif formalarını fərqləndirmə				
6.	Qədim insanların həyat tərzini və məşğuliyyətini Azərbaycan ərazisinin təbii-coğrafi şəraiti ilə əlaqələndirmə				
7.	Xəritələrdə Azərbaycan ərazisində qədim dövlətləri – Atropatena, Albaniya müəyyən etmə				
8.	Azərbaycanda qədim dövlətlərin yaranmasını, idarə olunmasını, sosial-iqtisadi münasibətləri təsvir etmə				
9.	Qədim Azərbaycan dövləti Albaniya haqqında mənbələr əsasında məlumatlar toplama, təqdim etmə				

QIYMƏTLƏNDİRMƏ VASİTƏLƏRİNƏ DAİR NÜMUNƏLƏR

1. İbtidai insanların həyatı öyrənilmişdir.

- a) arxeoloji materiallar əsasında
- b) yazılı qaynaqlar əsasında
- c) ərəb səyyahlarının məlumatları əsasında
- d) yunan-Roma müəlliflərinin məlumatları əsasında

2. Hicri eranın başlanğıcı götürülür:

- a) 510-cu ildən
- b) 622-ci ildən
- c) 630-cu ildən
- d) 610-cu ildən

3. Qədim insanların ilkin məskənləri aşkar edilmişdir:

- 1. Qarabağda, Naxçıvanda
 - 2. Qazaxda, Şəkiddə
 - 3. Gəncəçayda, Lerikdə
 - 4. Qazaxda, Cəlilabadda
- a) 1,2 b) 2,3 c) 1,4 d) 2,4

4. Uyğun variantı müəyyənləşdirin.

- a) Azıx adamı – Alt Paleolit
- b) oddan istifadə – Üst Paleolit
- c) harpunun yaranması – Mezolit
- d) ulu icma – Üst Paleolit

5. Mənim səmə təsərrüfatı adlanırdı:

- a) istehsal təsərrüfatı
- b) istehlak təsərrüfatı
- c) əkinçilik təsərrüfatı
- d) maldarlıq təsərrüfatı

6. Azıx mağarasında ən qiymətli tapıntı idi:

- a) daşdan qurulmuş ocaq yeri
- b) çay daşından hazırlanmış daş əmək alətləri
- c) qədim insanın alt çənə sümüyü
- d) üstünə işarələr çəkilmiş ayı kəllə sümüyü

7. Azıxantropolar yaşamışlar:

- a) 1,5 milyon il bundan əvvəl
- b) 350–400 min il bundan əvvəl
- c) 2–3 milyon il bundan əvvəl
- d) 40 min il bundan əvvəl

8. Tarix hesablanır:

- a) qədim insanın meydana gəlməsindən
- b) ibtidai icma quruluşunun yaranmasından
- c) Daş dövrünün ilkin mərhələsindən
- d) müəyyən bir başlanğıc anından

9. Xronoloji ardıcılıqla müəyyən edin:

- 1) neandertal insan yaşamışdı
 - 2) qəbilə icması yaranmışdı
 - 3) səsli nitq yaranmışdı
 - 4) ulu icma yaranmışdı
- a) 4, 1, 3, 2 b) 1, 4, 3, 2 c) 1, 2, 4, 3 d) 4, 3, 2, 1

10. «Ağıllı insan» yaranmışdı:

- a) Azıxantropun yaşadığı Alt Paleolitdə
- b) Neandertal insanın formalaşdığı Orta Paleolitdə
- c) Qəbilə icmasının yarandığı Üst Paleolitdə
- d) Ox və yayın ixtira olunduğu Mezolit dövründə

11. Azıx mağarasından 700 min il əvvələ aid tapılmışdır:

- a) daş əmək alətləri
- b) nəsli kəsilmiş heyvan sümükləri
- c) insanın alt çənə sümüyü
- d) ətrafı daşla qurulmuş ocaq yeri

12. Ulu icmanı qəbilə icması əvəz etmişdi:

- a) Üst Paleolitdə
- b) Tunc dövründə
- c) Alt Paleolitdə
- d) Orta Paleolitdə

13. Tarixi Azərbaycan torpağında yaşamamışdır:

- a) gərgərlər, hunlar, naxçlar
- b) xəzərlər, sabirlər, oğuzlar
- c) germanlar, mikenlər, yunanlar
- d) lullubilər, kutilər, turukkilər

14. Qədim insanın ilk əmək aləti olmuşdur:

- a) bazalt daşdan təbərzinlər, daş baltalar
- b) dəvəgözü daşından qaşovlar, sıyrığaclar
- c) sivri daş, yerqazan çubuq, dəyənək
- d) toxa, xış, kotan

15. Ulu icmaya aid deyil:

- a) bu kollektivlər daimi olmurdu; tez-tez dağılırdı
- b) dəstə-dəstə kiçik qrup halında yaşayırdılar
- c) daimi yaşayış yerləri var idi
- d) əmlak bərabərsizliyi yox idi

16. Alt Paleolit abidəsidir:

- a) Lerikdə Buzeyir mağarası
- b) Qazaxda Daşsalahlı mağarası
- c) Qarabağda Azıx mağarası
- d) Naxçıvanda Oğlanqala

17. Quruçay dərəsinin yüksəkliyində yerləşən mağara:

- a) Tağlar mağarası
- b) Zar mağarası
- c) Azıx mağarası
- d) Buzeyir mağarası

18. Daha əvvəl baş vermişdi

- a) dairəvi formada evlər qurulmağa başlandı
- b) toxa əkinçiliyi yarandı
- c) Quruçay mədəniyyəti formalaşdı
- d) istehsal təsərrüfatına keçidin əsası qoyuldu

19. Azıx ocağı aiddir:

- a) eramızdan 1700 il əvvələ
- b) eramızdan 700 min il əvvələ
- c) eramızdan 1,5 min il əvvələ
- d) eramızdan 350 min il əvvələ

20. 1968-ci ildə Azıx mağarasında tapılmışdı:

- a) üzəri cızılmış ayı kəlləsi
- b) qədim insanın alt çənə sümüyü
- c) ətrafı daşla qurulmuş ocaq qurğusu
- d) gildən düzəldilmiş qab

21. Mezolit dövründə:

- a) qəbilə icması yarandı
- b) süni od əldə olundu
- c) istehsal təsərrüfatına keçidin əsası qoyuldu
- d) at əhliləşdirildi

22. İnsanlar ox və kamanı kəşf etdilər:

- a) Qədim Daş dövründə
- b) İlk Tunc dövründə
- c) Orta Daş dövründə
- d) Yeni Daş Dövründə

23. Ox və kamanın əhəmiyyəti:

- 1. Uzaq məsafədən heyvanları ovlayır, təhlükəsizliyi təmin edirdi
 - 2. Ox və kamanla daha çox heyvan ovlayırdılar
 - 3. Heyvanların qovularaq ovlanmasına son qoyuldu
 - 4. Pusqu qurub heyvanları ovlamaq artıq həyata keçirilmirdi
- a) 3,4 b) 1,2 c) 2,4

24. Mezolit dövrünə aid deyil:

- a) ilkin əkinçiliyin əsası qoyuldu
- b) ox, kaman ixtira edildi
- c) ilkin toxuculuq yarandı
- d) xıuş əkinçiliyi formalaşdı

25. Xronoloji ardıcılığı müəyyən edin:

- 1. qəbilə icması yarandı
 - 2. ox, kaman ixtira olundu
 - 3. oddan istifadə formalaşdı
 - 4. istehsal təsərrüfatına keçidin əsası qoyuldu
- a) 4,3,1,2 b) 3,2,4,1 c) 3,4,2,1 d) 1,2,4,3

26. Mezolit dövrü abidəsidir:

- a) Qobustan, Damcılı
- b) Qaraköpəktəpə, Günəştəpə
- c) Sərkərtəpə, Üzərliktəpə
- d) Əliköməktəpə, Daşsalahlı

27. İbtidai incəsənət inkişaf etmişdi:

- a) Qobustan abidəsində, Gəmiqayada
- b) Göytəpə abidəsində, Üzərliktəpədə
- c) II Kültəpə abidəsində, Qaraköpəktəpədə
- d) Zarda, Tağlarda

28. İy uclarından istifadə edirdilər:

- a) metalışləmədə, tunc emalında
- b) əkinçilikdə, yerin yumşaldılmasında
- c) toxuculuqda, geyimlərin hazırlanmasında
- d) ovçuluqda, dəri aşılmasında

29. Ataxaqanlıqı anaxaqanlıqını əvəz etmişdi:

1. Dulusçuluğun yüksək inkişafı ilə
 2. Xış əkinçiliyinin yaranması ilə
 3. Metalişləmə sənətinin inkişafı ilə
 4. Tayfaların ağsaqqallar tərəfindən idarə olunması ilə
- a) 2,3 b) 1,2 c) 3,4

30. Mezolit dövründə insanlar ixtira etdilər:

- a) daşdan kəsici alətləri, ağac xışı
- b) harpunu, daş toppuzları
- c) ox və kamanı, kiçik ölçülü daş alətləri
- d) misdən hazırlanan əmək alətlərini

31. Hadisələri xronoloji ardıcılıqla yazın:

- 1) birinci böyük əmək bölgüsü yarandı
 - 2) od əldə olundu
 - 3) qəbilə icması yarandı
 - 4) ox və kaman ixtira olundu
-

32. Mezolit dövründə:

- 1) ox və kaman ixtira olundu
 - 2) ibtidai maldarlığın əsası qoyuldu
 - 3) ilk əkinçilik vərdisləri yarandı
 - 4) ulu icma hakim idi
 - 5) Homo sapienslər yaşadı
 - 6) ilkin toxuculuq yarandı
-

33. Xronoloji ardıcılıqı müəyyən edin:

1. süni od əldə olundu
 2. ilk metal mis kəşf olundu
 3. ox və kaman ixtira olundu
 4. xış əkinçiliyi formalaşdı
- a) 1,2,3,4 b) 4,3,1,2 c) 1,3,2,4 d) 2,3,4,1

34. Xronoloji ardıcılıqı müəyyən edin:

- 1) Azıx adamı yaşadı
 - 2) istehsal təsərrüfatına keçildi
 - 3) qəbilə icması yarandı
 - 4) neandertal insan formalaşdı
- a) 1,3,4,2 b) 2,4,3,1 c) 1,4,3,2 d) 2,1,3,4

35. Tunc dövrünün əmək aləti idi:

- a) ox və kaman
- b) harpun və dəyənək
- c) toxa, mikrolitlər
- d) xış, həvəngdəstə

36. Azərbaycan ərazisində yaşamamışlar:

- a) lullubilər, kutilər, sular
- b) hetlər, franklar, qotlar
- c) qarqarlar, naxçlar, utilər
- d) kaspilər, kadusilər, qarqarlar

37. Tunc dövrü əkinçiliyi adlanırdı:

- a) sümük alətin istifadə edilməsi ilə toxa əkinçiliyi
- b) ağac xışın tətbiqi ilə xış əkinçiliyi
- c) bol yağışların düşməsi ilə dəmyə əkinçiliyi
- d) tunc alətlərin istifadəsi ilə əkinçilik

38. Orta Tunc dövründə formalaşmışdır:

- a) Quruçay mədəniyyəti
- b) Boyalı qablar mədəniyyəti
- c) Kür-Araz mədəniyyəti
- d) Mustye mədəniyyəti

39. Azərbaycanın cənub ərazilərində ilk dövlət qurumları yaranmışdır:

- a) e.ə. IV minillikdə
- b) e.ə. I minillikdə
- c) e.ə. III minillikdə
- d) e.ə. II minillikdə

40. Daha əvvəl baş vermişdir:

- a) «Boyalı qablar mədəniyyəti» formalaşdı
- b) toxa əkinçiliyi yarandı
- c) əkinçilik maldarlıqdan ayrıldı
- d) tayfa ittifaqı yarandı

41. Manna Assur münasibətlərinin pozulmasına səbəb oldu:

- a) Assur hökmdarlarının Mannaya yürüşləri
- b) Assurların Mannadan xərac tələb etməsi
- c) İskit və sakların Manna ilə sıx əlaqə yaratması
- d) Manna canişinlərinin Urartu ilə əlaqə saxlaması

42. Azərbaycanda dövlət qurumlarının yaranmasından neçə min il sonra Manna dövləti yaranmışdı?

- a) 2000 il
- b) 4000 il
- c) 3000 il
- d) 1000 il

43. Manna dövləti Azərbaycanın hansı hissəsində yaranmışdı?

- a) Araz çayından cənubda
- b) Urmiya və Van gölü arasında
- c) Van gölü ətrafında
- d) Urmiya gölü ətrafında

44. II Sarqonun Mannaya yürüşlərinin məqsədi var idi:

- 1. Mannada Assur dövlətinin nüfuzunu möhkəmləndirmək
 - 2. Mannadan Assur xəzinəsinə xərac göndərilməsini təmin etmək
 - 3. Mannanı Urartudan qorumaq
 - 4. Mannada müdafiə qalaları tikdirmək
 - 5. Manna torpağını öz torpaqlarına qatmaq
 - 6. Başqa dövlətlərin Manna ilə əlaqələrinə mane olmaq
- a) 1,2,3 b) 2,3,4 c) 2,4,5

45. Ullusunu yazılı abidə qoydurdu:

- a) öz qələbələri şərəfinə
- b) II Sarqonun şərəfinə
- c) I Rusanın şərəfinə
- d) Azanın şərəfinə

46. Assur hökmdarı II Sarqon Mannaya yürüş edəndən neçə il sonra Manna dövləti süqut etdi?

- a) 160 il
- b) 116 il
- c) 55 il
- d) 124 il

47. Manna və İskit padşahlığının tarixində oxşar cəhət:

- a) Midiya tərəfindən süquta uğradılmaları
- b) Assur tərəfindən süquta uğradılmaları
- c) Urartu tərəfindən süquta uğradılmaları
- d) Əhəmənilər tərəfindən süquta uğradılmaları

48. Manna hökmdarı Ullusunun dövrünə aiddir:

- a) Manna dövləti süqut etdi
- b) işğal edilmiş torpaqlar azad edildi
- c) Assur dövləti ilə müttəfiqliyi pozdu
- d) Manna güclü dövlətə çevrildi

49. Daha əvvəl baş vermişdir:

- a) Parfiya Atropatenanın əsarəti altına aldı
- b) Selevkilər Roma ilə döyüşdə məğlub oldu
- c) Mannanın müstəqilliyinə son qoyuldu
- d) Ərdəşir Babəkan şahənşah elan olundu

50. Assurlarla ittifaqı pozmuş Manna hökmdarı:

- a) Aza
- b) Ullusunu
- c) Ahşeri
- d) İranzu

51. Mannanın müstəqilliyi sona çatmışdı:

- a) Midiya dövləti tərəfindən e.ə. 590-cı ildə
- b) Urartu hücumları ilə e.ə. 593-cü ildə
- c) Assur hücumları ilə e.ə. 591-ci ildə
- d) Dövlət özü süqut etmişdi e.ə. 600-cü ildə

52. Daha əvvəl baş vermişdi:

- a) Ullusunun taxta çıxması
- b) II Sarqonun Mannaya yürüş etməsi
- c) Ahşerinin Assur dövləti ilə ittifaqı pozması
- d) Manna vilayətlərinin mərkəzi hakimiyyətə tabe olması

53. Xronoloji ardıcılığı müəyyən edin:

- 1. Manna dövləti yarandı
 - 2. Ahşeri üsyan zamanı öldürüldü
 - 3. Lullubi dövlət qurumu yarandı
 - 4. Ullusunu hakimiyyətə gəldi
- a) 3,2,4,1 b) 1,2,3,4 c) 3,1,4,2 d) 2,4,1,3

54. Hadisələri xronoloji ardıcılıqla müəyyən edin:

- 1. II Vaçe hakimiyyətə gəldi
 - 2. Məzdək hərəkətinə divan tutuldu
 - 3. Mömin Vaçaqan məktəblər açdırdı
 - 4. Albaniyada xristianlıq qəbul olundu
- a) 4,2,3,1 b) 1,2,4,3 c) 2,3,4,1 d) 4,2,1,3

55. Manna və Atropatena dövlətlərinə aiddir:

- a) Urmiya gölü ətrafında yaranmışdı
- b) Eyni dövrdə yaranmışdı
- c) Paytaxtı İzirtu olmuşdur
- d) Araz çayından cənubda yaranmışdı

56. Əhəməni ordusunun tərkibində Makedoniyalı İskəndərə qarşı vuruşurdu:

- a) alban tayfaları
- b) kimmerlər, iskitlər
- c) müqlər, maqlar
- d) mannalılar, lullubilər

57. Manna dövlətinin süqutundan neçə il sonra Əhəmənilər dövləti süqut etmişdi?

- a) 260 il
- b) 360 il
- c) 250 il
- d) 368 il

58. Hadisələrin xronoloji ardıcılığını müəyyən edin:

1. İskit ağalığına son qoyuldu
 2. Manna dövləti süqut etdi
 3. II Kir Əhəməni dövlətinin əsasını qoydu
 4. Astiaq I Kambizlə qohumluq əlaqəsi yaratdı
- a) 1,2,3,4
 - b) 1,2,4,3
 - c) 4,3,2,1
 - d) 3,4,2,1

59. Əhəmənilər imperiyasının dağılmasından neçə il sonra Makedoniyalı İskəndər imperiyası süqut etmişdi?

- a) 17 il
- b) 5 il
- c) 3 il
- d) 11 il

60. Atropatena şəhəri deyil:

- a) Qəbələ, Şamaxı
- b) Aqnazana, Fanaaspa
- c) Qazaka, Fraaspa
- d) Tavres, Ordbil

61. Atropatın nüfuzu yüksəlmişdir:

1. Bariaksı İskəndərə təhvil verdikdən sonra
 2. Atropat satrap təyin olunandan sonra
 3. Makedoniyalı İskəndərin ölümündən sonra
 4. İskəndərin sərkərdəsi Perdikka ilə qohum olduqdan sonra
- a) 1,2
 - b) 2,3
 - c) 1,4
 - d) 2,4

62. Satrap deyilir:

- a) əkinçiyə
- b) canişinə
- c) od saxlayana
- d) kahinə

63. Atropatenada yaşamamışdır:

- a) maqlar, kaspilər
- b) müqlər, kadusilər
- c) utilər, qarqarlar
- d) kassitlər, turukkilər

64. Atropatena əhatə edirdi:

- a) Azərbaycanın cənub torpaqlarını, Şimali Azərbaycanın bəzi cənub rayonlarını
- b) Cənubi Azərbaycanı və Fars körfəzinə qədər torpaqları
- c) Azərbaycanın cənub torpaqlarını və Ani, İberiyaya qədər qərb torpaqlarını
- d) Cənubi Azərbaycanı və Şimali Azərbaycanın bəzi cənub torpaqlarını

65. Maq adlanırdı:

- a) atəşpərəstlik dininin kahini
- b) hökmdar ilxısına baxan insan
- c) hökmdar təsərrüfatına baxan şəxs
- d) ordu başçısı

66. Azərbaycan ərazisində vahid türkmənşəli xalq yaranmağa başlamışdı:

- a) e.ə. IV əsrdə
- b) e.ə. II əsrdə
- c) e.ə. IV minillikdə
- d) eramızın II əsridə

67. Hadisələri xronoloji ardıcılıqla müəyyən edin:

1. Maqneziyada romalıların Selevkiləri məğlubiyyətə uğratması
 2. Roma sərkərdəsi Antoninin Parfiyaya hücum etməsi
 3. Romalıların parfiyalılara məğlub olması
 4. Atropatenanın Parfiyanın əsarəti altına düşməsi
- a) 1,3,2,4 b) 1,2,4,3 c) 2,3,1,4 d) 3,4,2,1

68. Atəşpərəstlik dininə görə mübarizə gedirdi:

- a) Gecə ilə gündüz arasında
- b) Qaranlıqla işıq arasında
- c) Xeyirlə Şər arasında
- d) Odlu su arasında

69. Atropatenada ən qədim pullar kəsilmişdir:

- a) Atropatın adından
- b) Makedoniyalı İskəndərin adından
- c) İrənzunun adından
- d) İskəndərin sərkərdəsi Perdikkinin adından

70. E.ə 223-cü ildə Atropatenaya hücum etmişdi:

- a) Roma sərkərdələri Lukull
- b) Roma sərkərdəsi Antoni
- c) Selevkilər hökmdarı III Antiox
- d) Roma sərkərdəsi Pompey

71. Romalılar selevkiləri məğlubiyyətə uğratdılar:

- a) e.ə. 190-cı ildə baş vermiş Maqneziya döyüşündə
- b) e.ə. 65-ci ildə Qanıx yaxınlığında baş vermiş döyüşdə
- c) e.ə. 66-cı ildə Kür çayı sahilində baş vermiş döyüşdə
- d) e.ə. 53-cü ildə Lukull və Pompeyin şərqə yürüşü zamanı

72. Atropatena və Parfiyanı yaxınlaşdırmışdı:

- a) Romaya qarşı mübarizə
- b) Urartuya qarşı mübarizə
- c) Assura qarşı mübarizə
- d) Selevkilərə qarşı mübarizə

73. Daha əvvəl baş vermişdir:

- a) Atropatenanın Parfiyanın hakimiyyəti altına düşməsi
- b) Atropatın Midiyanın satrapı təyin olunması
- c) Manna dövlətinin Midiyanın əsarəti altına düşməsi
- d) Mesopotamiyada Qavqamel adlı yerdə döyüşün baş verməsi

74. Atropatenada şəhərlər salınırdı:

- 1) karvan yolları üzərində
 - 2) əlverişli, alınmaz məkanlarda
 - 3) hündür təpələr üzərində
 - 4) böyük məbədlərin ətrafında
- a) 1,2 b) 2,4 c) 1,4 d) 3,4

75. Atropatena Selevkilərdən asılı halda qaldı:

- a) 42 il b) 30 il c) 33 il d) 35 il

76. Xristianlıq dini hansı ərazilərdə yayıldı?

- a) Albaniyanın bəzi dağlıq ərazilərində
- b) Kür və Araz çayları arasında
- c) Albaniyanın şimal hissəsində
- d) Xəzər dənizinin şimal və qərb sahillərində

77. Albaniya dövlətinə aid deyil:

- a) Öz əlifbası olması
- b) Paytaxtının İzirtu olması
- c) Paytaxtının Qəbələ olması
- d) Kirəmit və şüşədən istifadə

78. Parfiya dövləti yaranmışdır:

- a) Selevkilər dövlətinin parçalanması nəticəsində
- b) Makedoniyalı İskəndər imperiyasının süqutu nəticəsində
- c) Əhəmənilər imperiyasının dağılmasından sonra
- d) Romalıların Şərqə yürüşü nəticəsində

79. Qədim alban memarlığına aid deyil:

- a) evlərin inşasında çiy və bişmiş kərpicdən istifadə
- b) yonulmuş daş materialından istifadə
- c) evlərin üst örtüyündə kirəmitdən istifadə
- d) evlərin dirəklərində betondan istifadə

80. «Midiya yağı» yataqları yerləşirdi:

- a) Atropatena ərazisində
- b) Parfiya ərazisində
- c) Albaniya ərazisində
- d) Aralıq dənizi sahillərində

81. Atropatena və Albaniya dövlətləri hansı şəraitdə yaranmışdır:

- 1. Makedoniyalı İskəndərin ölümündən sonra
 - 2. Maqneziya döyüşündə Selevkilərin məğlubiyyətindən sonra
 - 3. Əhəməni imperiyasının parçalanmasından sonra
 - 4. Pompey və Lukullun hücumlarından sonra
- a) 1,4 b) 1,3 c) 2,4 d) 3,4

82. Əhəmənilər imperiyası dağıldı:

- a) Makedoniyalı İskəndərin Şərqə yürüşü nəticəsində
- b) Əhəmənilərə qarşı baş vermiş üsyanlar nəticəsində
- c) Böyük Əhəməni ordusunun zəifləməsi nəticəsində
- d) Qavqamel adlı döyüşdən sonra

83. Albaniya dövləti yaranmışdır:

- a) e.ə. III əsrin axırı – II əsrin əvvəli
- b) IV əsrin axırı – III əsrin əvvəli
- c) b.e.ə. IV əsrin axırı – III əsrin əvvəli
- d) Qavqamel adlı döyüşdən sonra

84. Albanların yunan yazısı ilə tanış olduğunu göstərir:

1. Oroysla Roma sərkərdəsi Pompeyin məktublaşması
 2. Qobustandan tapılmış daş kitabə
 3. Şəkinin Böyük Dəhnə kəndində tapılan daş kitabə
 4. Karvan yolları üzərində şəhərlərin salınması
- a) 1,4 b) 1,3 c) 2,4 d) 3,4

85. Albaniya dövlətinin ərazisi əhatə edirdi:

- a) Araz çayından cənubdakı torpaqları
- b) Dağıstandan Urmiya gölünə qədərki əraziləri
- c) İberiyadan Xəzər dənizinə qədər torpaqları
- d) İberiyadan Qızılüzən çayına qədərki əraziləri

86. Xronoloji ardıcılığı müəyyən edin:

1. Haylandur hunlarının Albaniyaya hücumu
 2. Sasani–Bizans müqaviləsi bağlandı
 3. Albaniyada sasani mərzbanlığı dövrü mövcud idi
 4. Albaniyada kilsə məclisi çağırıldı
- a) 2,4,1,3 b) 1,2,4,3 c) 3,4,1,2 d) 1,4,3,2

87. Daha əvvəl baş vermişdir:

- a) Albaniya Sasaniyədən asılı hala düşdü
- b) Dzirav döyüşü baş verdi
- c) Albaniyada xristianlıq qəbul olundu
- d) Atropatena Sasani dövlətinin əyalətinə çevrildi

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan tarixi. Yeddi cildə, I cild (Ən qədimdən – b.e. III əsri), Bakı, «Elm», 1998.
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar – 2008. Bakı, 2008.
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu. Azərbaycanca arxeoloji tədqiqatlar – 2009. Bakı, 2010.
4. Azərbaycan tarixi. AMEA-nın Tarix İnstitutu. III–XI əsrin I rübü. II cild, Bakı, 2007.
5. Azərbaycan tarixi (Ən qədim zamanlardan XX əsrədək). I cild. Bakı, 1994.
6. **Babayev İ.M., Əhmədov Q.M.** Qəbələ. Bakı, «Elm», 1981.
7. **Bahşaliyev Veli.** Nahçıvan Arxeolojisi: The Archaeology of Nakhichevan. İstanbul, 1997.
8. **Bünyadov T.Ə.** Azərbaycan arxeologiyası öçerkləri. Bakı, «Elm», 1960.
9. **Cəfərov Əsədulla.** Quruçay dərəsində. Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. Bakı, 1990.
10. **Cəfərov H.F.** Azərbaycan e.ə. IV minilliyin axırı I minilliyin əvvəllərində (Qarabağın Qarqarçay və Tərtərçay hövzələrinin materialları əsasında). Bakı, «Elm», 2000.
11. **Cəfərzadə İ.M.** Qobustan. «Elm» nəşriyyatı, Bakı, 1973.
12. **Əliyev V.H.** Azərbaycanda Tunc dövrünün boyalı qablar mədəniyyəti. Bakı, «Elm», 1977.
13. **Əliyev V.H.** Gəmiqaya abidələri. Bakı, 1992.
14. **Əliyev V.H.** Qədim Naxçıvan, Bakı, 1979.
15. **Göyüşov R.B.** Azərbaycan arxeologiyası, Bakı, 1986.
16. **Göyüşov R.B., Martınov A.İ.** SSRİ arxeologiyası, «Maarif» nəşriyyatı, Bakı, 1990.
17. **Həbibullayev O.H.** Kültəpə arxeoloji qazıntıları, Bakı, 1959.

18. **İsmayılov Q.S.** Quruçay və Köndələnçay vadisində qədim mədəniyyət izləri, Bakı, «Elm», 1981.
19. **Məmmədova Aidə.** Azərbaycanın Tunc dövrü mədəniyyətinin öyrənilməsi tarixi və onun problemləri. Bakı, 2001.
20. **Məmmədova Fəridə.** Azərbaycanın (Albaniyanın) siyasi tarixi və tarixi coğrafiyası. Bakı, 1993
21. **Muradova F.M.** Qobustan Tunc dövründə, Bakı, 1979.
22. **Müseibli Nəcəf.** Gəmiqaya rəsmləri. Bakı, 2002.
23. **Rüstəmov C.N.** Qobustan dünyası, Bakı, 1994.
24. **Səfərov Y.** Qədim Azərbaycan; nə bilirik, Bakı, 1989.
25. **Yusifov Y.** Qədim Şərq tarixi, Bakı, 1993.

Rus dilində

26. Академия наук СССР. Труды Азербайджанской экспедиции. М., 1965, МИА № 125.
27. **Алиев В.Г.** Петроглифы Гемигая. Из серии «Памятники материальной культуры Азербайджана», Баку, 1985.
28. **Пассек Т.С., Латынин Б.А.** Очерк об истории Северного Азербайджана. ИООИА, № 3, 1926.
29. **Таваккул Расулоглы.** Циклопические сооружения на территории Азербайджана. Баку, 1993.
30. **Мещанинов И.И.** Ассирийская вотивная бусина из Азербайджана. ИООИА, № 2, Баку, 1926.
31. **Мещанинов И.И.** Циклопические сооружения Закавказья. ИГАИМК, т. XIII, вып. 4–7, 1931.

İtalyan dilində

32. **Anati E.** Cobustan Azerbaiyan. Wara Archives Edizioni Del Centro. Italy, 2001.

AZƏRBAYCAN TARİXİ 6

*Ümumtəhsil məktəblərinin 6-cı sinfi üçün
Azərbaycan tarixi fənni üzrə dərsliyin*

METODİK VƏSAİTİ

Tərtibçi heyət:

Müəllif

Aidə Əkbər qızı Məmmədova

Redaktor

Gülər Mehdiyeva

Bədi və texniki redaktor

Abdulla Ələkbərov

Dizaynerlər

Səbinə Məmmədova, Təhmasib Mehdiyev

Korrektorlar

Natəvan İsmayılova, Ülkər Tağıyeva

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi:
2017-021

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2017

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 7,88. Fiziki çap vərəqi 8,0. Formatı 70x100 ¹/₁₆.
Səhifə sayı 128. Ofset kağızı. Məktəb qarnituru. Ofset çapı.
Tiraj 7800. Pulsuz. Bakı–2017.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya»
Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 121^A

PULSUZ

